

วารสารวิวัฒนาการ

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

วารสารรายปี ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ เมษายน ๒๕๖๕ - มีนาคม ๒๕๖๕

สืบสานงานศิลป์ แหล่งข้อมูลท้องถิ่นลพบุรี

ISSN : ๒๗๗๓-๙๙๐๒ (Print)

วารสารวัฒนธรรม

ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ เมษายน ๒๕๖๔ - มีนาคม ๒๕๖๕

ISSN: ๒๗๗๓-๙๙๐๒

วัตถุประสงค์ เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ในด้านศิลปวัฒนธรรม

เจ้าของ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

ที่ปรึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ จินตนา เวชมี	อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิไลวรรณ ฉ่ำพิรุณ	ผู้ทรงคุณวุฒิสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
อาจารย์เชาวนาท เพ็งสุข	ผู้ทรงคุณวุฒีสถาบันศิลปะและวัฒนธรรม
นายธีรสินทร์ กิ่งจำปา	ผู้ทรงคุณวุฒีสถาบันศิลปะและวัฒนธรรม

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุริช อนุกุล ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

กองบรรณาธิการ

อาจารย์ภาคภูมิ เฉลิมวัฒน์	รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
อาจารย์ณฤทธิ์ ประจงแต่ง	รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
นางสาวสมตา วินิจกำธร	หัวหน้าสำนักงานผู้อำนวยการฯ
นางสาวชุติมา อิ่มนิรันดร์	เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป
นางสาวณัฐวัลรัตน์ ดอกไม้งาม	นักวิชาการศึกษา
นายสุชาติ อ่อนสันทัด	ผู้ปฏิบัติงานบริหาร

กำหนดออกวารสาร ปีละ ๑ ฉบับ เมษายน - มีนาคม

จัดพิมพ์โดย สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี
๓๒๑ ตำบลทะเลชุบศร อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ๑๕๐๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๖๔๑ ๓๐๙๖
www.culture.tru.ac.th

พิมพ์ที่ บริษัท พี.เอ.ลิฟวิ่ง จำกัด
๔ ซอยสิรินธร ๗ แขวงบางบำหรุ เขตบางพลัด กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๘๘๑ ๙๘๘๐

บทบรรณาธิการ

วารสาร “วัฒนธรรม” ของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ฉบับนี้ จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อรวบรวมและเผยแพร่องค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมให้กับผู้สนใจทั่วไปได้มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลด้านศิลปวัฒนธรรม

เนื้อหาภายในวารสาร “วัฒนธรรม” ฉบับนี้เป็นการนำเสนอองค์ความรู้จำนวน ๖ เรื่องที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี โดยมีการแบ่งหัวเรื่องไว้เป็น ๓ ด้านคือ ๑. ด้านประวัติศาสตร์ ๒. ด้านศิลปะ ๓. ด้านภูมิปัญญาวัฒนธรรม ซึ่งจะทำให้ผู้อ่านเกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมเพิ่มขึ้น

กองบรรณาธิการ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า วารสาร “วัฒนธรรม” จะสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านศิลปะและวัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์ให้แก่ผู้อ่านทุกท่าน หากมีข้อผิดพลาดประการใดต้องขออภัยมา ณ ที่นี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จุติรัช อนุกุล
ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี
๒ เมษายน ๒๕๖๔

สารบัญ

หน้า

บทบรรณาธิการ

สารบัญ

ด้านประวัติศาสตร์

- สรรพตำราในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พิศกภูมิวิไล ๑
- การศึกษาสภาพปัจจุบันคูเมือง คันทินกำแพงเมือง ประตูเมืองและ
ป้อมปราการเมืองเก่าลพบุรี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิไลวรรณ ฉ่ำพิรุณ ๙

ด้านศิลปะ

- จิตรกรรมฝาผนัง วัดจันทบุรี อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์จตุรัส อนุกุล ๔๑
- การสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิค
ซิลค์สกรีน
อาจารย์ณฤทธิ์ ประจงแต่ง ๖๔

ด้านภูมิปัญญาวัฒนธรรม

- การศึกษาประเพณี บุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแกว้
ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี
น.ส.ชลิตา บุญเรือง, น.ส.ชนิษฐา ศิริจันทร์, น.ส.กรกช เดชบำรุง ๗๗
- การศึกษาพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทองของวัดพุน้อย ตำบลขอนแก่น
อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
น.ส.ฟ้าประทุม ผิวเนียม, น.ส.ธินิดา อินมะตุม, น.ส.แพรวนภา อิมสวัสดิ์ ๙๘

ด้านประวัติศาสตร์

สรรพตำราสามัคคีพระนารายณ์มหาราช: บทวิเคราะห์เบื้องต้น

ปรีดี พิศภูมิวิถี^๑

รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) เป็นช่วงเวลาที่มีความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา เพราะเป็นช่วงเวลาที่มีการเปิดรับความเป็นตะวันตกทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและแนวคิดนามธรรมที่ปรากฏในเห็นผ่านแนวคิดการยอมรับและเรียนรู้ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นการมีตัวตนของโลกตะวันตกและสิ่งแปลกใหม่ในสายตาดวงนอก สมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นทรงสืบทอดการเรียนรู้ในแบบจารีตประเพณีเดิมมาก่อน แม้ว่าในช่วงรัชสมัยก่อนหน้านั้นราว ๑๐๐ ปี จะปรากฏชาวต่างชาติเข้ามาบ้างแล้วก็ตาม แต่ก็ยังคงอยู่ภายใต้รูปแบบการปกครองและอาณัติของสยาม ด้วยจำนวนที่เล็กน้อยและกิจกรรมทางเศรษฐกิจยังไม่ได้ปรากฏชัดเจนนัก ทำให้ชาวต่างชาติกลุ่มเล็ก ๆ ยังไม่มีบทบาทสำคัญในสังคมอยุธยา

ความเปลี่ยนแปลงสำคัญเกิดขึ้นเมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงขึ้นครองราชย์ในพุทธศักราช ๒๑๙๙ และได้ทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้ชาวต่างชาติเข้ามามีบทบาทในราชสำนัก และในระบบเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ เฉพาะความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ในรัชกาลของพระองค์นั้น ได้ถูกนำมาผสานกับความรู้ดั้งเดิมของชาวสยาม และเกิดมุมมองสำคัญในการสืบทอดหรือจัดการองค์ความรู้ขึ้นอย่างเป็นระบบ เช่น เมื่อเกิดโรงเรียนสอนศาสนาคริสต์ของมิชชันนารีขึ้น ก็เกิดการตื่นตัวในการศึกษาแบบสยาม เป็นต้น ความรู้แบบสยามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงเป็นความรู้ที่ถูกท้าทายจากตะวันตก และในขณะเดียวกันก็ต้องแสดงให้เห็นให้ได้ว่าความรู้นี้มีพลังมากกว่าความรู้ที่มาจากใหม่ การเกิดขึ้นของสรรพตำราจึงมีความจำเป็นและมีที่มาที่ไป โดยไม่ได้เกิดขึ้นแบบลอยตัว อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญจำเป็นต้องศึกษาบริบทแวดล้อมไปพร้อมกันด้วย หากสันนิษฐานว่าในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเกิดการสร้าง “ตำรา” แบบใหม่ขึ้นมานั้น ก็อาจใช้ช่วงเวลาในรัชสมัย ๓๒ ปี เป็นตัวแบ่งการเกิดขึ้นของตำราต่าง ๆ ได้ดังนี้

๑. องค์ความรู้ในช่วง ๑๐ แรก (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๐๙)

ในช่วงแรกของรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แม้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงดินอยู่หลายครั้งในปีเดียวกันก็ตาม สมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นทรงพระบรมเดชานุภาพและเป็นที่ยอมรับทั่วไปถึงพระอัจฉริยภาพความเป็นผู้นำ และพระวิสัยทัศน์ที่ทรงพัฒนาประเทศทรงเลือกใช้ความรู้จากผู้คนกลุ่มใหม่ที่ถูกเลือกเข้ามาเป็นทหารคนสนิทของพระองค์ แทนที่การใช้เพียงความรู้ดั้งเดิมที่อาจไม่เพียงพอต่อการสร้างความมั่นคงให้กับพระราชบัลลังก์

^๑ รองศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาศึกษาทั่วไป คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

จึงปรากฏในพระราชพงศาวดารช่วงต้นว่าทรงแต่งตั้งขุนนางที่มีสายเลือดมุสลิมขึ้นเป็นทหารรักษาพระองค์หรือที่เรียกกันว่าทหารฝ่ายขานัญการ คือมีความสามารถในการสู้รบและนำความรู้ของการใช้อาวุธ การต่อสู้แบบใหม่เข้ามาใช้ในการรบได้ เพราะในช่วงต้นรัชกาลนั้นยังมีศึกสงครามกับเมืองอื่นเช่นเมืองเชียงใหม่อยู่บ้าง และยังมีเกิดการเกิดกบฏทำทลายพระราชอำนาจอยู่เนือง ๆ

อย่างไรก็ดี จะเห็นได้ว่าจากสถานการณ์การเมืองการปกครอง ที่อาจมีส่วนบีบบังคับให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชต้องทรงสรรหาเมืองที่มีความปลอดภัยสูงกว่าพระนครศรีอยุธยาที่เป็นราชธานี จึงทรงเลือกเมืองลพบุรีขึ้น พร้อมกับก่อสร้างเมืองที่มีความมั่นคงมากกว่าก่อน ในที่นี้อาจกล่าวได้ว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงใช้ความรู้จากกลุ่มมุสลิมเป็นหลักในการก่อสร้างอาคาร หมู่พระที่นั่ง การวางแบบแผนผังพระราชวัง ทำให้อาคารสถาปัตยกรรมภายในพระนารายณ์ราชนิเวศมีความคล้ายคลึงกับพระราชวังของกษัตริย์มุสลิม เช่นอาคารที่เจาะช่องหน้าต่างโค้งแหลม หรืออาจมีการใช้โดมกลม มีการสร้างสระน้ำหรือระบบประปา และอาจรวมถึงการสร้างห้องน้ำในส่วนที่ประทับ ใช้แนวกำแพงกันแบ่งพื้นที่ใช้งานในพระราชวัง มีการประดับภายในด้วยน้ำพุ หรือสวนดอกไม้ เป็นต้น ความรู้ที่พบในช่วงต้นรัชกาลของพระองค์จึงเป็นความรู้ที่ได้มาจากกลุ่มมุสลิมเป็นหลัก

อาจกล่าวได้ว่า การที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงริเริ่มใช้ความรู้จากโลกมุสลิมนี้ ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนความรู้ในสยามด้วยเช่นกัน เป็นไปได้ว่าความรู้ที่มุสลิมนำเข้ามาใหม่เน้นที่การก่อสร้างอาคารสถานที่ และการเลือกใช้คน ซึ่งนอกจากเรื่องดังกล่าวแล้วอาจมีพระราชานิยมอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่นอาหาร เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ หรือแม้แต่วรรณคดีโลกมุสลิม สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงนำความรู้เหล่านี้มาปรับใช้ เช่น การสร้างเมืองลพบุรีให้มีประตูเมืองขนาดใหญ่ขึ้น มีแนวบ้อมปราการรักษาความปลอดภัยที่ประตูเมือง มีการจัดสรรพื้นที่การใช้งานในเขตเมือง และการก่อสร้างพระตำหนักพักร้อนนอกเมือง เป็นต้น

๒. องค์ความรู้ในช่วง ๑๐ ปีต่อมา (พ.ศ. ๒๒๑๐ – ๒๒๒๐)

ระยะเวลา ๑๐ ปีต่อมา เป็นช่วงเวลาที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงเสริมสร้างพระราชบัลลังก์ให้เข้มแข็งเต็มที่ ในระยะนี้มีความรู้แบบตะวันตกเริ่มเข้ามาทำทลายพระราชอำนาจอยู่บ้าง เพื่อให้ทรงตัดสินพระทัย นั่นคือการเดินทางเข้ามาของคณะมิชชันนารีต่างชาติที่ประสงค์จะพักอยู่ในสยามช่วงระยะเวลาหนึ่งก่อนเดินทางต่อไปยังภูมิภาคตอนเหนือของเวียดนามเพื่อเผยแพร่ศาสนา และเดินทางเข้าไปสู่ดินแดนจีนเป็นลำดับ คณะมิชชันนารีเหล่านี้เห็นโอกาสอันดีในการตั้งมั่นและขอพระราชทานเสรีภาพในการเผยแผ่ศาสนา จึงกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระราชนุญาตจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแม้ว่าก่อนหน้านั้น อยู่อยุธยาจะรู้จักชาวต่างชาติมาระยะเวลาหนึ่งแล้วก็ตาม แต่ชาวต่างชาติ

เหล่านั้นก็เข้ามาเพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้าและมักเป็นพ่อค้าจรรยาที่เดินทางเข้าออกอยุธยา ตามฤดูกาลมรสุม ครั้นนี้เมื่อเกิดการขอพระราชทานที่ตั้งขึ้น สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึง ตัดสินพระทัยให้เสรีภาพเบื้องต้น พร้อมทั้งให้พื้นที่จำกัดที่ตั้งอยู่ไกลออกไปจากเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยา ในขณะเดียวกันคณะมิชชันนารีก็ได้ทดลองการเรียนในระบบโรงเรียน แบบฝรั่งในสยาม กล่าวคือ มีการรับเด็กชาวสยามเข้าอยู่โรงเรียนประจำ มีตารางการเรียน การสอน มีแบบเรียนที่คล้ายคลึงกับโรงเรียนในตะวันตก ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่สมเด็จพระนารายณ์ มหาราชทรงวิตกอยู่บ้าง เพราะปรากฏข้อพระราชอุณาที่ทรงถามไปยังพระสงฆ์ที่ทรงเคารพ นับถือเกี่ยวกับการเดินทางเข้ามามากขึ้นของชาวตะวันตก อย่างไรก็ตาม คาดว่าเหตุการณ์ที่ คณะมิชชันนารีเดินทางเข้ามามากขึ้นนี้อาจไม่ได้ส่งผลต่อการตัดสินใจของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนัก กลับทรงมองว่าเป็นการดีที่จะมีผู้คนเข้าออกอยุธยามากขึ้น ทำให้ ระบบเศรษฐกิจการค้าเจริญรุ่งเรืองมากกว่าก่อน

ในช่วง ๒ ทศวรรษนี้ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชยังได้ทรงใช้ความรู้จากเหล่า มิชชันนารีเพิ่มมากขึ้น อันได้แก่เสริมสร้างการก่อสร้างเมืองให้มีลักษณะสากล มีระบบ ป้องกันเมือง และทรงใต้อาณาหาความรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่เช่นการดาราศาสตร์ การประปา การแพทย์

๓. องค์ความรู้ในช่วงท้ายของรัชกาล (พ.ศ. ๒๒๒๑ - ๒๒๓๑)

ในระยะ ๑๐ ปี สุดท้ายของรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนี้ ปรากฏชัดเจนว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเห็นว่าความรู้เป็นสิ่งที่มิพลั้ง และมีอำนาจมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่จะต้องรู้อย่างเท่าทันตะวันตก จากหลักฐานพระราชพงศาวดารและ หลักฐานประวัติศาสตร์ชั้นต้นระบุว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงใช้ความรู้จาก ชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามาในอยุธยาและลพบุรีเพิ่มมากขึ้นกว่าก่อน ทรงขอยืมตัว นายทหารฝรั่งเศสที่ทรงเห็นว่ามีความรู้ที่จะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงให้กับอาณาจักรไว้ได้ เช่น ทรงขอให้เชอวาลิเยร์ เดอ ฟอบัง (Chevalier de Forbin) อยู่ในสยามต่อเพื่อเป็นเจ้า เมืองบางกอกในตำแหน่งออกพระศักดิ์สงคราม ทรงขอให้วิศวกรฝรั่งเศสชื่อลียง เด แวร์แกง (Vollant des Verquains) ออกแบบบ่อน้ำประปาตามเมืองต่าง ๆ ทั้งบางกอก ลพบุรี อินทร์บุรี นครศรีธรรมราช ด้วยทรงเชื่อมั่นว่าความรู้จากตะวันตกนี้จะประโยชน์มากกว่า ที่จะก่อให้เกิดโทษได้

อาจกล่าวได้ว่าในช่วงทศวรรษสุดท้ายของรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนี้ สรรพความรู้ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ตกผลึกแล้ว จึงอาจปรากฏตำราต่าง ๆ เช่นตำราพระราชอุณาเกี่ยวกับศาสนา ตำราขี่ม้า ตำราการนุ่งผ้าซิ่นข้าง บังคับข้าง ตำรา สำหรับทูตที่จะเดินทางไปออกไปเจริญทางพระราชไมตรีกับราชสำนักอื่น เป็นต้น สิ่งสำคัญที่จะเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญก็คือความรู้ที่ได้จากตะวันตก เช่น ความรู้ด้านดาราศาสตร์

คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ที่มีการทดลองในสยามกลายเป็นฐานข้อมูลความรู้ที่จะถูกนำส่งกลับไปยังตะวันตกอีกครั้งเพื่อใช้ประกอบในการทดลองหรือสร้างสรรค์งานต่าง ๆ อาทิ ความรู้จากการวัดมุมดาวในอยุธยาและลพบุรีถูกส่งไปยังประเทศฝรั่งเศสเพื่อคำนวณพิกัดเส้นรุ้งเส้นแวง เป็นต้น นอกจากนี้อาจพบตำราเกี่ยวกับความรู้เช่นตำราแต่งคำประพันธ์หรือการเขียนหนังสือชั้นสูงที่ต่อมารู้จักกันในชื่อว่าจินตามณี อันเป็นตำราเฉพาะสำหรับผู้ที่จะต้องศึกษาด้านการประพันธ์หรือเข้ารับราชการเป็นหลัก อันแสดงให้เห็นว่ามีการคัดเลือกบุคคลที่มีความรู้เข้ารับราชการ

หากพิจารณาโดยสรุปถึงองค์ความรู้และการสร้างสรรค์ตำราในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น อาจเห็นได้ว่าเกิดขึ้นจากพระอัจฉริยภาพขององค์พระมหากษัตริย์ที่ทรงใฝ่การเรียนรู้ เพราะทรงได้รับการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมเป็นอย่างดียิ่ง ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่และส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการถ่ายทอดความรู้ที่ชัดเจนมากขึ้น ลักษณะเช่นนี้ทำให้ความรู้ในยุคสมัยดังกล่าวมีการจัดการองค์ความรู้ที่เป็นระบบ กล่าวคือ มีเหตุที่จะเกิดความรู้ขึ้น ๆ มีกระบวนการจัดการความรู้ และมีการถ่ายทอดได้อย่างถูกต้อง สรรพตำรายังคงปรากฏเป็นหลักฐานในปัจจุบันจึงมีประโยชน์และคุณค่าอย่างยิ่งและไม่พินสมัย อย่างไรก็ตามก็ตีความรู้ในสมัยดังกล่าวสัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์ที่อาจจำแนกได้เป็น ๓ ช่วง ในแต่ละช่วงระยะเวลานั้น สยามได้ปรับตัวเข้ากับเหตุการณ์ทั้งภายในและภายนอก การมีปฏิสัมพันธ์เช่นนี้เองที่ฝ่ายสยามต้องริเริ่มเป็นผู้สร้างสรรค์ตำราขึ้นส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งคือการเลียนแบบจากโลกภายนอก ซึ่งจะทำให้สยามสามารถดำรงอยู่ได้อย่างเท่าทันความเป็นตะวันตกที่เริ่มหลั่งไหลเข้ามาอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน

ตำราสำคัญสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้แก่

๑. ราโฆวาทชาดก

ราโฆวาทชาดกได้เค้าเรื่องมาจากอรรถกถาของนิบาตชาดกเรื่องราโฆวาทชาดกอันเป็นชาดกลำดับที่ ๓๓๔ มีเนื้อเรื่องว่า พระเจ้า อาทิตยมิมหเสีสององค์คือนางสมุทวิชาเทวีและนางสุภัททาเทวี นางสมุทวิชาเทวีมีโอรสนามว่าวิทิตยราชกุมาร เมื่อโอรสมิพระชนมายุได้ ๓ พรรชานางสมุทวิชาเทวีก็สิ้นพระชนม์ พระเจ้าอาทิตยจึงทรงตั้งวิทิตยราชกุมารเป็นพระยุพราช ต่อมานางสุภัททาเทวีมีโอรสนามว่าสุทศนราชกุมาร นางสุภัททาเทวีทูลขอราชสมบัติให้แก่สุทศนราชกุมาร แต่พระเจ้าอาทิตยโปรดให้เป็นเพียงอุปราช พระยุพราชไปศึกษาศิลปศาสตร์ที่เมืองตักศิลาจนมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษาจึงเสด็จกลับมา เมื่อพบว่าพระเจ้าอาทิตยสวรรคตแล้ว พระวิทิตยกุมารก็ตั้งใจจะผนวชโดยให้สุทศนราชกุมารครองราชย์แทน แต่สุทศนราชกุมารอ้างว่ายังไม่มีความรู้ วิทิตยราชกุมารจึงสอนศิลปศาสตร์และราชธรรมให้ดังความว่า “เจ้าจงเสวยราชสมบัติเถิด อาตมาภาพหากรู้สั่งสอนศิลปศาสตร์ อันเป็นกิจแห่ง

พระมหากษัตริย์ราชินีราชเจ้า” หลังจากให้โอวาทแก่สุทัศนราชกุมารแล้ว วิทิตยราชกุมาร ก็เสด็จเข้าป่าหิมพานต์และออกผนวช ส่วนสุทัศนราชกุมารก็ขึ้นครองราชย์ ปฏิบัติตามคำสอนของวิทิตยราชกุมาร เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วก็ไปเกิดบนสวรรค์

หนังสือเรื่องราโชวาทชาตคามีความเป็นตำราเพื่อใช้สั่งสอนผู้ปกครองหรือพระมหากษัตริย์ เรื่องคุณสมบัติอันพึงประสงค์ของผู้นำ เรื่องทศพิธราชธรรมและนิติราชธรรมที่ต้องปฏิบัติเพื่อความยุติธรรมเที่ยงตรงและเพื่อประโยชน์ของประชาชนที่อยู่ภายใต้พระราชอำนาจ

๒. ตำราชี้ข้าง

ตำราชี้ข้าง เป็นตำราที่มีวัตถุประสงค์ให้รู้จักการบังคับข้าง การนุ่งผ้าในลักษณะต่าง ๆ การถืออาวุธ ตลอดจนประเภทและชนิดของข้างไว้อย่างละเอียด ซึ่งนับได้ว่าเป็นคู่มือของการควบคุม ฝึกหัดบังคับข้างซึ่งเป็นกำลังสำคัญของสยามมาแต่โบราณ ต้นฉบับเดิมมีการชำระในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ต่อมาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช โปรดให้พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ และมีการพิมพ์อีกหลายครั้ง

๓. ตำราโอสถพระนารายณ์

ตำราโอสถพระนารายณ์ เป็นตำรายาที่รู้จักกันดีในปัจจุบัน สันนิษฐานว่าเป็นตำรายาที่แพทย์ประจำพระองค์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ประกอบด้วยยาปรุงขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเพื่อรักษาพระโรคต่าง ๆ ต่อมาจึงรวบรวมเผยแพร่ขึ้นลักษณะด้วยาสมนไพรและวิธีการปรุงยามีความเป็นตะวันตกเข้ามาประกอบ รวมทั้งรายนามแพทย์ที่ปรากฏในตำราโอสถพระนารายณ์ก็มีทั้งแพทย์ไทย จีนและฝรั่ง แสดงให้เห็นความรู้ในการรักษาโรค

ตำราโอสถพระนารายณ์มีการพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ โดยสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง โปรดให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาแพทยพงศา (นาก โรจนแพทย์)

๔. จินตามณี

จินตามณีเป็นวรรณคดีสำคัญสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปัจจุบันพบหลายสำนวน สำนวนที่เก่าที่สุดคือฉบับที่เรียกว่าจินตามณีฉบับพระโหราธิบดี แต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตามหลักฐานข้อความในหนังสือว่า “จินตามณีนี้ พระโหราธิบดี เดิมอยู่เมืองสุโขทัย แต่งถวายแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าพลบุรุษ” นักวรรณคดีไทยและนักประวัติศาสตร์นับว่าจินตามณีเป็นคู่มือหรือตำราสำหรับการเรียนการสอนภาษาไทยมาแต่อดีต เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ เป็นการรวบรวมถ้อยคำที่อาจเขียนผิด คำที่อ่านยาก คำพ้องเสียง คำศัพท์ที่ไม่ได้ใช้ในสามัญวิสัย และคำศัพท์ที่ใช้ในภาษาเขียนเป็นหลัก

จึงสันนิษฐานว่าหนังสือจินตามณีเป็นตำราด้านการสอนภาษาไทยสำหรับผู้ที่จะเข้ารับราชการหรือเข้าถวายตัวในราชสำนัก เช่นตำแหน่งอาลักษณ์ หรืออาจเป็นตำราสำหรับนักปราชญ์ราชกวีกมากกว่าที่จะเป็นหนังสือเรียนสำหรับสามัญชนทั่วไป

๕. ราชปฎิญาสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พระราชปฎิญาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นลักษณะคำถามตอบที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสงสัยในเรื่องอันด้วยข้อธรรมะในพระพุทธศาสนา และอาจเป็นเรื่องอื่น ๆ จึงทรงเผด็จถามไปยังพระสงฆ์ที่ทรงเคารพนับถือ เช่นใน พ.ศ. ๒๒๒๔ ทรงถามไปยังพระพุทโธษาจารย์ และในขณะที่เดียวกันก็ทรงถามไปยังพระอาจารย์ของพระองค์คือพระอาจารย์พรหม วัดปากน้ำประสบ และพระธรรมไตรโลก บางครั้งพระราชปฎิญาอาจเป็นเรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมในขณะนั้น เช่นเรื่องที่มีชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาในอยุธยามากกว่าก่อน นับได้ว่าพระราชปฎิยานี้เป็นตำราทั้งทางพุทธศาสนาและเป็นบันทึกสังคมได้อีกด้วย

๖. ตำราทูตตอบ

ตำราทูตตอบเป็นคู่มือหรือตำราสำหรับผู้ที่เป็นราชทูตสยามที่ต้องเดินทางไปเจริญทางพระราชไมตรีกับต่างประเทศ ซึ่งในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีชาวต่างชาติหลายชาติที่เดินทางเข้ามาถวายพระราชสาส์น ครั้นสมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงแต่งราชทูตกลับไปในั้น ทูตต้องมีความรู้พื้นฐานที่จะตอบคำถามต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องทั่วไปเช่นเรื่องที่ตั้งพื้นที่ภูมิศาสตร์ การปกครอง พระมหากษัตริย์ ฯลฯ

๗. ตำรากระบวนพยุหยาตราสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ตำรากระบวนพยุหยาตราสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นสมุดภาพที่เขียนลงในสมุดไทยขนาดใหญ่กว่าปกติ ในทำนองการบันทึกลำดับของม้าพระที่นั่งและกระบวนเรือพระที่นั่งที่จัดเข้ากระบวนพยุหยาตราทั้งทางบกและทางน้ำ รั้วกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารคเป็นรั้วกระบวนม้า ปรากฏความในบานแพนกของสมุดไทยว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ขณะทรงดำรงตำแหน่งกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณโปรดให้คัดจำลองขึ้นจากฉบับเดิม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ โดยอธิบายในบานแพนกว่ากระบวนม้านี้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงจัดรั้วกระบวนเพื่อเสด็จพระราชดำเนินไปทรงสักการะพระพุทธรูป สระบุรี ที่สันนิษฐานได้ว่าเป็นตำรากระบวนม้าในรัชสมัยนั้นก็เพราะในกระบวนปรากฏม้าที่ขี่ตามหลวงม้าทรงพระเจ้าลูกเธอ ระบุชื่อว่าหม่อมบี ซึ่งหมายถึงพระปิยะ พระราชโอรสบุญธรรมในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ส่วนตำรากระบวนพยุหยาตราทางชลมารคหรือตำรากระบวนเรือ นั้น เรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่ากระบวนพยุหยาตราเพชรพวงทางชลมารค เป็นสมุดไทยชาวเขียน ด้วยอักษรไทยเส้นรง เป็นฉบับคัดลอกมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ลักษณะเป็นการจัดริ้วกระบวนเรือในพระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค คำว่าเพชรพวงหมายความว่า จัดรูปกระบวนเรือให้เรือพระที่นั่งทรงอยู่กลางริ้ว แวดล้อมด้วยเรือพระที่นั่งรอง และเรือสำคัญต่าง ๆ เป็นลำดับเหมือนรัศมีเพชร ที่ตลิ่งสองข้างมีทหารม้าอารักขาความปลอดภัย

เอกสารความรู้ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ยังคงตกทอดมาจนปัจจุบันนี้อาจมีจำนวนหนึ่งที่ยังไม่ได้รับการเผยแพร่ หากแต่เฉพาะตำราที่เผยแพร่และเป็นที่ยุ้จักกันพอสมควรนั้น ก็แสดงให้เห็นชัดเจนถึงสรรพความรู้ที่มีประโยชน์และสะท้อนสังคมในรัชกาลของพระองค์ที่ความคึกคักและมีพลวัตที่จะนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของรัชสมัย

ตำราความรู้ในจารีตของสังคมไทยนั้น ส่วนมากเป็นการบอกเล่าหรือท่องจำมากกว่าที่จะบันทึกลงไปเป็นลายลักษณ์อักษร เพราะเหตุที่ การเรียนหรือสืบทอดนั้นผ่านครูบาอาจารย์ซึ่งมีสถานภาพทางสังคมที่สูงกว่า อาจหมายถึงบุคคลที่มีความศักดิ์สิทธิ์ คำสอนก็ย่อมมีความศักดิ์สิทธิ์ตามไปด้วย การคัดลอกเอกสารจึงต้องเป็นไปอย่างระมัดระวังรอบคอบ และกระทำอย่างไม่ให้ผู้อื่นรู้หรือรับทราบ ตำราที่เป็นความรู้ อาจเป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นตำราความรู้ในสาขารณศาสตร์เช่นตำรายารักษาโรค ที่แพทย์แผนไทยคัดลอกและจดบันทึกไว้ กลุ่มที่ ๒ เป็นตำราในราชสำนัก เช่นการชี้ช้าง การยกทัพ การจัดทัพแบบพิชัยสงคราม ตำราริ้วกระบวนพยุหยาตรา เป็นต้น และกลุ่มที่ ๓ เป็นตำราความรู้เพื่อการเฉพาะคราว เช่นพระราชปฐมาหรือตำราคู่มือทูต ซึ่งจะเกิดขึ้นจากเหตุการณ์ในสังคมขณะนั้นที่ผู้เรียบเรียงตำราหรือความรู้ต้องเตรียมการหรือซักถามข้อมูลเพื่อให้เกิดความกระจ่างขึ้น

การใช้ความรู้ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นเป็นผลอย่างหนึ่งในการรับมือกับความเป็นตะวันตกที่เข้ามาในสังคมอยุธยา นักวิชาการเคยสันนิษฐานว่าการเกิดขึ้นของตำราจินตมณีนั้น เป็นแนวคิดที่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงสร้างขึ้นเพื่อรับมือกับการศึกษาแบบฝรั่งของมิชชันนารีซึ่งก็มีความเป็นไปได้ในระดับหนึ่ง แต่ลำพังเพียงหนังสือเล่มเดียวคงไม่อาจต้านทานกระแสของชาวตะวันตกที่เข้ามาในอยุธยามากได้นัก สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงส่งเสริมและจัดระเบียบองค์ความรู้ใหม่ มีตำราที่จดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่สะท้อนว่าทรงสนพระราชหฤทัยในเรื่องต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เช่นเชื่อได้ว่าเมื่อทรงสนพระราชหฤทัยเรื่องการดาราศาสตร์แบบตะวันตกแล้วนั้น ก็จะทรงส่งเสริมเรื่องดาราศาสตร์แบบสยามเช่นการเขียนตำราดาวขึ้นด้วยเช่นกัน

ในปัจจุบันนี้ การต่อยอดความรู้จากรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีมากขึ้นกว่าก่อน เช่นตำราโอสถพระนารายณ์ได้รับการศึกษาดูเชิงลึกในเรื่องของสมุนไพรและฤทธิยาเพื่อสกัดนำมาพัฒนาการรักษาแบบแพทย์แผนไทย ทำให้เกิดความกระตือรือร้นในการศึกษาเอกสารเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามก็จะเป็นที่ที่จะต้องมีการสำรวจเอกสารเพิ่มเติมและเผยแพร่ในวงวิชาการต่อไปอีกเพื่อเป็นการจุดประเด็นในการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในมิติที่หลากหลายและบูรณาการ

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. **จินตามณีเล่ม ๑ และจินตามณี ฉบับใหญ่**. กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โพรดักส์, ๒๕๕๘

กรมศิลปากร. **ประชุมพระราชปวงฉา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรี และราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๐

ตำราช่างครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช โปรดให้พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕. พระนคร: โสภณพิพิธธนาคาร, ๒๔๖๕

ตำราโอสถพระนารายณ์. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายจอน ศุภลักษณ์ ณ เมรุวัดแก้วฟ้าล่าง วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์, ๒๕๐๘

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. **นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔

ไมเคิล ไรท์. “ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์สยาม : เอกสารชั้นต้นสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ที่เปิดเผยใหม่” ใน **ศิลปวัฒนธรรม** ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๔ (กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘) หน้า ๙๐ - ๙๔, ฉบับที่ ๕ (มีนาคม ๒๕๔๘) หน้า ๑๖๖ - ๑๖๙, ฉบับที่ ๖ (เมษายน ๒๕๔๘) หน้า ๑๕๖ - ๑๕๙

ราชาวาทชาดก. ศิษย์พิมพ์แจกอุทิศกุศลแก่พระยาโอรสทวารกิจ (แก่น เปரியุ). พิมพ์ครั้งแรก. พระนคร: สามมิตร, ๒๔๕๐

สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย. **ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง ลิลิตกระบวนแห่งพระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารคและทางชลมารค**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๙

การศึกษาสภาพคูเมือง คันทินกำแพงเมือง ประตูเมืองและป้อมปราการเมืองเก่าลพบุรี

วิไลวรรณ ฉ่ำพิรุณ^๑ ปรีดี พิศุกวิวิธ^๒

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บทบาทหน้าที่หลักของมหาวิทยาลัยราชภัฏคือ การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ภายใต้อัตลักษณ์ จุดเด่นและเอกลักษณ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏแต่ละแห่ง สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี เป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีการดำเนินงานที่สอดคล้องกับพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัย คือ การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ภายใต้อัตลักษณ์ การพัฒนาระบบและกลไกการทำงานบูรณาการศิลปะและวัฒนธรรมร่วมกับชุมชนท้องถิ่น ภาคีรัฐ ภาคเอกชนในเขตบริการ เพื่อให้เกิดฐานข้อมูลและแหล่งเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปะ และวัฒนธรรมท้องถิ่น ตามอัตลักษณ์คือ สืบสานงานศิลป์ แหล่งข้อมูลท้องถิ่นลพบุรี

ตัวมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ตั้งอยู่ในเขตเมืองเก่าลพบุรี เป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองติดต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน หลายยุค หลายสมัยอย่างต่อเนื่อง นับเป็นเวลามากกว่า ๓,๐๐๐ ปี ตั้งแต่สมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖) สมัยลพบุรี ภายใต้อิทธิพลของขอม (พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๘) สมัยอยุธยา (พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔) จนถึง สมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน (พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๖) แสดงให้เห็นถึงความเหมาะสมของเมืองลพบุรีต่อการใช้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานและนับเป็นเมืองโบราณที่มีเอกลักษณ์เฉพาะคือ เป็นเมืองเดียวในประเทศไทยที่มีหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ของการตั้งชุมชนที่ปรากฏลักษณะคูน้ำ คันทิน ตั้งแต่สมัยทวารวดี มีผู้อยู่อาศัยตั้งถิ่นฐานติดต่อกันมายาวนานจนถึงปัจจุบัน มิเคยถูกทิ้งให้เป็นเมืองร้าง หลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้านกายภาพ ตลอดจนร่องรอยหลักฐานทางศิลปสถาปัตยกรรมที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน เป็นสิ่งยืนยันถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีตเป็นอย่างดี รวมทั้งจากคำขวัญของจังหวัดลพบุรี “วังนารายณ์ คู่บ้าน ศาลพระกาฬคูเมือง ปรางค์สามยอดลือเลื่อง เมืองแห่งดินสอพอง เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์เกริกก้อง แผ่นดินทองสมเด็จพระนารายณ์” ได้สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของจังหวัดลพบุรีว่าเป็นเมืองเก่าที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมากที่สุดเมืองหนึ่งของประเทศไทย

^๑ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ผู้ทรงคุณวุฒิ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

^๒ รองศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาศึกษาทั่วไป คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

นอกจากหลักฐานทางวัตถุแล้ว ยังมีสิ่งที่ยืนยันได้อีกอย่างหนึ่ง คือเอกสารทางประวัติศาสตร์ของชาวต่างชาติที่ได้ทำการบันทึกไว้เกี่ยวกับความเจริญทางก้าวหน้าทางด้านสถาปัตยกรรมของลพบุรีตั้งแต่สมัยอดีต และจากการศึกษาองค์ประกอบของเมืองลพบุรีที่มีความสำคัญตั้งแต่ในอดีต ซึ่งเคยเป็นเมืองหน้าด่าน เมืองลูกหลวง เมืองราชธานีแห่งที่ ๒ เมืองลพบุรี มีคุณสมบัติตามหลักยุทธศาสตร์ เพื่อการป้องกันข้าศึกศัตรูและการกินคืออยู่ดีของประชาชน อันประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างสำคัญ ๔ ประการ อย่างครบถ้วน คือ ๑. คูเมือง ๒. คันดินและ หรือ กำแพงเมือง ๓. ประตูเมือง ๔. ป้อม (ป้อมปืน หรือป้อมปราการ) ซึ่งโบราณสถานเหล่านี้ได้รับการบูรณะและสร้างขึ้นใหม่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ดังที่ปรากฏหลักฐานให้เห็นโบราณสถานที่สำคัญ ๆ จำนวนมากภายในขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าลพบุรี

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๒๗ ครองกรุงศรีอยุธยา ระหว่างปี พ.ศ. (พ.ศ. ๒๑๙๙ - พ.ศ. ๒๒๓๑) ในระหว่างที่ทรงครองราชย์ที่อยุธยา โปรดมาประทับที่วาระการที่ลพบุรีเป็นระยะเวลา ๗ - ๘ เดือนใน ๑ ปี โปรดให้สร้างเมืองลพบุรีขึ้นเป็นราชธานีแห่งที่ ๒ โปรดให้สร้างพระราชวังและป้อมปราการเป็นแนวป้องกันอย่างแข็งแรงขึ้น โดยได้รับความช่วยเหลือจากชาวฝรั่งเศสและชาวอิตาเลียน สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดให้สร้างสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก ได้แก่ วัดปืน วัดอินทรา วัดกวีศราราม วัดเสาชงทองวัดบันไดหิน วัดตองปุ วัดพรหมมาศร์ วัดเชิงท่า พระนารายณ์ราชินีเวศน์ พระที่นั่งไกรสรสีหราช บ้านหลวงรับราชทูต ป้อมท่าโพธิ์ ป้อมชัยชนะสงคราม ประตูชัย ประตูเพนียด และวัดสันเปาโล เป็นต้น ซึ่งโบราณสถานเหล่านี้ กลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในหมู่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ แต่ยังมีโบราณสถานสำคัญ ๆ อีกหลายแห่งที่ยังคงมีร่องรอยแห่งความเจริญรุ่งเรืองครั้งอดีต ปรากฏหลักฐานให้เห็นเป็นประจักษ์ แต่ยังไม่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวนน้อย และ สิ่งแวดล้อมที่อยู่ล้อมรอบโบราณสถานยังไม่ได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาเท่าที่ควร อาจจะเป็นเพราะสาเหตุหนึ่งอาจจะมาจากการรับรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญยังน้อยไปโบราณสถานดังกล่าว ได้แก่ คูเมือง คันดินกำแพงเมือง ประตูเมือง ป้อมปราการเมืองเก่าลพบุรี ซึ่งโบราณสถานเหล่านี้กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๓ หน้า ๙๐๓-๙๐๕ เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ เรียบร้อยแล้ว

ปัจจุบัน พื้นที่โบราณสถานหลายแห่งกลายเป็นพื้นที่รกร้าง ปกคลุมด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่และวัชพืช ปกคลุม มีร่องรอยของความเป็นคูเมืองเหลืออยู่บ้าง เช่น คลองท่อ และ คลองสายบัว ซึ่งได้รับการดูแลรักษา ให้อยู่ในสภาพดี สวยงาม แต่ก็มีบางพื้นที่มีการใช้ประโยชน์เพื่อการอยู่อาศัย สร้างบ้านหรือสิ่งก่อสร้างทับลงบนคูเมือง คันดินกำแพงเมือง ประตูเมืองเก่าบางช่วงถูกบุกกรุก มีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ มีการก่อสร้างอาคารบ้านเรือน ซิดกับโบราณสถาน ปัญหาด้านภูมิทัศน์ เช่น การติดตั้งเสาไฟฟ้าและสายไฟที่ตั้งชิดติดกับ แนวกำแพงเมือง เช่น มีการสร้างเส้นทางสัญจรตัดผ่านลอดประตู บริเวณประตูชัย การสร้าง อาคารติดกับโบราณสถานที่ย่อมชยชนะสงคราม ป้อมท่าโพธิ์ และป้อมประตูชัย การใช้ ประโยชน์จากกำแพงโบราณสถานเพื่อสร้างเป็นที่อยู่อาศัยจนกลายเป็นชุมชนแออัดอาจทำให้โบราณสถานเกิดความเสียหายและมีการบุกกรุกพื้นที่ได้ และในบางสถานที่ ชาวโบราณสถานหลงเหลือเพียงเล็กน้อย จึงมีการสร้างอาคารครอบซาก ซากการจัดการและการดูแล เช่น ป้อมวัดเชิงท่า และป้อมวัดมเหศวร เป็นต้น การปลูกพืชปกคลุมหน้าดินบน แนวกำแพงเมืองขาดหายเป็นช่วง ๆ บางบริเวณของแนวกำแพงเมืองถูกตัดออกเพื่อเปิด ทางเข้าสู่ที่อยู่อาศัย การเจริญเติบโตของเมืองปัจจุบัน การขยายระบบสาธารณูปโภคและ สาธารณูปการ ทำให้มีการสร้างที่อยู่อาศัยอยู่โดยรอบและประชิดโบราณสถาน โดยที่ ประชาชนที่อาศัยโดยรอบโบราณสถานบางแห่งไม่รู้ถึงความสำคัญหรือประวัติความเป็นมา ของแหล่งโบราณสถานดังกล่าว ทำให้ขาดความตระหนักและความหวงแหนในการเป็น เจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ขาดความภาคภูมิใจในท้องถิ่น

จากข้อเสนอแนะของหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดลพบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ในหนังสือความสำคัญของคูเมือง คันดินกำแพง เมืองลพบุรี ปัญหาการบุกกรุก ทำลาย และแนวทางในการแก้ไข เรียบเรียงโดยอาจารย์ภูธร ภูมะธน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้กล่าวว่า โบราณสถาน คูเมือง คันดินกำแพงเมือง ประตูเมือง และป้อมปราการเมืองลพบุรีว่า ควรได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเร่งด่วนซึ่ง ปัจจุบัน ร่องรอยของคูเมือง คันดินกำแพงเมือง รวมทั้งส่วนประกอบอื่นๆ เช่น ป้อมปราการและ ประตูเมือง ที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม อันทรงคุณค่าและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมขอท้องถิ่นและของประเทศ อยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ไม่มีการกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน ซากการอนุรักษ์และส่งเสริมคุณค่าของโบราณสถาน ดังกล่าวให้เหมาะสมกับที่เป็นแหล่งโบราณสถานของชาติตามที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ในราชกิจจานุเบกษา

นอกจากนี้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจัดลำดับให้ลพบุรี เป็น ๑ ใน ๑๐ เมืองเก่า กลุ่มที่ ๑ ที่ต้องได้รับการคุ้มครองดูแลอย่างเหมาะสมโดยเร่งด่วน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓ ตามข้อเสนอของคณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า ตามมติของคณะรัฐมนตรี ได้ลงมติเห็นชอบตามข้อเสนอของคณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า โดยให้มีการประกาศขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า และจัดทำแผนแม่บทบริหารจัดการเมืองเก่าล่าสุด เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๓ และผังแม่บทการอนุรักษ์เมืองเก่าลพบุรีที่มีอยู่หลายฉบับ ล้วนเป็นข้อเสนอแนะที่ควรดำเนินการกับแหล่งโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมอย่างเร่งด่วน และถ้าข้อเสนอแนะดังกล่าวยังไม่ได้รับการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาแบบบูรณาการอย่างถูกหลักวิชาการ จากหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน โบราณสถานดังกล่าวอาจมีแนวโน้มจะเสื่อมคุณค่าลงและสูญหายไป ในที่สุด และด้วยเหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือแหล่งโบราณสถานดังกล่าว เป็นโบราณสถานที่ยังคงมีสภาพดีตามหลักการปกครองประเทศ เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติ และความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชน เยาวชน นักเรียน นักศึกษาและนักท่องเที่ยวได้

ดังนั้น จากสภาพปัจจุบันของแหล่งโบราณสถาน สะท้อนให้เห็นว่ายังมีโบราณสถานสำคัญ ๆ อีกเป็นจำนวนมากที่สามารถได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาได้อีก โดยเฉพาะ คูเมือง คันดินกำแพงเมือง ประตูเมืองและป้อมปราการในเขตเมืองเก่าลพบุรี แม้ว่าจะได้มีการวางแผนการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานเมืองเก่าลพบุรีมาเป็นเวลานานและอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ยังไม่สามารถดำเนินการให้บรรลุผลได้ตามแผน ยังไม่มีการกำหนดขอบเขตโบราณสถานที่ยชัดเจน สมควรมีการอนุรักษ์และส่งเสริมคุณค่าของโบราณสถานดังกล่าวให้เหมาะสมกับที่เป็นแหล่งโบราณสถานของชาติตามที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ในราชกิจจานุเบกษา

คณะผู้ศึกษาจึงเห็นว่าสมควรทำการศึกษา รวบรวมข้อมูลและสำรวจสภาพปัจจุบันของ คูเมือง คันดินกำแพงเมือง ประตูเมือง ป้อมปราการเมืองเก่าลพบุรี เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ เป็นปัจจุบัน สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานดังกล่าว รวมทั้งจะเป็นการพัฒนาเมืองในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการอนุรักษ์และพัฒนาความเป็นเมืองเก่าลพบุรีให้โดดเด่น โดยอาศัยพื้นฐานทางกายภาพที่เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่มีอยู่แต่เดิมและนำผลการศึกษามาดำเนินการให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตอบสนองกับพันธกิจหลักของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ในการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดฐานข้อมูลและแหล่งเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้ชาวลพบุรี ได้มีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น รวมทั้งเป็นการ

ส่งเสริมให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเกิดการพัฒนาชุมชนโดยชุมชนและสามารถอยู่ร่วมกันกับโบราณสถานและรักษาสถาปัตยกรรมแบบพึ่งพาอาศัยกันจากปัญหาในปัจจุบัน อาจจะมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย อาทิ การเข้าถึงไม่สะดวก ไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน ไม่มีป้ายสื่อความหมาย และชุมชนโดยรอบยังขาดความตระหนักในคุณค่า ความรู้สึกรับรู้ความเป็นเจ้าของโบราณสถาน และขาดความภาคภูมิใจในการที่ได้อยู่อาศัยในพื้นที่นั้น ๆ จึงทำให้ขาดความหวงแหน ขาดความสนใจการอนุรักษ์และพัฒนา โบราณสถานดังกล่าว ทั้ง ๆ ที่เป็นโบราณสถานสำคัญ

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

๑. เพื่อสำรวจร่องรอยที่เหลืออยู่ของคูเมือง คันทดินกำแพงเมือง ประตูเมืองและป้อมปราการเมืองเก่าลพบุรี และมีการกำหนดขอบเขตโบราณสถานให้ชัดเจน
๒. เพื่อส่งเสริมคุณค่า ความสำคัญของ คูเมือง คันทดินกำแพงเมือง ประตูเมืองและป้อมปราการเมืองเก่าลพบุรี ซึ่งเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ ให้คงอยู่ตลอดไป
๓. เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ พัฒนาและ ป้องกันการบุกรุก ทำลายโบราณสถานอันเป็นมรดกสำคัญ ของชาติโดยมีการกำหนดขอบเขตโบราณสถานให้ชัดเจน
๔. เพื่อนำข้อมูลไปต่อยอดสร้างฐานข้อมูลท้องถิ่น ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ต่อไป

กรอบการศึกษา

๑. พื้นที่ในการศึกษา คือ คูเมือง (คลองท่อ คลองท่ากระยาง คลองบางปี คลองสายบัว) คันทดินกำแพงเมือง ประตูเมือง (ประตูชัยและประตูเพนียด) ป้อมปราการ (ป้อมท่าหิน ป้อมท่าโพธิ์ ป้อมชัยชนะสงคราม ป้อมวัดเชิงท่า ป้อมวัดมเหยศวร ป้อมหลังโรงเรียนพิบูลวิทยาลัย และป้อมประตูชัย)
๒. เนื้อหาในการศึกษา ความเป็นมาของเมืองเก่าลพบุรี การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ความสำคัญและสภาพปัจจุบันของโบราณสถาน คูเมือง คันทดินกำแพงเมืองเก่า ประตูเมืองและป้อมปราการเมืองเก่าลพบุรี

วิธีดำเนินการศึกษา

๑. ศึกษาความสำคัญของแหล่งโบราณสถานจากเอกสารและจากแหล่งพื้นที่ภาคสนาม
๒. ศึกษาความเป็นมาของเมืองเก่าลพบุรีจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง
๓. ศึกษาขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าลพบุรี ที่เป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณสถานที่จะศึกษา
๔. สำรวจสภาพปัจจุบันของแหล่งโบราณสถานที่จะศึกษาพร้อมกับผู้เชี่ยวชาญ
๕. จัดทำแผนผังแหล่งโบราณสถานที่จะทำการศึกษา
๕. สรุปรายงานให้นักวิชาการตรวจทานความถูกต้อง
๖. นำเสนอผลการศึกษาระดับสมบูรณ์

แผนการดำเนินงาน

๑. สำรวจและศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ จากสื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ คูเมือง คันทดินกำแพงเมือง ประตูเมืองและป้อมปราการเมืองเก่าลพบุรี
๒. ลงพื้นที่ สำรวจเส้นทางและสภาพปัจจุบันของสถานที่ที่กำหนดทุกแหล่งด้วยความร่วมมือของชุมชนในพื้นที่และนักวิชาการ
๓. รวบรวม เรียบเรียงข้อมูล จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์
๔. ตรวจสอบความถูกต้องโดยนักวิชาการด้านโบราณคดี
๕. ปรับปรุง แก้ไข ส่งรายงานฉบับสมบูรณ์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. เกิดการอนุรักษ์ พัฒนาแหล่งโบราณสถานอันเป็นมรดกของชาติที่เกิดจากการบูรณาการระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
๒. โบราณสถาน คูเมือง คันทดินกำแพงเมือง ประตูเมือง และป้อมปราการเมืองเก่าลพบุรีมีขอบเขตชัดเจนมากขึ้น เป็นที่รู้จักมากขึ้น
๓. ชุมชนที่พักอาศัยอยู่โดยรอบแหล่งโบราณสถาน คูเมือง คันทดินกำแพงเมือง ประตูเมือง และป้อมปราการเมืองเก่าลพบุรี ตระหนักในคุณค่าแหล่งโบราณสถานมากขึ้นและร่วมกันอนุรักษ์และพัฒนา
๔. เพิ่มเส้นทางท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ในเขตเมืองเก่าลพบุรี
๕. มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพิ่มขึ้นในเขตเมืองเก่าลพบุรี

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า

๑. ร่องรอยของคูเมืองชั้นในสุดทั้ง ๓ ด้าน ประกอบด้วยคลองท่อ (คูเมืองด้านทิศตะวันออก) คลองท่ากระยาง (คูเมืองด้านทิศเหนือ) คลองบางปี (คูเมืองด้านทิศใต้) ซึ่งเป็นคูเมืองที่มีการขุดดินขึ้นมาถมเป็นกำแพงเมืองอยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์ไม่ได้ใช้ประโยชน์เป็นคูเมืองดังสมัยนั้น

โบราณสถานคลองท่อ เป็นคูเมืองที่ยาวที่สุดในจำนวนคูเมืองทั้ง ๓ ด้าน สภาพปัจจุบันของคลองท่อบางช่วง ยังปรากฏแนวคันอิฐก่อปูนรุ่นเก่า อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม และเสื่อมสภาพ ได้พบร่องรอยอิฐแตกหักและกร่อนกะเทาะไปทั่วบริเวณ บางช่วงของแนวคลองมีการสร้างตลิ่งปูน เพื่อป้องกันการกัดเซาะของน้ำ แต่ในบางช่วงก็ยังคงสภาพเป็นตลิ่งดินธรรมดา แต่ในบางช่วงของคลองท่อ มีต้นไม้และวัชพืชขึ้นปกคลุมเกือบตลอดทั้งแนวอิฐคูเมืองนี้ถูกตัดออกเป็นช่วง ๆ มีการสร้างถนนตัดผ่าน (ภาพที่ ๑.๑) คูเมืองบางช่วงได้รับการดูแลรักษาจากเทศบาลเมืองลพบุรีเป็นอย่างดี อยู่ในสภาพที่สวยงาม ร่มรื่น สำหรับน้ำที่อยู่ในคลองนั้น อยู่ในสภาพค่อนข้างใส ไม่ขุ่นดำ ไม่มีเศษขยะตกลงลงไปใต้น้ำ (ภาพที่ ๑.๒) แต่บางช่วงก็มีการปลุกบ้านเรือนทับลงไปใต้น้ำ (ภาพที่ ๑.๓ และ ภาพที่ ๑.๔) และคูเมืองอีกช่วงหนึ่งที่ยังคงความเป็นคูเมือง (ภาพที่ ๑.๕) และคูเมืองด้านหลังโรงเรียนพิบูลวิทยาลัย ได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาโดยกรมศิลปากรยังมีร่องรอยเหลืออยู่ให้ศึกษาในคูเมืองมีน้ำที่ใสสะอาด มีภูมิทัศน์ทางธรรมชาติที่ร่มรื่นสวยงาม มีประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาใช้สถานที่เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ตกปลา เป็นต้น ฝั่งของคูเมืองทางด้านทิศตะวันตกติดกับศูนย์สงครามพิเศษ มีภูมิทัศน์ที่สวยงามมาก (ภาพที่ ๑.๕)

ภาพคูเมืองและกำแพงเมืองสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภาพที่ ๑.๑

ภาพที่ ๑.๒

ภาพที่ ๑.๓

ภาพที่ ๑.๔

ภาพที่ ๑.๕

คลองท่อ คูเมืองชั้นในสุด (ด้านทิศตะวันตก)

คลองบางปี (คูเมืองด้านทิศใต้) ปัจจุบันไม่มีป้ายบอกที่ชัดเจน ไปบรรจบกับแม่น้ำลพบุรีซึ่งเป็นแนวคูเมืองธรรมชาติ คลองบางปีนี้ปรากฏสภาพของคูเมืองให้เห็นไม่ชัดเจน อยู่ในสภาพตื้นเขิน แต่มีต้นไม้และวัชพืชปกคลุมอย่างหนาแน่น (ภาพที่ ๑.๖) บางช่วงถูกถมดินกลายเป็นพื้นที่อยู่อาศัย เป็นถนนสำหรับสัญจร (ภาพที่ ๑.๗)

ภาพที่ ๑.๖

ภาพที่ ๑.๗

ภาพคลองบางปี

คลองท่ากระยาง (คูเมืองด้านทิศเหนือ) สภาพปัจจุบัน ยังเห็นร่องรอยชัดเจนคือ บริเวณด้านหน้าวัดตองปุ (ภาพที่ ๑.๘) และด้านข้างวัดป่าธรรมโสภณ (ภาพที่ ๑.๙) เมื่อมีการขยายศูนย์การค้ามาตั้งที่บริเวณสระแก้ว ได้มีการถมคูเมือง สร้างอาคารพาณิชย์ทับเกือบหมด

ภาพที่ ๑.๘

ภาพ ๑.๙

ภาพคลองท่ากระยาง คูเมืองด้านทิศเหนือ

คลองสายบัว (คูเมืองชั้นที่ ๒) ยังมีสภาพเป็นคลองอย่างสมบูรณ์ (ภาพที่ ๑.๑๐) แต่มีบางช่วงที่ถูกตัดเป็นถนน (ภาพที่ ๑.๑๑) บางช่วงมีต้นไม้ใหญ่และวัชพืชปกคลุมและมีการปลูกสิ่งก่อสร้างเป็นที่อยู่อาศัยในคูเมืองนี้ (ภาพที่ ๑.๑๒)

ภาพที่ ๑.๑๐

ภาพที่ ๑.๑๑

ภาพคลองสายบัว (คูเมืองชั้นที่ ๒)

๒. คันดินกำแพงเมือง กำแพงเมืองชั้นใน ยังคงมีร่องรอยเป็นเนินดินพูนสูงให้เห็น เป็นแนวยาวบางช่วงอยู่ในสภาพเกือบสมบูรณ์แต่ถูกตัดออกหายไปเป็นช่วง ๆ เพื่อทางเข้า-ออกของประชาชนที่สร้างบ้านเรือนอยู่ในบริเวณนั้น (ภาพที่ ๒.๑) บางช่วงมีการก่อสร้างบ้านเรือนถนนบนคันดินกำแพงเมือง

จากการสำรวจสภาพปัจจุบันเบื้องต้นของแนวคันดินกำแพงเมือง พบว่า แนวชั้นดินชั้นที่ ๑ มีการ รุกกล้าเป็นที่อยู่อาศัย ตลาด หรือย่านพาณิชย์กรรม ได้แก่ ตลาดบนเมือง ส่วนแนวคันดินชั้นที่ ๒ ชั้นที่ ๓ และชั้นที่ ๔ พบร่องรอยแนวคันดินเพียงบางส่วน และส่วนใหญ่อยู่ในเขตพื้นที่ทหาร นอกจากนี้ยังพบว่า บนแนวคันดินกำแพงเมืองชั้นที่ ๓ มีการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนประชิดกับโบราณสถานตามแนวคลองสายบัว (ภาพที่ ๒.๒-๒.๗) ส่วนแนวคันดินกำแพงเมืองชั้นที่ ๔ ในปัจจุบัน คือ ถนนนครสวรรค์และถนนศรีอินทราทิต

ภาพที่ ๒.๑

ภาพที่ ๒.๒

ภาพที่ ๒.๓

ภาพที่ ๒.๔

ภาพที่ ๒.๕

ภาพที่ ๒.๖

ภาพที่ ๒.๗

ภาพคันดินกำแพงเมืองที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

๓. ประตูน้ำ หรือประตูระบายน้ำ มี ๒ ประตู คือ ประตูช่องกุ่มและประตูท่อ มีสภาพปัจจุบันดังนี้

ประตูช่องกุ่ม มีป้ายบอกความสำคัญของประตูอยู่ใกล้กับโบราณสถาน แต่มองเกือบไม่เห็นตัวหนังสือ ถูกถนนตัดผ่านหน้าประตู มองเห็นประตูเพียงครึ่งเดียว (ภาพที่ ๓.๑) ยังมีกำแพงหลงเหลือให้เห็นร่องรอย (ภาพที่ ๓.๒) ส่วนด้านทิศตะวันออกของโบราณสถานมีการสร้างเพิงพักอาศัยโดยใช้พื้นที่บางส่วนของโบราณสถานเป็นผนังเพิงพัก (ภาพที่ ๓.๓) อิฐส่วนใหญ่ยังอยู่ในสภาพค่อนข้างดี ไม่เปื่อยยุ่ย แต่มีบางช่วงที่พบว่าปูนสอระหว่างอิฐเริ่มหลุดร่อนเสื่อมสภาพ ส่วนช่วงรอยต่อระหว่างแนวกำแพงอิฐแต่ละด้านนั้นมีรอยแตกร้าวปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปและภายในประตูช่องกุดนี้มีน้ำเป็นสีดำทวมขังอยู่ในระดับต่ำกว่าปากประตู

มีร่องรอยน้ำเหลืออยู่แต่มีขยะ (ภาพที่ ๓.๔) สภาพแวดล้อมของประตูช่องกุดเป็นปัจจัยเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถานในหลาย ๆ เรื่อง ทั้งจากการกระทำของมนุษย์และจากธรรมชาติ ได้แก่ ทางด้านทิศใต้ ทิศตะวันตก บนแนวกำแพงอิฐ ส่วนทางทิศเหนือ มีการสร้างถนนช่วยขนส่งสงครามติดกับเขตโบราณสถาน ส่วนแนวรั้วที่เป็นเครื่องแบ่งกั้นอาณาเขตของโบราณสถานออกจากการบุกรุกนั้น มีอยู่เฉพาะทางทิศตะวันตก

ประตูอ้อย อยู่ในสภาพคล้ายประตูช่องกุด (ภาพที่ ๓.๕) สภาพค่อนข้างชำรุดทรุดโทรม ตัวโบราณสถานมีร่องรอยแนวอิฐแตกกร้าวเป็นทางยาวด้านทิศตะวันออก อิฐบางช่วงเปื่อยยุ่ยและเริ่มเสื่อมสภาพ (ภาพที่ ๓.๖) พบว่ามีการสร้างทางเดินคอนกรีตและบันไดปูนขนาดเล็กขนาดบ๊อบทั้ง ๒ ข้างของโบราณสถาน เพื่อใช้เป็นทางเดินและทางสัญจรของรถจักรยานยนต์ของประชาชนที่สร้างบ้านเรือนอยู่ทางทิศเหนือของโบราณสถานประตูอ้อย นอกจากจะถูกตัดแปลงเป็นสะพานข้ามคลองซึ่งเรียกว่า สะพานข้าง แล้วยังมีการสร้างบ้านเรือนประชิดกับโบราณสถานอย่างหนาแน่น โดยเฉพาะทางทิศเหนือและทิศใต้ มีต้นไม้และวัชพืชขึ้นปกคลุมทั่วไป ขาดการดูแลรักษาในฐานะที่เป็นโบราณสถานสำคัญ (ภาพที่ ๓.๗-๘)

ภาพที่ ๓.๑

ภาพที่ ๓.๒

ภาพที่ ๓.๓

ภาพที่ ๓.๔

ประตูช่องกุฎ (ประตูน้ำ)

ภาพที่ ๓.๕

ภาพที่ ๓.๖

ภาพที่ ๓.๗

ภาพที่ ๓.๘

ภาพประตูท่อ (ประตูน้ำ)

๔. ประตูเมือง คือ ทางเข้า-ออก ๘ ช่องบนกำแพงเมืองชั้นในที่เหลือให้เห็นร่องรอยบ้างคือ ช่องทางด้านทิศตะวันออก ชื่อว่า ประตูผี ยังปรากฏเส้นทางขนส่งพอกออกจาก ภายในกำแพงเมือง (ภาพที่ ๔.๑) ข้ามสะพานคลองท่อ (ภาพที่ ๔.๒-๔) เพื่อไปทำพิธีปลงศพ ที่วัดที่อยู่นอกกำแพงเมือง (ปัจจุบันไม่มีร่องรอยของวัดอยู่แล้ว) มีชุมชนประตูผีตั้งอยู่ใน บริเวณนั้นแสดงเป็นหลักฐาน ประตูด้านทิศใต้ เป็นประตูที่สำคัญที่สุด ใหญ่ที่สุด สภาพ ค่อนข้างสมบูรณ์คือ คือ ประตูชัย มีถนนอยู่ตรงกลางประตู เป็นที่สัญจรเข้า ออกของชุมชน ในบริเวณนั้น บนแนวประตูด้านหน้ามีการนำพระพุทธรูปและพวงมาลัยตั้งไว้บริเวณประตูชัย มีการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนโดยรอบโบราณสถาน ทำให้ความสง่างามของประตูชัยลด น้อยลงไปทั้ง ๆ ที่เป็นโบราณสถานที่สำคัญและมีคุณค่ามาก (ภาพที่ ๔.๕-๖) และประตูด้าน ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ คือประตูพะเนียด (ภาพที่ ๔.๗) ด้านหลังของประตูพะเนียด คือ พะเนียดคล้องช้าง เป็นสถานที่คล้องช้างส่วนพระองค์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ภาพที่ ๘) ตั้งอยู่ในค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ยังคงรักษาสภาพเดิมไว้เป็นอย่างดี แต่ การรับรู้ของประชาชนเกี่ยวกับประตูพะเนียดนั้นยังไม่แพร่หลายเท่าที่ควร เพราะการเข้าถึง โบราณสถานไม่สะดวก

ภาพที่ ๔.๑

ภาพที่ ๔.๒

ภาพที่ ๔.๓

ภาพที่ ๔.๔

ภาพเส้นทางขนส่งผ่านประตูฝ้าข้ามสะพานคลองท่อ

ภาพที่ ๔.๕

ภาพที่ ๔.๖

ภาพประตูชัย

ภาพที่ ๔.๗ ประตูเพนียด

ภาพที่ ๔.๘ เพนียดคลองช้าง

๓. ป้อมปืนหรือป้อมปราการ มีทั้งหมด ๘ ป้อม (ตามหลักฐานแผนที่เมืองลพบุรี ๒๔๕๗) ขนาดแตกต่างกันไป ป้อมขนาดใหญ่พิเศษมีร่องรอยหลักฐานเหลืออยู่ป้อมเดียวคือ ป้อมท่าหิน (ภาพที่ ๕.๑) เป็นป้อมปืนที่ตั้งอยู่กึ่งกลางกำแพงเมือง ด้านริมแม่น้ำลพบุรี ปัจจุบันเหลือแต่ฐานป้อม (ภาพที่ ๕.๒-๕.๔) เดิมมีสถานีตำรวจท่าหินสร้างอยู่บนฐานป้อม ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว ยังคงเป็นที่รกร้างว่างเปล่า มีเศษอิฐเศษวัสดุก่อสร้างอยู่เต็มพื้นที่ ป้อมขนาดใหญ่ มี ๓ ป้อม คือ ป้อมท่าโพธิ์ ป้อมชัยชนะสงคราม และป้อมวัดเชิงท่า เหลือหลักฐานเพียง ๒ ป้อม คือ ป้อมท่าโพธิ์และป้อมชัยชนะสงคราม ป้อมท่าโพธิ์ (ภาพที่ ๕.๓) คือป้อมปืนที่อยู่ ในมุมทแยงทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นป้อมที่มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ วิศวกรชาวฝรั่งเศสต้องการสร้างให้ป้อมนี้อยู่บนพื้นที่สูง เพื่อสามารถสังเกตข้าศึกได้ง่าย และใช้แนวสระสวย ท้องพรหมศาสตร์ เป็นแนวคูน้ำด้านนอกโดยไม่ต้องขุดคูน้ำเพิ่มเติมอีก ลักษณะเป็นป้อมสี่เหลี่ยมสูงใหญ่ก่อด้วยอิฐถือปูนเป็นกรอบนอกทั้งสามด้าน ด้านในถมดิน ต่อยาวเป็นแนวเดียวกับกำแพงเมือง มีใบเสมาเรียงรายบนสันกำแพง ซึ่งเป็นปราการที่สำคัญของเมืองลพบุรี ส่วนด้านนอกป้อมนั้นเนื่องจากในปัจจุบันถูกรบกวนจากการสร้างบ้านเรือนของประชาชนจึงไม่สามารถสังเกตได้ว่ามีร่องรอยของฐานหรือแนวป้อมอะไรเหลือบ้าง (ภาพที่ ๕.๔-๕.๘) ป้อมชัยชนะสงคราม เป็นป้อมทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ สภาพค่อนข้างสมบูรณ์ มีความสูงจากพื้นดินนอกเมือง ๑๐ เมตร (ภาพที่ ๕.๙ - ๕.๑๐) ป้อมขนาดกลางมี ๒ ป้อม อยู่ด้านทิศตะวันออก ปัจจุบันเหลืออยู่ ๑ ป้อม คือป้อมหิน หรือที่เรียกว่าป้อมหลังโรงเรียนพิบูลวิทยาลัย (ภาพที่ ๕.๑๑ - ๕.๑๔) สภาพค่อนข้างสมบูรณ์ สวยงามมาก ตั้งอยู่หลังโรงเรียนพิบูลวิทยาลัย ป้อมขนาดเล็ก ด้านทิศใต้ คือป้อมประตูดุชัย (ภาพที่ ๕.๑๕ - ๕.๑๖) ตั้งอยู่ติดกับประตูชัยด้านทิศตะวันออก อยู่ในสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ เนื่องจากตั้งอยู่ด้านหลังของประตูชัย จึงมองไม่เห็นป้อมนี้ชัดเจน แต่ย์อยู่ในสภาพดี เกือบสมบูรณ์และป้อมมเหศวร ไม่มีร่องรอยเหลืออยู่ ปรากฏอยู่แค่เนินดิน ตั้งอยู่ข้างวัดมเหศวร ซึ่งวัดก็ไม่มีการรื้อรอยเหลืออยู่ ถูกทำลายไปหมดแล้ว (ภาพที่ ๕.๑๗-๕.๑๘)

ภาพที่ ๕.๑

ภาพที่ ๕.๒

ภาพที่ ๕.๓

ภาพที่ ๕.๔

ภาพป้อมท่าหิน

ภาพที่ ๕๕

ภาพที่ ๕๖

ภาพที่ ๕๗

ภาพที่ ๕๘

ภาพป้อมท่าโพธิ์

ภาพที่ ๑๙

ภาพที่ ๕๒๐

ภาพป้อมชัยชนะสงคราม

ภาพที่ ๕.๑๑

ภาพที่ ๕.๑๒

ภาพที่ ๕.๑๓

ภาพที่ ๕.๑๔

ภาพป้อมหิน

ภาพที่ ๕.๑๕

ภาพที่ ๕.๑๖

ภาพป้อมประตูลัย

ภาพที่ ๕.๑๗

ภาพที่ ๕.๑๘ ภาพ ป้อมมเหศวร (เหลือแต่ฐานเนินดิน)

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาเอกสารในเบื้องต้น และจากการลงพื้นที่สำรวจภาคสนาม

๑. โบราณสถาน คูเมือง คันดินกำแพงเมืองเก่า ประตูเมืองและป้อมปราการเมืองเก่าลพบุรี เป็นโบราณสถานที่สำคัญและมีคุณค่ามาก เป็นโบราณสถานที่กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๓ หน้า ๙๐๔ วันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ โบราณสถานเหล่านี้ ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ทางการเมือง การปกครอง มีการเลือกพื้นที่ที่เหมาะสม ใช้หลักยุทธศาสตร์ในการวางผังการก่อสร้าง คูเมือง คันดินกำแพงเมืองเก่า ประตูระบายน้ำ ประตูเมืองและป้อมปราการ เพื่อความปลอดภัยจากข้าศึกศัตรู และการขยายคันดินกำแพงเมือง ชั้นที่ ๒-๓ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของประชากร การก่อสร้างป้อมปราการจากการออกแบบของวิศวกรชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยนั้น แสดงถึงว่าได้มีการติดต่อกับชาวต่างประเทศในสมัยนั้นด้วย รวมทั้งการใช้วัสดุในการก่อสร้างแบบตะวันตก สะท้อนถึงความเจริญและการได้รับอิทธิพลทางด้าน การก่อสร้างจากต่างประเทศตั้งแต่เมื่อสามร้อยกว่าปีมาแล้ว และยังคงหลงเหลือหลักฐานให้ศึกษาจนถึงปัจจุบันนี้ จากหลักฐานที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในเขตเมืองเก่า ลพบุรีและเป็นโบราณสถานที่มียุทธศาสตร์ที่ยังมีความเห็นว่าจะควรจัดทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับยุทธศาสตร์ด้านการเมืองการปกครองและเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับแผนแม่บทการอนุรักษ์เมืองเก่าลพบุรีหลายฉบับ ที่มีการจัดทำโดยหลายหน่วยงานมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ จนถึง เล่มล่าสุดได้จัดทำเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖๓ สะท้อนให้เห็นว่าส่วนภาครัฐก็ได้ตระเลกละการอนุรักษ์เมืองเก่าลพบุรี ให้ความสำคัญกับโบราณสถานอันเป็นมรดกของชาติ แต่สภาพความเป็นจริง ไม่ได้เป็นไปตามแผนแม่บททั้งหลายที่ได้จัดทำไว้ โบราณสถานหลายแห่งถูกบุกรุกทำลายด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ด้วยปัจจัยหลายปัจจัย ทั้งจากมนุษย์และจากธรรมชาติ มีการสร้างบ้านเรือน อยู่อาศัยประชิดติดกับโบราณสถานหลายแห่ง ทำให้ไม่มีสถานที่ว่างโดยรอบ โบราณสถาน ดังนั้นจึงควรมีการสำรวจโบราณสถานที่มีการขึ้นทะเบียนแล้วอีกครั้งหนึ่ง รื้อฟื้นสภาพของคูเมือง คันดินกำแพงเมือง ประตูเมือง ประตูน้ำ ป้อมปราการ เป็นต้น รวมทั้งการประกาศขอบเขตให้ชัดเจนพร้อมทั้งติดตั้งป้ายสื่อความหมายเพื่อสร้างการรับรู้ในคุณค่าของโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมโดยรอบ และสิ่งสำคัญที่สุดคือการมีเจ้าภาพหลักในการดำเนินงานและมีฝ่ายสนับสนุนทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ ซึ่งเป็นสิ่งที่ยากที่สุด แต่ถ้าทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม ร่วมมือร่วมใจกัน มีความตั้งใจจริงในการอนุรักษ์ และการฟื้นฟูความเป็นเมืองเก่าของลพบุรี เชื่อว่าเมืองเก่าลพบุรี จะเป็นเมืองเก่าที่มีคุณค่า ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปวัฒนธรรมกลางธรรมชาติ ซึ่งลพบุรีมีทุนทาง

ทรัพยากรธรรมชาติอยู่แล้วอย่างครบถ้วน เมื่อเมืองเก่าลพบุรีเป็นเมืองเก่าอย่างมีคุณค่า ความเจริญด้านอื่นๆ ก็จะตามมา เช่น ด้านเศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ

๒. โดยภาพรวมของหลักฐานของโบราณสถาน โบราณสถาน คูเมือง คันดินกำแพงเมืองเก่า ประตูเมืองและป้อมปราการเมืองเก่าลพบุรี ที่เหลืออยู่ยังคงอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีปัจจัยเสี่ยงมาก เพราะโบราณสถานเกือบทุกแห่งมีประชาชนอาศัยประชิดติดโบราณสถาน ขาดความตระหนักในคุณค่าของโบราณสถาน มีการวางผังขะติดโบราณสถาน ใช้กำแพงโบราณสถานเป็นส่วนหนึ่งของที่อยู่อาศัย พื้นที่บางแห่งก็มีวัชพืชปกคลุมเป็นที่รกร้างว่างเปล่า เนื่องมาจากไม่มีการกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนของแหล่งโบราณสถาน ป้ายประกาศหลายป้ายชำรุดทรุดโทรม ข้อความไม่ชัดเจน แต่อย่างไรก็ตาม ยังสามารถอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานดังกล่าวได้ เพราะลักษณะทางกายภาพยังคงหลงเหลืออยู่ อาทิ โบราณสถานคูเมืองคลองทอทั้งหมดและคลองสายบัว ยังอยู่ในสภาพที่เกือบสมบูรณ์ สามารถพัฒนาให้เป็นปอดของเมือง เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติได้

๓. จากสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่เปลี่ยนไป จากอดีต ทำให้แหล่งโบราณสถานในเขตเมืองเก่าลพบุรีได้รับผลกระทบ เกิดการบุกรุกทำลายด้วยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม คูเมือง คันดินกำแพงเมือง ประตูเมือง ป้อมปราการของเมืองเก่าลพบุรีนี้ ได้ถูกทำลายไปเสียเป็นส่วนใหญ่ ทำอย่างไร ให้ส่วนที่เหลือจะไม่ถูกบุกรุกทำลายด้วยเหตุรู้เท่าไม่ถึงการณ์อีกต่อไป รวมทั้งมีการอนุรักษ์อย่างเหมาะสม ซึ่งก็ยังไม่สายเกินไปที่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายจะมาร่วมมือ ร่วมใจกันอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมที่ทรุดโทรม ให้ดำรงคงอยู่เป็นมรดกตกทอดถึงเยาวชนรุ่นหลังให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นต่อไป และสิ่งสำคัญที่สุดคือการมีเจ้าภาพหลักในการดำเนินงานและมีฝ่ายสนับสนุนทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ ซึ่งเป็นสิ่งที่ยากที่สุด แต่ถ้าทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม ร่วมมือร่วมใจกัน มีความตั้งใจจริงในการอนุรักษ์และการฟื้นฟูความเป็นเมืองเก่าของลพบุรี เชื่อว่าเมืองเก่าลพบุรี จะเป็นเมืองเก่าที่มีคุณค่าทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปวัฒนธรรมและธรรมชาติ ซึ่งลพบุรีมีทุนทางทรัพยากรธรรมชาติอยู่แล้วอย่างครบถ้วน เมื่อเมืองเก่าลพบุรีเป็นเมืองเก่าอย่างมีคุณค่า ความเจริญด้านอื่น ๆ ก็จะตามมา เช่น ด้านเศรษฐกิจ สังคม วิถีชีวิตของประชาชน เป็นต้น

ดังนั้น โบราณสถานสำคัญๆสมควรได้รับอนุรักษ์และพัฒนา การดูแล การรักษา ความสะอาด มีขอบเขตชัดเจน มีป้ายสื่อความหมายเพื่อการรับรู้ ไม่อยู่ในสภาพที่รกรุงรังด้วยต้นไม้ วัชพืชและไม่ใช้ส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถานเป็นที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะคลอง

สายบัวและคลองท่อเป็นคูเมืองที่มีขนาดใหญ่ สวยงามและมีระยะทางเป็นแนวยาว ยังไม่มีสิ่งก่อสร้างในคลองมากนัก ยังมีร่องรอยของคูเมืองเดิมเหลืออยู่มากทั้ง ๆ ที่เวลาได้ผ่านมาแล้วมากกว่า ๓๐๐ ปี หากมีการขุดลอกคูคลอง ทำความสะอาด ชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบตระหนักในคุณค่าของโบราณสถานและร่วมมือกันอนุรักษ์และพัฒนาโดยมีหน่วยงานภาครัฐสนับสนุนด้านวิชาการ ด้านการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม รวมทั้งด้านงบประมาณ สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ได้และท่องเที่ยวทางธรรมชาติได้ และจะช่วยให้ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยวอีกทางหนึ่งด้วย

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาข้อเสนอแนะ ดังนี้

๑. การอนุรักษ์โบราณสถานในเขตเมืองเก่าลพบุรี ควรจะเป็นโครงการใหญ่ระดับจังหวัด โดยขอให้ทุกหน่วยงานที่มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งภาคประชาชนร่วมมือกันทำงานแบบบูรณาการ จังหวัดซึ่งเป็นศูนย์กลาง ควรแต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจ ๑ ชุด ทบทวนแผนแม่บทการอนุรักษ์เมืองเก่าลพบุรีที่มีอยู่หลายฉบับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันและนำมาใช้ประโยชน์ให้เป็นรูปธรรมมากที่สุด

๒. การสร้างความรับรู้ให้แก่ประชาชนในพื้นที่ ภาครัฐ ภาคเอกชน นักท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนผู้สืบทอดอนาคตของชาติควรมีส่วนร่วมด้วยเป็นอย่างยิ่งในการอนุรักษ์และพัฒนา

๓. สร้างกิจกรรมเพื่อสร้างจุดเด่น ส่งเสริมคุณค่าให้กับโบราณสถาน สร้างเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับ ยุทธศาสตร์การปกครองประเทศ การเลือกตั้ง การออกแบบสิ่งก่อสร้าง การได้รับอิทธิพลจากชาวต่างชาติ ซึ่งยังไม่เป็นที่รับรู้เท่าที่ควรของคนทั่วไปทั้งในท้องถิ่นและต่างถิ่น

๔. สร้างกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวทางเท้า ทางจักรยาน ออกแบบเส้นทางเชื่อมโยงแหล่งโบราณสถาน อำนวยความสะดวกในการเข้าถึง จัดทางเดินที่ปลอดภัย พร้อมอุปกรณ์สาธารณูปโภคอำนวยความสะดวก เช่น โคมไฟ ม้านั่ง ถังขยะ และป้ายบอกทาง เป็นต้น จัดทำแผนที่ท่องเที่ยวพร้อมคู่มือท่องเที่ยว ปรับปรุงแหล่งโบราณสถาน มีหมายเลขกำกับแหล่งโบราณสถานที่สำคัญพร้อมคำบรรยายและมีป้ายสื่อความหมายที่บอกถึงความสำคัญในแต่ละพื้นที่

๕. ประกาศขอเขตโบราณสถานคูเมือง คันดิน กำแพงเมือง ป้อมปราการ ให้ครอบคลุมทุกชั้นของเมืองเก่าลพบุรี อย่างชัดเจน จัดทำผังบริเวณเพื่อทำข้อตกลงร่วมกับผู้อยู่อาศัยโดยรอบโบราณสถานเพื่อป้องกันผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับโบราณสถานและสิ่งแวดล้อม

๖. รื้อฟื้นสภาพคูเมือง คันดิน กำแพงเมือง ฯลฯ ขึ้นใหม่ และมีระยะเวลาในการปฏิบัติที่ชัดเจนและแน่นอน โดยมีการเรียงลำดับก่อนหลังตามความเหมาะสม

๗. แนวถนนที่สร้างทับอยู่บนแนวกำแพงเมืองหรือคูเมืองเดิม ควรมีสัญลักษณ์แสดงถึงสิ่งก่อสร้างในอดีต สร้างตำแหน่งจุดหมายตาที่ตำแหน่งประตูเมืองเดิม หรือติดตั้งป้ายสื่อความหมายในบริเวณคูเมือง คันดิน กำแพงเมือง ป้อมปราการ เพื่อส่งเสริมคุณค่าให้เห็นอย่างชัดเจน

๘. จังหวัดควรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าลพบุรี โดยกำหนดมาตรการผังเมืองและการควบคุมการก่อสร้างอาคาร เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อมโดยรอบโบราณสถาน และใช้อำนาจหน้าที่ตามกฎหมายที่มีอยู่ ผ่านคณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่ากรุงรัตนโกสินทร์

๙. ลดความแออัดในการใช้สอยพื้นที่ การขาดพื้นที่สาธารณะและขาดสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วเกินกว่าความสามารถของเมืองที่จะรองรับได้ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกได้

๑๐. สร้างความเข้มแข็งในชุมชนในการดูแลโบราณสถานอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง เช่นการตั้งชมรมฯ ต่างๆ โดยมีการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบในการอนุรักษ์โบราณสถานอันเป็นมรดกของชาติ

๑๑. ควรให้ประชาชนได้รับรู้ การดำเนินงานทางโบราณคดีเพื่ออนุรักษ์ คูเมือง กำแพงเมือง ประตูเมืองและป้อมปราการเมืองเก่าลพบุรี เช่น การขุดค้น การจัดนิทรรศการ การประกวดแข่งขันต่างๆ เป็นต้น

๑๒. ควรมีการจัดกิจกรรมทางประวัติศาสตร์ บางเวลา หรือถาวร เพื่อให้พื้นที่มีชีวิต โดยให้ชุมชนรอบๆ แหล่งโบราณสถานเป็นเจ้าของภาพ เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจ ความตระหนักในคุณค่าและเกิดความหวงแหน อันทำให้เกิดจิตสำนึกการอนุรักษ์

๑๓. ควรจะให้ความสำคัญกลุ่มโบราณสถานในเขตเมืองเก่าชั้นใน เป็นกลุ่มโบราณสถานที่หนาแน่น เช่น กำแพงเมือง คูเมือง ยังมีร่องรอยปรากฏชัดเจน เพิ่มความสะดวก

ในการเข้าถึง อาศัยมาตรการทางด้านผังเมืองและการก่อสร้างอาคารควบคู่กันไปในการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อจัดการสภาพแวดล้อมโดยรอบโบราณสถานและเร่งสำรวจแหล่งโบราณสถานที่สำคัญๆ ที่ยังมีร่องรอยปรากฏอยู่ในเขตเมืองเก่าลพบุรีและประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติเพิ่มเติม โดยเร็ว และจัดลำดับการฟื้นฟูบูรณะตามสภาพและตามความสำคัญ

๑๔. มีหน่วยงานภาครัฐที่ดูแลสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม คือ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลพบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี และภาคประชาชน คือ ชมรมอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานและสิ่งแวดล้อมจังหวัดลพบุรี ที่ทำหน้าที่เหมือนเป็นจิตอาสาคอยเฝ้าระวังและช่วยสอดส่องดูแล โบราณวัตถุสถานมรดกของชาติ

๑๕. เสนอแนะตัวอย่างเส้นทางท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์เมืองเก่าลพบุรี

๑) เริ่มต้นที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ไปตามถนนกาญจนาคม แนวถนนเดิม ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชผ่านประตูชัยไปสู่ส่วนที่ยังเหลืออยู่ของคลองบางปี๋คูเมืองด้านทิศใต้ มีบันทึกว่าคณะทูตที่มายังลพบุรีมาขึ้นจากเรือที่ท่าคลองบางปี๋นี้ แล้วตามขบวนแห่เข้าสู่เมืองโดยผ่านประตูชัย ลัดเลาะไปตามแนวกำแพงเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ผ่านวัดเชิงท่า เลยไปถึงป้อมท่าหิน ซึ่งถือเป็นป้อมรักษาการ หน้าพระราชวังเดินผ่านตลาดเก่า ไปจนถึงท่าโพธิ์ เที่ยวชมป้อมท่าโพธิ์ เป็นป้อมปราการที่ใหญ่มากและยังคงเหลืออยู่

๒) ระยะทางท่องเที่ยวประมาณ ๑,๒๐๐ เมตร โดยเริ่มจากเดินไปตามถนนชนะสงครามซึ่งเป็นแนวกำแพงเมืองส่วนขยาย จะพบกับคลองสายบัว คูเมืองชั้นนอกที่ยังคงเหลืออยู่ เป็นคูเมืองที่ใหญ่มากและสภาพยังพอให้เห็นหลักฐาน เลี้ยวขึ้นไปตามแนวคลองแล้วเลี้ยวซ้ายที่ถนนรามเดโชจะเห็นแนวกำแพงเมืองที่ยังมีเนินดินอยู่เป็นแนวยาวและเลี้ยวขวาที่ถนนข้างโรงเรียนอนุบาล จนถึงถนนนารายณ์มหาราชข้ามถนนไปยังศูนย์สงครามพิเศษ ขออนุญาตเข้าชมประตูเพี้ยดและเพี้ยดคล้องช้าง

๓) ชมทิวทัศน์มุมสูงของเมืองที่ป้อมท่าโพธิ์ ชมประตูระบายน้ำ ประตูท่อชมแนวคูเมือง ชมความสวยงามของคลองเรือก (คูเมืองเดิม) ประตูระบายน้ำช่องกุดชมสะพานโบราณข้ามคลอง และป้อมชัยชนะสงคราม

จากสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่เปลี่ยนไปจากอดีต ทำให้แหล่งโบราณสถานในเขตเมืองเก่าลพบุรีได้รับผลกระทบ เกิดการบุกรุกทำลายด้วยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม คูเมือง คันดินกำแพงเมือง ประตูเมือง ป้อมปราการของเมืองเก่าลพบุรีนี้ ได้ถูกทำลายไปเสียเป็นส่วนใหญ่ ทำอย่างไร ให้ส่วนที่เหลือจะไม่ถูกบุกรุกทำลายด้วยเหตุรู้เท่าไม่ถึงการณ์อีกต่อไป รวมทั้งมีการอนุรักษ์อย่างเหมาะสม ซึ่งก็ยังไม่สายเกินไป ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายจะมาร่วมมือ ร่วมใจกันอย่างจริงจังในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมที่ทรุดโรม ให้ดำรงคงอยู่เป็นมรดกตกทอดถึงเยาวชนรุ่นหลังให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นต่อไป

กิตติกรรมประกาศ ขอขอบคุณ นางนิภา สังคณาคินทร์ ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ผู้สนับสนุนข้อมูลเบื้องต้น และนายเจตต์กมล วงศ์ท้าว นักวิชาการโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๔ ลพบุรี นำลงพื้นที่ภาคสนาม ระบุตำแหน่งต่าง ๆ ของโบราณสถานและร่องรอยที่ยังคงหลงเหลืออยู่

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. การปฏิวัติปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์และการล่มสลายของกรุงศรีอยุธยา. แปลโดย แม้นมาส ชวลิต. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๘.
- กรมศิลปากร. กำแพงเมือง ป้อม ประตู ถนนและสะพาน ตลาดและย่านการค้า คลองและทำเรือจ้างสมัยกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: ออนป้าจำกัด, ๒๕๕๔
- กรมศิลปากร. ตลาดและย่านการค้าขายสมัยกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: ประชาชนจำกัด, ๒๕๕๕
- กรมศิลปากร. ถนนและสะพานสมัยโบราณกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: ประชาชนจำกัด, ๒๕๕๕
- กรมศิลปากร. รายงานผลการสำรวจและจัดทำแผนที่ภูมิประเทศ มาตรฐานส่วน ๑: ๔๐๐๐ บริเวณเมือง โบราณลพบุรี จังหวัดลพบุรี และงานศึกษาและวิเคราะห์การใช้ระบบภูมิสารสนเทศ ในการวางแผนจัดการเมืองเก่าลพบุรี. กรุงเทพฯ, ๒๕๒๒.
- กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าลพบุรี เมืองเก่า
- การพัฒนาจัดการความรู้โบราณสถานจังหวัดลพบุรี. คลองท่อ. สืบค้นเมื่อ 27 เมษายน 2561
- เกรียงไกร เกิดศิริ และคณะ. เมืองเก่ากับการอนุรักษ์และพัฒนา. กรุงเทพฯ. สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและมหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓
- จังหวัดลพบุรี. แผนที่ชุมชนเมืองเก่าลพบุรี. กรุงเทพฯ, ๒๕๔๘.
- ชรเวศ, นิโกลาส์. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช). แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร, นนทบุรี: ศรีปัญญา, ๒๕๕๐.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เที่ยวตามทางรถไฟ. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๕๗.
- เดอ ชัวซี, บาทหลวง. จดหมายเหตุการณ์การเดินทางไปสู่ประเทศสยามในปี ค.ศ.1685 และ 1686. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, นนทบุรี: ศรีปัญญา, ๒๕๕๐.
- เดอ ชัวซี. บาทหลวง. จดหมายเหตุการณ์การเดินทางสู่ประเทศสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตรกรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๑๐.
- ดาชาร์ด บาทหลวง. จดหมายเหตุการณ์การเดินทางสู่ประเทศสยาม แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตรกรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๑๐.
- ดาชาร์ดบาทหลวง. จดหมายเหตุการณ์เดินทางครั้งที่ ๒ ของบาทหลวงดาชาร์ด. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๑๐.

- น. ณ ปากน้ำ. ศิลปกรรมโบราณในสยามประเทศ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๒๔.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗.
- ปรีดี พิศุภมวิทธี “เมกะโปรเจกต์” (Mega Projects) ของวิศวกรชาวฝรั่งเศสที่ลพบุรีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช” สรรพศาสตร์ สรรพศิลป์ ถิ่นลพบุรี. ลพบุรี : คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรีและภาคี, ๒๕๕๙.
- ปรีดี พิศุภมวิทธี. การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยใช้สถานที่ท่องเที่ยวชาวลพบุรี. ลพบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี : สามลดา, ๒๕๖๓.
- ปรีดี พิศุภมวิทธี. สังคมอยุธยาในสายตาฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. ลพบุรี: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๕๘.
- ภูธร ภูมะธน (บก.). ภาพเก่าเล่าอดีตลพบุรี. ลพบุรี: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๐.
- ภูธร ภูมะธน. การสร้างเมืองลพบุรีให้เป็นราชธานีชั้นในในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๒๕.
- ภูธร ภูมะธน. ความสำคัญของคูเมือง คันทินกำแพงเมืองลพบุรี. ลพบุรี : หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี. สถาปัตยกรรมเมืองเก่าลพบุรี: คู่มือท่องเที่ยวเมืองเก่า. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๖.
- ลพบุรี. กรุงเทพฯ. สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและมหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓.
- ลาลูแบร์. จดหมายเหตุลาลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร, นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๒.
- วิทยาลัยครูเทพสตรี. ความสำคัญของคูเมือง คันทิน กำแพงเมืองลพบุรี. กรุงเทพฯ: บริษัทพี.เอ.สีฟวิ่งจำกัด, ๒๕๓๔.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร และตรงใจ หุตางกูร. (บก.). มรดกความทรงจำแห่งนพบุรีศรีศรีลโวทัยปุระ. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๘.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ลพบุรีหลังวัฒนธรรมเขมร. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๙.
- ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุเรื่องราวพระราชไมตรีในระหว่างกรุงสยามกับกรุงจีน. กรุงเทพฯ: ดำรงธรรม, ๒๕๑๑.
- หวน พันธุ์พันธ์. ประวัติศาสตร์เมืองลพบุรี. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๙.

ด้านศิลปะ

จิตรกรรมฝาผนัง วัดจันทบุรี อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี

จตุรัส อนุกุล^๑

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จิตรกรรมฝาผนังเป็นผลงานศิลปะที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ขนบธรรมเนียมประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต คติความเชื่อ รวมถึงคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ที่แสดงถึงความเจริญของคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาที่ผ่านมา จิตรกรรมฝาผนังของไทยเป็นศิลปะที่มีความประณีตสวยงาม แสดงถึงความรู้สึก สะท้อนวิถีชีวิตและความเป็นไทย ที่มีความอ่อนโยน ละมุนละไม มีการสร้างสรรค์สืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนกลายเป็นศิลปะประจำชาติ ที่มีลักษณะ และรูปแบบเฉพาะตน นิยมเขียนบนฝาผนังภายในอาคารที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาและอาคารที่เกี่ยวกับบุคคลชั้นสูง เช่น โบสถ์ วิหาร พระที่นั่ง วัง โดยเขียนด้วยสีฝุ่นตามกรรมวิธีของช่างเขียนไทยโบราณ เนื้อหาที่เขียนมักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับ พุทธประวัติ ทศชาติชาดก ไตรภูมิ วรรณคดีและชีวิตไทย พงศาวดารต่างๆ ลักษณะจิตรกรรมไทยแบบประเพณีเป็นศิลปะ แบบอุดมคติ ผนวกเข้ากับเรื่องราวที่กึ่งลึกลับมหัศจรรย์ ซึ่งคล้ายกับงานจิตรกรรมในประเทศแถบตะวันออกหลายๆ ประเทศ เช่น อินเดีย ศรีลังกา จีนและญี่ปุ่น เป็นต้น เป็นภาพที่ระบายสีแบนเรียบ ด้วยสีค่อนข้างสดใส และมีการตัดเส้นเป็นภาพ ๒ มิติให้ความรู้สึกเพียงด้านกว้างและยาว ไม่มีความลึก ไม่มีการใช้แสงและเงามาประกอบจิตรกรรมไทยแบบประเพณีมีลักษณะพิเศษในการจัดวางภาพแบบเล่าเรื่องเป็นตอนๆ ตามผนังช่องหน้าต่าง โดยรอบโบสถ์ วิหาร และผนังด้านหน้าและหลังพระประธาน ภาพจิตรกรรมไทยมีการใช้สีแตกต่างกันออกไปตามยุคสมัย ทั้งเอกรงค์ และพหุรงค์ โดยเฉพาะการใช้สีหลายๆ สีแบบพหุรงค์นิยมมากในสมัยรัตนโกสินทร์ เพราะได้สีจากต่างประเทศที่เข้ามาติดต่อกับค้าขายด้วย ทำให้ภาพจิตรกรรมไทยมีความสวยงามและสีสันที่หลากหลายมากขึ้น (จิตรกรรมไทย, ๒๕๖๓, ออนไลน์)

วัดจันทบุรี ตั้งอยู่ริมแม่น้ำป่าสัก ตำบลเมืองเก่า อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยใด เหตุที่ชื่อว่าวัดจันทบุรีสันนิษฐานได้ว่าชุมชนเก่าแก่ที่อยู่ล้อมรอบวัดแห่งนี้อาจจะเป็นชาวลาวที่อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ราวสมัยรัชกาลที่ ๓ ชื่อ จันทบุรีจึงอาจจะเป็นการตั้งชื่อตามเมืองเวียงจันทน์เพื่อเป็นที่ระลึกถึงบ้านเกิด อุโบสถ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๓๖๔ มีลักษณะก่ออิฐถือปูน หลังคาจั่ว หน้انبัประดับลายปูนปั้นลายพรรณพฤกษาและเครื่องถ้วยสังคโลก บริเวณภายในอุโบสถ มีงานจิตรกรรมฝาผนังโดยรอบ ที่น่าสนใจคือการเขียนลายผ้าผ่านด้านหลัง

^๑ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

พระประธานลายดอกไม้ร่วง และเทพชุมนุม งดงามไม่แพ้ที่อื่นๆ เนื้อหาในงานจิตรกรรม แสดงเรื่องพุทธประวัติ เช่น พุทธประวัติตอนออกผนวช มารผจญ และทศชาติชาดก ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาผลงานจิตรกรรม ฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดจันทบุรีเพื่อ การอนุรักษ์และเผยแพร่ จิตรกรรมฝาผนังวัดจันทบุรีปัจจุบันอยู่ในสภาพทรุดโทรมมาก เนื่องจากความเก่าของพระอุโบสถทำให้เกิดรอยร้าวของหลังคา น้ำฝนที่ไหลลงมาทำให้ภาพ จิตรกรรมชำรุดเสียหาย และยังไม่มีผู้ทำการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลมาก่อน หากไม่ ทำการศึกษาวิจัยรวบรวมความรู้เหล่านี้ ไว้ภายหน้าภาพจิตรกรรมอาจลบเลือนสูญหายไป หมด ซึ่งในการศึกษาเบื้องต้นพบว่าเป็นงานจิตรกรรมแบบร่วมสมัยในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่มี รูปแบบ วิธีการ เรื่องราว ลวดลายแตกต่างจากต่างจิตรกรรมไทยประเพณีดั้งเดิม ดังนั้นควร ที่จะได้ศึกษาวิจัย เพื่อองค์ความรู้ดังกล่าวจะดำรงอยู่หากจะต้องบูรณะในอนาคต และจะทำให้ ประชาชนทั่วไปรู้จักกันอย่างแพร่หลายมากขึ้น

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

๑. เพื่อศึกษาเนื้อหาเรื่องราวของจิตรกรรมฝาผนังวัดจันทบุรี อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี
๒. เพื่ออนุรักษ์และเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนังวัดจันทบุรี อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี

กรอบการศึกษา

ศึกษาวิเคราะห์ผลงานจิตรกรรมฝาผนังของวัดม่วง ในประเด็น

- เรื่องราว ความเชื่อ จากจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏ
- การจัดวางภาพ และตำแหน่งของภาพ
- เทคนิควิธีการสร้างงานและอิทธิพลที่ได้รับจากศิลปะยุคอื่นๆ

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การ นำเสนอด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ผู้วิจัยได้ดำเนินการเป็น ๖ ขั้นตอนคือ ๑. กำหนดกลุ่มประชากร ๒. เก็บรวบรวมข้อมูล ๓. เก็บข้อมูลเอกสาร ๔. เก็บข้อมูลภาคสนาม ๕. วิเคราะห์ข้อมูล ๖. การสังเคราะห์ข้อมูล ดังมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มประชากร การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้กลุ่มประชากรคือภาพจิตรกรรมฝาผนัง ทั้ง ๔ ด้าน ภายในพระอุโบสถวัดจันทบุรี

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการศึกษาค้นคว้า รวบรวม จากแหล่งต่างๆเช่นสำนัก วิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้

เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการบันทึกภาพนิ่งด้วยกล้องดิจิทัล การสัมภาษณ์ ประชาชนชาวบ้านอย่างไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมโดยแบ่งกลุ่ม ออกได้ดังนี้

- ผู้นำชุมชน
- พระภิกษุวัดจันทบุรี
- ครูในท้องถิ่น

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาค้นครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูลจึงดำเนินการ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis) โดยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎี ของงานจิตรกรรมไทยประเพณีและแนวคิดงานจิตรกรรมไทยร่วมสมัยของชรัวิอินโขงมา วิเคราะห์ในประเด็นต่างๆดังนี้

- เรื่องราว ความเชื่อ จากจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏ
- การจัดวางภาพ และตำแหน่งของภาพ
- เทคนิควิธีการสร้างงานและอิทธิพลที่ได้รับจากศิลปะยุคอื่นๆ

เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้วส่งข้อมูลให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านศิลปะตรวจสอบ

การสังเคราะห์ข้อมูล

ดำเนินการนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลให้ได้คำตอบที่เป็นความรู้ด้าน เรื่องราว ความเชื่อ การจัดองค์ประกอบของภาพ และเทคนิควิธีการสร้างงานจิตรกรรม ฝาผนังของวัดจันทบุรี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการศึกษาครั้งนี้จะทำให้ทราบถึงเนื้อหาเรื่องราวของจิตรกรรมฝาผนัง วัดจันทบุรี อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี การจัดองค์ประกอบของภาพและเทคนิควิธีการสร้าง งานจิตรกรรมฝาผนังของวัดวัดจันทบุรี และเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับ จิตรกรรมฝาผนังวัดจันทบุรี อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี สืบไป

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่าส่วนหลักของภาพจิตรกรรมฝาผนังในวิหารวัดจันทบุรี นอกจากจะเขียนภาพเรื่องราวของพุทธประวัติแล้ว ช่างเขียนยังได้สอดแทรกภาพชีวิต เรื่องราวร่วมสมัยไว้เป็นส่วนรองหรือส่วนย่อยอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิตวัฒนธรรม ความเชื่อ การแต่งกาย อาคารบ้านเรือนแบบจีน ลวดลายดอกไม้ ผลไม้ หรือสัตว์ที่เป็นตำนานความเชื่อที่เป็นสัญลักษณ์มงคลแบบจีน จนถึงสิ่งเล็กๆน้อยๆซึ่งอาจจะเป็นเกร็ดความรู้ ที่น่าศึกษา อาจตั้งเป็นข้อสังเกตได้ว่าช่างเขียนต้องการแสดงให้เห็นความเจริญของบ้านเมืองในสมัยนั้นที่มีการติดต่อค้าขายกับประเทศจีน และศิลปะที่กำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้น จึงได้นำมาถ่ายทอดไว้ในงานจิตรกรรม ฝาผนังที่อุโบสถวัดจันทบุรีแห่งนี้ ดังจะได้วิเคราะห์ให้เห็นภาพต่อไปนี้

สถาปัตยกรรมร่วมสมัย

ภาพสถาปัตยกรรมแบบจีน ในงานจิตรกรรม

ภาพอาคารสถาปัตยกรรมที่แสดงให้เห็นการรับอิทธิพลจากจีน เพราะในยุคนั้นการค้าขายกับชาวจีนกำลังเฟื่องฟู ในงานจิตรกรรมเป็นอาคารสองชั้นมุงด้วยกระเบื้องเคลือบ อาจหมายถึงวัดหรือที่อยู่ของชนชั้นสูงที่มีฐานะ เป็นที่พักซึ่งเป็นรูปแบบนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๓ ดังจะเห็นได้จากวัดวออารามสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่นิยมสร้างแบบศิลปะจีน เช่น วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร เป็นต้น

วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร หรือวัดจอมทองในอดีต เป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๓ ถูกสร้างขึ้นด้วยสถาปัตยกรรมแบบไทยประยุกต์ โดยการผสมผสานศิลปะแบบจีนเข้ากับการสร้างวัดแบบไทย เพราะในยุคนั้นการค้าขายกับชาวจีนกำลังเฟื่องฟู ศิลปะและวิวัฒนาการต่างๆ ของจีนเริ่มเป็นที่นิยมในสังคมไทย ทำให้เกิดเป็นงานศิลปกรรมแบบพระราชนิยม ในสมัยรัชกาลที่ ๓ (วัดราชโอรสาราม, ๒๕๖๓, ออนไลน์)

ซุ้มประตู

ภาพซุ้มประตูพระบรมมหาราชวัง และป้อมยามในงานจิตรกรรม

จิตรกรได้นำรูปแบบพระบรมหาราชวังในกรุงเทพมหานครมาถ่ายทอดไว้ในงานจิตรกรรมสื่อให้เห็นถึงสถาปัตยกรรมความรุ่งเรืองของไทย ยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ภาพซุ้มประตู และป้อมพระบรมหาราชวัง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมหาราชวังขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางการปกครองของประเทศ และเป็นที่ประทับสำหรับพระมหากษัตริย์ โดยเริ่มดำเนินการก่อสร้างพร้อมกับการสร้างพระนคร เมื่อ พ.ศ.๒๓๒๕ ทั้งนี้ได้มีการเฉลิมพระราชสมณเฑียร เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน ของปีเดียวกัน ในระยะแรกสร้างด้วยเครื่องไม้ ก่อนที่จะโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชสมณเฑียรพระมหาปราสาท เปลี่ยนเสาระเนียดจากเครื่องไม้เป็นก่อกำแพงอิฐ สร้างประตูรายรอบพระบรมหาราชวัง รวมทั้งสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นพระอารามหลวง แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ.๒๓๒๘ (ประตูชั้นนอกกำแพงพระบรมหาราชวัง. ๒๕๖๓. ออนไลน์)

อาคารบ้านเรือนของคนไทยวน

ภาพความเป็นอยู่ของไทยวน

จิตรกรได้สอดแทรกวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของไทยวนหรือชาวโยนกไว้ในงานจิตรกรรมตอนโปรดชาวบ้านและชฎิลสามพี่น้อง ได้แก่ สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน เป็นที่อยู่ของไทยวนเส้าให้สระบุรี รวมถึง วัฒนธรรมของไทยวนอีกหลายด้านเช่นการแต่งกาย ทรงผม ประเพณีวิถีชีวิต เป็นต้น จะขออธิบายถึงชาวไทยวนดังนี้ ชนกลุ่มไทยวน เป็นชนกลุ่มหนึ่งที่มีภาษาพูด และวัฒนธรรม ที่อพยพมาจากภาคเหนือ เมืองเชียงแสน ชนกลุ่มนี้อาศัยอยู่ที่อำเภอเส้าให้ จังหวัดสระบุรี ชาวไทยวนจะตั้งหมู่บ้านเรียงไปตามริมแม่น้ำป่าสักทั้งสองฟากฝั่ง

ชาวไทยวนตั้งหมู่บ้านโดยให้วัดเป็นศูนย์กลางชุมชน มีบ้านเรือนตั้งเรียงรายอยู่รอบๆ ในอดีตบ้านเรือนชาวไทยวนเส้าให้มีลักษณะเป็นแบบเรือนชาวล้านนา ที่เรียกว่า เรือนกาแลและเรือนแบบชาวไทยภาคกลาง

ทางด้านภาษา ชาวไทยวนเส้าให้จะใช้อักษรธรรม แบบเดียวกับชาวล้านนา ส่วนประเพณีวัฒนธรรมนั้น ก็ยังคงรักษาอยู่ก็คือ ประเพณีสลากภัต ประเพณีถวายปราสาทผึ้ง เป็นต้น การประกอบอาชีพ ชาวไทยวน อำเภอเส้าให้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา รับจ้าง ค้าขาย อาชีพเสริมคือ ทอผ้า

บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ชาวไทยวนนิยมสร้างเป็นเรือนไม้ยกพื้นสูง มีทั้งหลังคาแบบจั่วเดี่ยวและหลังคาจั่วแฝด ซึ่งรูปแบบเรือนที่นิยมทำกันมากคือเรือนจั่วแฝดแบบ “เรือนกาแล” ที่มียอดจั่วเป็นไม้ไขว้กันตัวเรือนผายออก ตกแต่งด้วยการฉลุลวดลายอย่างสวยงาม เรือนชาวไทยวนมีพัฒนาการจากเรือนเครื่องผูกที่เน้นใช้วัสดุก่อสร้างเป็นไม้ไผ่มุงหลังคาด้วยตับหญ้าคา หรือตับตองตึง (พลวง) ไม้แป้นเกล็ด และดินขอ (กระเบื้องดินเผา) เรือนของชนชั้นผู้นำ เรือนไทยวนมีโครงสร้างระบบเสาและคานยกพื้นเรือนสูง มีชั้นบันไดจำนวนเลขคี่ เริ่มสร้างขนาดเล็กที่สุดที่ ๖ เสา มีหนึ่งห้องนอน หนึ่งชาน ขนาดใหญ่ขึ้นจะเพิ่มจำนวนพื้นที่ของห้องนอน ชานร่ม ชานแดด (เรือนไทยวน. ๒๕๖๓. ออนไลน์)

ภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัยชาวไทยวน

การแต่งกายและทรงผมของชาวไทยยวน

ประเพณีการทำบุญตักบาตรและทรงผม

การแต่งกายของชาวไทยวน

การแต่งกายของสตรีชาวไทยวนในอดีตแต่เดิมนิยมเปลือยท่อนบน นุ่งซิ่นตัดต่อตีนต่อเอว เกล้ามวยผมไว้ท้ายทอย เมื่อมีโอกาสพิเศษจึงมัดดอกหรือห่มสະห้วยด้วยผ้าสีพื้นหรือผ้าลายดอก นุ่งซิ่นตีนจกหรือสอดตีนเงินตีนทองตามฐานะ ภายหลังนิยมสวมเสื้อแขนกระบอกและห่มสไบสะห้วยทับ พร้อมหย่องเครื่องประดับสวยงาม ส่วนบุรุษแต่เดิมนิยมเปลือยท่อนบน นุ่งเค็ดม้าม นุ่งผ้าต้อย สักตันซา ภายหลังนิยมแต่งชุดราชประแตน และชุดเดี่ยวสะต่อตามสมัยนิยมที่ได้รับอิทธิพลมาจากภาคกลางและชาวตะวันตก

หญิงสาว ไว้ผมยาวเกล้ามวยตกแต่งผมโดยใช้ดอกไม้ไหวหรือปิ่นปักผม นุ่งผ้าซิ่นคล้ายจีบหน้านางมีลวดลายเป็นริ้วตามขวาง ผ้าที่ใช้เป็นผ้าซิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยวนและเป็นผ้าที่ทอใช้เอง เรียกว่า " ซิ่นขาวเหนือ ซิ่นโก และซิ่นมุก " ใช้นุ่งในชีวิตประจำวัน

ผู้ชาย ไว้ผมทรงมหาดไทย ไม่สวมเสื้อ นุ่งผ้าโจงกระเบนสีพื้นค่อนข้างเข้ม เช่นสีดำ สีกรมท่า สีน้ำตาล ใช้ผ้าขาวม้าเคียนเอว

หญิงสาวชาวไทยวนเป็นกลุ่มชนที่มีความรู้ความสามารถในการทอผ้าเป็นเลิศ จนถือเป็นเงื่อนไขในการดำเนินชีวิตว่าการเป็นกุลสตรีไทยวนที่สมบูรณ์นั้น จะต้องมีความสามารถทอผ้าได้ ยังมีความสามารถทอผ้าได้งามมากเท่าใด ยิ่งทำให้ผู้หญิงคนนั้นเพียบพร้อมมากเท่านั้น(ไทยวน. ๒๕๖๓. ออนไลน์)

ทรงผมของหญิงไทยสมัยโบราณและหญิงชาวเหนือ

ทรงผมของหญิงไทยสมัยโบราณ ซึ่งรวบเข้าไปเกล้าไว้บนขม่อมเป็นห่วงยาว ๆ โดยมากมีเกี้ยวหรือพวงมาลัยสวม เรียกโขงโขดง โองโขดง ก็ว่า ทรงนี้มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ทั้งหญิงและชายจะไว้ผมทรงเดียวกัน คือ การไว้ผมยาวแล้วเกล้าเป็นมวยอยู่กลางศีรษะ พร้อมกับรัดเกล้าให้เป็นห่วงยาวๆ มีเกี้ยวหรือพวงมาลัยสวม โดยสันนิษฐานว่าเหตุการณ์บ้านเมืองในยุคนั้น อยู่ในช่วงร่มเย็นเป็นสุข ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว โพรฟ้าหน้าใส ผู้หญิงไทยจึงไว้ผมมวยเกล้า (ผมทรงโขงโขดง. ๒๕๖๓. ออนไลน์)

ผลไม้ต่างประเทศ

ภาพลึนจีในงานจิตรกรรม

ลึนจีเป็นไม้ผลที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศจีนตอนใต้ ในแถบมณฑลกวางตุ้ง และฟุกเกี้ยน ซึ่งมีการปลูกมานานมากกว่า ๓,๕๐๐ ปีที่แล้ว แล้วค่อยแพร่เข้าสู่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนประวัติลึนจีในประเทศไทย พบมีการบันทึกหรือเขียนเกี่ยวกับลึนจีไว้โดย ปาล เลกัวซ์ ที่เขียนไว้ในปี พ.ศ. ๒๓๙๗ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งแสดงว่ามีการแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทยตั้งแต่ก่อนปี ๒๓๙๗ แล้ว โดยสันนิษฐานว่า น่าจะแพร่เข้ามาตั้งแต่ที่มีชาวจีนเข้ามาติดต่อค้าขายกับคนไทย ซึ่งอาจอยู่ในช่วงก่อนสมัยอยุธยาหรือในช่วงสมัยอยุธยาแล้ว โดยช่วงแรกๆจะมีพื้นที่ปลูกในแถบพระนคร และจังหวัดใกล้เคียง (ลึนจี. ๒๕๖๓. ออนไลน์)

สัญลักษณ์มงคลของจีน

ภาพมังกรและดอกเหมย

ในงานจิตรกรรมมีภาพอันเป็นมงคลที่เป็นสัญลักษณ์ของจีนอยู่หลายภาพ เช่น มังกร ดอกเหมย ดอกท้อ เป็นต้น

มังกร เป็นสัตว์ในตำนานตามหลักความเชื่อของจีน อีกทั้งยังเป็นหนึ่งในสัตว์เทพทั้งสี่ที่มีมาตั้งแต่โบราณ ได้แก่ มังกรเขียว หงส์แดง เสือขาว และดำดำ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของจักรพรรดิจีน โดยเชื่อกันว่าถ้าหากที่ใดมังกร จะช่วยเสริมเรื่องความมั่งคั่ง พลังอำนาจ และความโชคดีได้ เนื่องจากมังกรสื่อถึงคนที่ยิ่งใหญ่ เกียรติยศ ร่ำรวย และแข็งแกร่ง

ดอกเหมย สัญลักษณ์แห่งเหมยนั้นมีความหมายที่ดีทั้งต้นเหมยและดอกเหมย ดอกเหมยเป็นสัญลักษณ์ที่หมายถึงความงามอันสดใส บริสุทธิ์ และยังหมายถึงชีวิตใหม่ของวัยรุ่น ต้นเหมยแม้แลดูอบบางแต่ความงามอันบอบบางนั้นกลับไม่อ่อนแอไปกับลมหนาว สิ่งเหล่านี้จึงกลายเป็นความประทับใจให้แก่ชนรุ่นหลังทุกยุคทุกสมัยก็จีนเปรียบความงามของดอกเหมยว่า มีกลีบดอกขาวประดุจหิมะและมีก้านเขียวเหมือนสีหยก ดอกเหมยได้รับสมญานามว่า เป็นยอดแห่งความหอมของมวลดอกไม้มานานชนิด ในฤดูหนาวมวลดอกไม้ชนิดอื่นจะร่วงโรยและเหี่ยวเฉา มีแต่เพียงดอกเหมยเท่านั้นที่ยังคงความงามและความสดชื่นอยู่จนถึงต้นฤดูใบไม้ผลิ ดังนั้นดอกเหมยจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งการมาของฤดูใบไม้ผลิ เมื่อฤดูใบไม้ผลิมาถึงต้นไม้ดอกไม้เริ่มผลิใบออกดอกนำความสุขสดชื่นกลับมาอีกครั้ง ดอกเหมยจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งตรุษจีนและสัญลักษณ์แห่งความสุขด้วย ในภาพสิริมงคลใช้ในการอวยพรคู่สมรส หากเป็นดอกเหมยคู่กับต้นไผ่ ดอกเหมยจะหมายถึงหญิงความงามไม่ใผ่หมายถึงชายความแข็งแกร่งมั่นคง(ดอกเหมย. ๒๕๖๓. ออนไลน์)

ปริศนาธรรม

ภาพปริศนาธรรม

ในภาพจิตรกรรมภาพนี้ไม่ได้สื่อถึงพุทธประวัติตอนใด ซึ่งผู้เขียนได้ตีความว่างานจิตรกรรมฝาผนังนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อสั่งสอนธรรมทั้งพระภิกษุ และฆราวาส ในภาพแสดงอาคารมีสี่ชั้นมีพระภิกษุนั่งอยู่เต็มทุกชั้นเรียงจากมากไปหาน้อย ชั้นล่างจะมีจำนวนภิกษุมากและค่อยๆลดจำนวนลงในแต่ละชั้น ชั้นบนสุดเป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับอยู่พระองค์เดียวในแต่ละชั้นจะมีบันไดทางขึ้นอยู่ด้านนอกมีภิกษุกำลัง ปีนบันไดขึ้นไปด้านบน มีพระภิกษุอีกจำนวนหนึ่งที่อยู่นอกอาคารไม่สนใจฟังธรรมหรือปฏิบัติดังเช่นภิกษุที่อยู่ในอาคาร

ผู้เขียนได้ตีความปริศนาธรรมดังนี้ อาคาร ๔ ชั้นหมายถึง ระดับขั้นของการบรรลุนิพพาน พระภิกษุที่อยู่ แต่ละชั้นได้แก่ พระอริยบุคคล ๔ จำพวก ได้แก่ ๑. พระโสดาบัน ๒. พระสกทาคามี ๓. พระอนาคามี ๔. พระอรหันต์

พระอริยบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ประเสริฐ ทางพุทธศาสนาถือว่าความเป็นพระอริยบุคคลนั้น กำหนดได้ด้วยกาลละสังโยชน์ หมายถึงกิเลสที่ผูกมัดสัตว์ไว้ในภพ ใครละได้น้อยก็เป็นอริยบุคคลชั้นต่ำ เมื่อละได้มากก็เป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงขึ้น ใครละได้หมดก็เป็นพระอรหันต์ สังโยชน์มี ๑๐ อย่าง เทียบตามส่วนที่พระอริยบุคคล ละได้เป็นลำดับดังนี้

๑. พระโศดาลัย ละสิ่งดังต่อไปนี้

- ๑) สักกายทิฏฐิ - ความเห็นว่าร่างกายเป็นของตน
- ๒) วิจิจฉา - ความสงสัยว่าพระรัตนตรัยดีจริงหรือ
- ๓) ศีลพตปรามาส - การเชื่อพิธีกรรมทางไสยศาสตร์

เมื่อบรรลุเป็นพระโศดาลัย ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกไม่เกิน ๗ ชาติ แล้วจะบรรลุนิพพาน คือพระอรหันต์

๒. พระสกทาคามี ละชั้นพระโศดาลัย แต่จิตคลายจากราคะ โทสะ และโมหะมากขึ้น เมื่อบรรลุเป็นพระสกทาคามี จะเกิดอีกครั้งเดียว

๓. พระอนาคามี ละชั้นพระโศดาลัย พระสกทาคามี และรวมอีก ๒ คือ

- ๔) กามราคะ - ความติดใจในกามารมณ์
- ๕) ปฏิฆะ - ความขัดเคืองใจ

เมื่อบรรลุเป็นพระอนาคามี จะเลิกครองเรือน ประพฤติพรหมจรรย์ ตายแล้วจะไปเกิดในพรหมโลก

๔. พระอรหันต์ ละชั้นพระโศดาลัย พระสกทาคา พระอนาคามี และรวมอีก ๕ คือ พระอริยบุคคล

- ๖) รูปราคะ - ความติดใจในรูป เช่นชอบของสวยงาม
- ๗) อรูปราคะ - ติดใจในของไม่มีรูป เช่นความสรรเสริญ
- ๘) มานะ - ความยึดถือว่าตัวเป็นนั่นเป็นนี่ เช่นติดในสมณศักดิ์
- ๙) อุทธัจจะ - ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ไม่สงบใจ
- ๑๐) อวิชชา - ความไม่รู้จริงสิ่ง

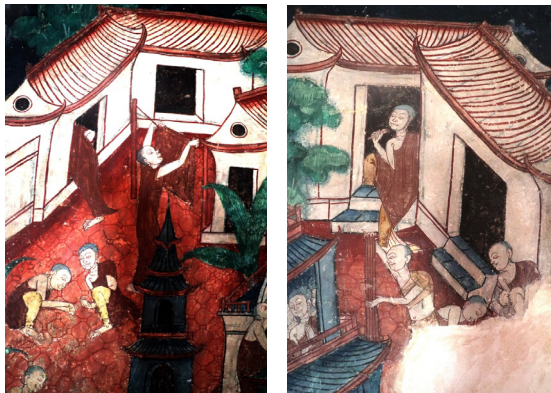
เมื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์ หากสิ้นชีวิตแล้วจะไม่เกิดอีก (พระอริยบุคคล. ๒๕๖๓. ออนไลน์)

ภาพปริศนาธรรม

ในภาพมีพระสงฆ์อีกจำนวนหนึ่งที่ไม่สนใจปฏิบัติธรรม ไม่ฟังธรรม ได้แต่ปฏิบัติกิจของสงฆ์โดยทั่วไปเช่น ชักจีวร จำวัด นั่งชูปชบนินทา พระภิกษุเหล่านี้ไม่มีทางที่จะได้เป็นอริยบุคคล นี่อาจเป็นภาพที่ต้องการเขียนเพื่อสอนธรรมให้กับพระภิกษุที่เกี่ยวข้องรันท่านก็อาจเป็นได้

การแต่งกายของพระภิกษุแบบจีน

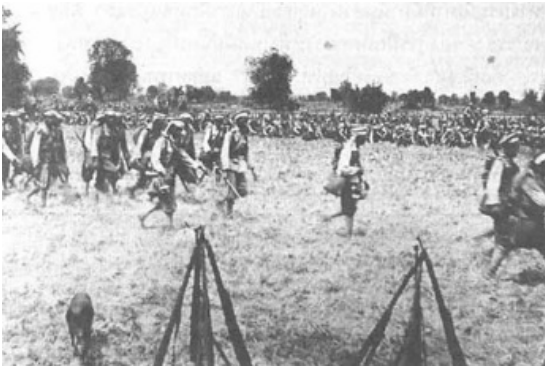
ภาพการแต่งกายของพระภิกษุซึ่งแตกต่างจากพระภิกษุไทย

ในภาพจิตรกรรมนอกจากการได้รับอิทธิพลจีนด้านสถาปัตยกรรมแล้ว อิทธิพลอีกอย่างหนึ่งที่พบคือ การวาดภาพพระภิกษุที่แต่งกายแบบพระจีน ซึ่งความแตกต่างที่ว่าเป็นพระภิกษุไทยจะไม่ใส่กางเกง แต่พระสงฆ์ฝ่ายอนันันิกายและพระฝ่ายจีนจะสวมเสื้อและกางเกง ครองจีวร และไม่โกนคิ้ว ส่วนพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทครองสบง จีวร สังฆฏิ และโกนคิ้ว

ทหารวัง

ทหารรักษาวัง นุ่งผ้าโสร่งตาหมากรุก ไม่สวมเสื้อ มีผ้าคลุมศีรษะ กำลังหลับ
ภาพการวางปิ่นยาวและตะเกียง

ภาพการวางปิ่นของทหารในช่วงสงครามโลกที่มีลักษณะคล้ายกับการวางปิ่นในงานจิตรกรรม
จิตรกรต้องเคยเห็นการวางอาวุธแบบนี้มาก่อนหรือเป็นคนที่มีความรู้เกี่ยวกับอาวุธปิ่น
พอสมควร จึงสามารถถ่ายทอดออกมาได้อย่างสมบูรณ์ และถูกต้องในงานจิตรกรรม

ต้นตาล

ภาพต้นตาลเป็นสัญลักษณ์ ของคนยวนเส้าไห้ จิตรกรได้สอดแทรกภาพต้นตาลไว้อาจเพื่อให้รู้ว่าที่นี่เป็นถิ่นของชาวไทยวน ดังตำนานที่ว่าชาวไทยวน ที่มาตั้งถิ่นฐานที่หมู่บ้านนี้ ที่นี่มีต้นตาลขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก ในบริเวณชุมชนจึงเรียกชุมชนนี้ว่า ”ต้นตาล”

บ้านต้นตาล เป็นชุมชนชาวไทยวน ที่อพยพมาจาก”เมืองเชียงแสนปัจจุบันคือบริเวณอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งในอดีตเรียกว่า”แคว้นโยนกนคร” หรือ”โยนกนาคนันท์” ตอนปลายของสงครามเก้าทัพ ตรงกับปีพุทธศักราช ๒๓๔๗ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ ๑) ซึ่งถูกกวาดต้อนมาเพื่อที่จะไปเมืองหลวงและมีบางส่วนที่ได้ตั้งถิ่นฐานที่แถบบริเวณลุ่มน้ำป่าสัก ซึ่งปัจจุบันเป็นเมืองสระบุรีตอนล่าง คืออำเภอเส้าไห้ บริเวณตำบลสวนดอกไม้ เส้าไห้ ศาลารีย์ไทยบางส่วน จั้วงามหัวปลวก บ้านยางบางส่วน และตำบลต้นตาล (บ้านต้นตาล. ๒๕๖๓. ออนไลน์)

หอกลอง

ภาพหอกลองในงานจิตรกรรม

ในภาพจะเห็นหอกลองอยู่ด้านหลังพระราชวัง หอกลอง คืออาคารประเภทหนึ่งในงานสถาปัตยกรรมไทยซึ่งก่อสร้างในวัด บางแห่งใช้เป็นอาคารสำหรับแขวนกลองเพื่อใช้ตีบอกสัญญาณ เวลาแก่พระสงฆ์ในการลงทำวัตรและประกอบกิจของสงฆ์ ในสมัยโบราณมีการใช้ประโยชน์จากกลองเป็นอย่างมาก ตั้งแต่ระดับกลุ่มชน ในฐานะเครื่องดนตรี กองทัพ ในฐานะกลองศึก และบ้านเมืองในฐานะที่ใช้ตีบอกสัญญาณต่าง ๆ ในความเป็นอยู่ประจำวัน แม้แต่วัดในพระพุทธศาสนา ก็ใช้ประโยชน์จากสัญญาณการตีกลอง ในการปฏิบัติกิจประจำวัน ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการสร้างหอกลองประจำเมือง โดยให้อยู่ในความควบคุมดูแลของกรมพระนครบาล ลักษณะของหอกลองเป็นหอกสูงสามชั้น สร้างด้วยไม้สูง ๑ เส้น ๑๐ วา หลังคาเป็นทรงยอดสูง(หอกลอง, ๒๕๖๔, ออนไลน์)

โคมจีนหรือเตี๊ยะตั้ง

ภาพโคมไฟแบบจีน

โคมจีนสีแดงเป็นสัญลักษณ์มงคลอย่างหนึ่งของจีนที่ปรากฏอยู่ในงานจิตรกรรม
คนเชื้อสายจีนก็มักจะประดับประดาหน้าบ้านด้วยโคมจีนสีแดง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ว่า
เป็นบ้านคนเชื้อสายจีนอยู่อาศัย โคมจีนเป็นเครื่องขึ้นให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของคน
จีนได้มองเห็นบ้านที่ห้อยโคมจีนก่อน และช่วยให้คนในบ้านนี้มีความสุขความเจริญ
ความร่ำรวย และยังหมายถึง แสงสว่างโชติช่วงชัชวาล นอกจากนี้ สีของโคมจีนก็ยังมี
ความหมาย โคมจีนสีแดงเป็นสีโชคลาภวาสนา เป็นสีมงคลของคนจีน (โคมจีน. ๒๕๖๔.
ออนไลน์)

สำเภาจีน

ภาพสำเภาจีนในงานจิตรกรรม

ในงานจิตรกรรมจะปรากฏภาพสำเภาจีนในทศชาติชาดก ตอนมหาชนกชาดก จิตรกรพยายามเขียนอักษรจีนไว้บนใบของสำเภา

สำเภา เป็นเรือที่มีท้ายเรือสูงและยื่นออกไป หัวเรือต่ำ มีจุดเด่นที่ใช้ใบแฉวนชนิดที่มีพรวนใบ (ก้างใบ) ซึ่งมีลักษณะคล้ายพัดขนาดใหญ่ ใบแฉวนแบบจีนนี้มีใช้กับเรือต่าง ๆ หลายชนิดในแถบเอเชียอาคเนย์ แต่บางเรือสำเภาบางลำที่มีการติดเครื่องยนต์จะไม่ใช้ใบส่วนเรืออื่น ๆ ใช้ใบแฉวนชนิดตั้ง ขอบล่างของใบข้างหนึ่งผูกยึดกับโคนเสา

เรือสำเภาจีน ชาวจีนเป็นชาติที่มีความสามารถในการต่อเรือและเดินเรือเป็นอย่างมาก เรือสำเภามหาสมบัติ สร้างขึ้นเมื่อสมัย ฮ่องเต๋จู่ตี้ ของราชวงศ์หมิง (ค.ศ. ๑๔๒๑-๑๖๕๐) เป็นเรือที่มีขนาดใหญ่โตมาก มีความยาวถึง ๔๘๐ ฟุต และ กว้างถึง ๑๘๐ ฟุต ในการต่อเรือลำนี้ต้องใช้ช่าง ทั้งช่างไม้และช่างทำใบ รวมกันเป็นหมื่นคนเลยทีเดียว จีนเป็นประเทศแรกที่คิด และสร้างเรือสำเภาขึ้นมาก่อนชาติตะวันตกถึง ๕๐๐ ปี

ในอดีตเรือสำเภาจีนคือ ราชนิแห่งท้องทะเล เป็นจุดเริ่มต้นของ การค้าขาย การเดินทาง รวมถึงการเผยแพร่ อารยธรรม ในสมัยก่อนจะใช้เรือสำเภาบรรทุกสินค้ามีค่า เช่น ผ้าไหม ทองคำ หยก เครื่องลายคราม โดยบรรทุกสินค้ามีค่าเหล่านี้ไว้ที่ใต้ท้องเรือ (สำเภาจีน. ๒๕๖๔. ออนไลน์)

ภาพเรือสำเภาจีนจำลอง

อภิปรายผล

อุโบสถวัดจันทบุรี เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนที่ปรากฏร่องรอยหลักฐานว่าสร้างในราวรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๓๖๔ หน้าบันก่ออิฐฉาบปูนประดับลวดลายปูนปั้น ด้านบนสุดปั้นเป็นรูปดอกไม้ ประดับด้วยถ้วยชามกระเบื้องเคลือบแบบสังคโลกเป็นเกสร รายล้อมด้วยกลีบดอกและลายปูนปั้น ภายในมีจิตรกรรมที่สวยงามแปลกตา ที่ผนังเบื้องหน้าพระประธาน ด้านล่างเขียนภาพพุทธประวัติ เนื้อช่องประตู เป็นภาพตอนมารผจญ ที่ผนังระหว่างช่องประตู เขียนตอนเสด็จออกมหาภิเนกกรรม ผนังด้านหลังพระประธาน เขียนภาพมานลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง แหวกออกเป็นพื้นหลังสีแดงเข้ม พื้นหลังบรรจุภาพดอกไม้ ผลไม้ ที่มาจากต่างประเทศ ผนังด้านข้างตอนบนเหนือช่องหน้าต่าง เขียนภาพเทพชุมนุมทั้งสองด้าน ผนังระหว่างช่องหน้าต่างเขียนภาพประกอบธรรมทางขวาของพระประธานเขียนภาพทศชาติชาดก ๕ ชาติ คือ เตมียชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิยราชาชาดก และมีโสดชาดก ทางซ้ายเขียนภาพพุทธประวัติ ปรีศนาธรรม เหล่าเทพชุมนุมต่างประนมหัตถ์ นั่งเรียงรายหันหน้าเข้าสักการะพระพุทธรูปเจ้า ระหว่างเทพและยักษ์ คั่นด้วยพุ่มข้าวบิณฑ์ในลักษณะเครื่องบูชา พื้นหลังเขียนลายดอกไม้ร่วง ถัดขึ้นไปเขียนภาพเฟื่องอุบลดอกไม้ ปลายสุดของจิตรกรรมฝาผนังทั้งสองด้าน เป็นภาพพระพุทธรูป ประทับนั่งขัดสมาธิบนบัลลังก์ดอกบัว

ความโดดเด่นของจิตรกรรมในอุโบสถ อยู่ที่การสอดแทรกวัฒนธรรมวิถีชีวิตของชาวไทยวนไว้ในภาพเช่น ฉากบ้านเรือน ผู้คนในท้องถิ่น ภาพเรือนแบบล้านนา หรือไทยวน เห็นได้จากกาแลเหนือจั่วบ้าน ฝาเรือนผายออก ยกใต้ถุนสูง หลังคามุงด้วยแป้นเกล็ด หญิงชาวบ้านห่มผ้าเขียวข่า นุ่งผ้าซิ่นยาว เกล้ามวย บางคนไว้ผมมวยแบบลาว เด็กเปลือยกายไว้ผมจุก ชายไทยวนนุ่งผ้า ห่มผ้าขาวม้าเขียวข่าขณะทำบุญ ไว้ผมทรงผาละมี คือ โคนรอบศีรษะ เหลือเฉพาะบริเวณกระหม่อม ซึ่งเป็นทรงผมที่นิยมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภาพบ้านของคหบดีชาวจีน เป็นตึกสองชั้นก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องกาบ ประตุนหน้าต่างและหน้าจั่วประดับรูปผลไม้ดอกท้อ รั้วบ้านเป็นกำแพงล้อมรอบ ประตูกำแพงเป็นซุ้มโค้งแบบจีน เป็นต้น

บรรณานุกรม

- โคมจิ้น. (๒๕๖๔). สืบค้นเมื่อ ๔ มกราคม ๒๕๖๔. จาก <https://talk.mthai.com/inbox/๓๖๖๐๓๒.html>
- จังหวัดสระบุรี. (๒๕๖๓). สืบค้นเมื่อ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๓. จาก <https://th.wikipedia.org/>
- ดอกเหมย. (๒๕๖๓). สืบค้นเมื่อ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๖๓. จาก <https://th.wikipedia.org/>
- ไทยวน. (๒๕๖๓). สืบค้นเมื่อ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๓. จาก <https://art-culture.cm.u.ac.th/>
- ประตู่ชั้นนอกรอบกำแพงพระบรมมหาราชวัง. (๒๕๖๓). สืบค้นเมื่อ ๘ ธันวาคม ๒๕๖๓. จาก <https://siamrath.co.th/n/๑๔๕๗๑๕>
- บ้านต้นตาล. (๒๕๖๓). สืบค้นเมื่อ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๓. จาก <https://www.thaitambon.com/>
- พระอริยบุคคล. (๒๕๖๓). สืบค้นเมื่อ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๖๓. จาก <https://www.lib.ru.ac.th/miscell๒/?p=๘๕๕>
- ผมทรงโขนโขดง. (๒๕๖๓). สืบค้นเมื่อ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๓ จาก <https://www.facebook.com/tongthanim/posts/๘๑๙๘๔๒๔๗๑๔๗๐๐๘/>
- มารผจญ. (๒๕๕๖). สืบค้นเมื่อ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๖๓ จาก http://www.buddhiststudies-nrru.net/?page_id=๘๖๔๙

เรือนไทยวน. (๒๕๖๓). สืบค้นเมื่อ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๓. จาก

https://www.matichonweekly.com /column/article_๒๐๕๙๘๘๔

ลลิตา อัครสกุลฤชา. (๒๕๖๒). **สัญลักษณ์มงคลจีนภายในกรอบหน้าบันพระอุโบสถวัดสาม**

พระยา ศิลปะพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งย่านบางลำพู. สืบค้นเมื่อ ๑๐

พฤศจิกายน ๒๕๖๓. จาก

http://banglamphumuseum.treasury.go.th/news_view.php?nid

ล้นจี. (๒๕๖๓). สืบค้นเมื่อ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๖๓. จาก <https://puechkaset.com/>

วัดจันทบุรี. (๒๕๖๓). สืบค้นเมื่อ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๓. จาก

http://www.teethiao.com/th /view_travel.php?tid=๒๗๒๗

วัดราชโอรสาราม. (๒๕๖๓). สืบค้นเมื่อ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๖๓. จาก

<https://th.wikipedia.org/wiki/>

ลำปางจีน. (๒๕๖๔). สืบค้นเมื่อ ๔ มกราคม ๒๕๖๔. จาก [http://www.](http://www.chiangmaimodelsail.cmru.ac.th/)

[chiangmaimodelsail.cmru.ac.th/](http://www.chiangmaimodelsail.cmru.ac.th/)

หอกทอง. (๒๕๖๔). สืบค้นเมื่อ ๕ มกราคม ๒๕๖๔. จาก <http://www.wikipedia.org>

การสร้างสรรคัลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ

โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีน

ณฤทธิ์ ประจงแต่ง^๑

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ลายรดน้ำ เป็นงานประณีตศิลป์แขนงหนึ่งของศิลปกรรมไทยที่มีคุณค่าสูงยิ่ง กระบวนการเขียนลายรดน้ำต้องอาศัยความละเอียดพิถีพิถันทุกขั้นตอน เช่นการออกแบบ การเขียนลาย ถมลาย เช็ดรัก ปิดทอง ตลอดจนการล้างน้ำให้เหลืออยู่เฉพาะส่วนที่เป็นตัวลาย จากกรรมวิธีทำให้เกิดลวดลายด้วยการปิดทองรดน้ำ จึงนิยมเรียกกันว่า ลายรดน้ำ ภาพลายรดน้ำ มักจะประกอบด้วยลวดลายต่างๆ เขียนเป็นรูปร่างมากกว่าเขียนเป็นรูปทรงหรือเขียนเป็นภาพสามมิติแบบเหมือนจริง ส่วนที่เป็นภาพตัวพระ ตัวนาง ยักษ์ ลิง เป็นต้น มักมีพื้นที่น้อยกว่าส่วนที่เป็นตัวลาย (สนั่น รัตนะ. ๒๕๔๘: ๑๐) งานช่างประเภทลายรดน้ำนี้เป็นงานออกแบบสร้างสรรค์ความงามอย่างหนึ่งซึ่งช่างเขียนไทยใช้ตกแต่งสิ่งของต่างๆ โดยทำสืบทอดต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานานแล้ว อาจอนุมานได้ว่าเริ่มทำสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย จากข้อความจดหมายเหตุเรื่องพระราชไมตรีระหว่างพระเจ้ากรุงสยามกับพระเจ้าแผ่นดินจีนในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง และการลงรักปิดทองศิลปกรรม เช่น พระพุทธรูปและเครื่องไม้แกะสลัก เป็นต้น (จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. ๒๕๑๖: ๖-๗) ผลงานลายรดน้ำชิ้นที่ได้รับการยกย่องมากที่สุดว่างามยอดเยี่ยม คือ ตู้พระธรรมวัดเชิงหวายในสมัยอยุธยาตอนปลาย (ศิลป์ พีระศรี. ๒๕๐๓: ๑๕) ที่ น. ณ ปากน้ำ ได้กล่าวว่ามีนี้เป็นช่วงที่ศิลปะเบ่งบานอย่างสุดขีด หรือจุดที่เลยคลาสสิกออกไปแล้ว (น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง]. ๒๕๒๔: ๑๒)

เมื่อกล่าวถึงสภาพปัญหาด้านงานศิลปะและวัฒนธรรมในงานประณีตศิลป์ของไทยที่เกี่ยวข้องกับลายรดน้ำดังกล่าวข้างต้น ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ส่วนใหญ่มักจะพูดถึงการสูญเสียทางศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งงานประณีตศิลป์บางแขนงวิชาจากการถูกกลืนวัฒนธรรมจากกระแสวัฒนธรรมหลักที่มีอิทธิพลเหนือกว่า เช่น วัฒนธรรมจากตะวันตก วัฒนธรรมเกาหลี วัฒนธรรมญี่ปุ่น ในเรื่องการใช้ชีวิตประจำวัน การกินอยู่ ภาษาพูด การแต่งกาย ฯลฯ ทำให้วัฒนธรรมรองหรือวัฒนธรรมย่อยถูกกลืนหายไปอย่างซ้ำๆ สาเหตุจากการถูกละเลยทอดทิ้ง ขาดการเรียนรู้ และสืบทอด รวมทั้งงานจิตรกรรมประเภทลายรดน้ำก็เช่นเดียวกัน จัดเป็นงานประณีตศิลป์ที่สูงค่าอย่างหนึ่งของไทยเรามาช้านาน แต่บัดนี้ได้กลายเป็น "ของโบราณ" ไปเสียแล้ว เพราะขาดคนเอาใจใส่ ถึงแม้ว่ามีคนรู้กระบวนการทำและรู้คุณค่า ความหมายและลักษณะที่แท้จริงของการทำลวดลายทองรดน้ำ แต่ยังคงมีจำนวนน้อยมาก

^๑ อาจารย์สาขาวิชาศิลปกรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

จากผู้รู้จำนวนน้อยเหล่านั้น ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยทำให้เกิดความหวงแหนองค์ความรู้ในงานช่างประณีตศิลป์ตั้งแต่โบราณ และไม่นิยมเผยแพร่ความรู้ให้แก่บุคคลอื่น โดยเฉพาะส่วนที่เป็นเคล็ดลับการทำด้วยแล้ว มักจะปิดบังกัน โดยบอกให้เฉพาะลูกศิษย์ลูกหาที่จะสืบทอดวิชาต่อไปเท่านั้น ธรรมเนียมปฏิบัตินี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้งานประณีตศิลป์ของไทยกลายเป็นสิ่งที่ขาดผู้สืบทอดและจะสูญหายไปรวดเร็วยิ่งขึ้น

ปัจจุบันจากประสบการณ์ในการทำงานเกี่ยวกับการทำลายทองรดน้ำของผู้วิจัย ได้เห็นปัญหาในการปฏิบัติในกระบวนการทำลายทองรดน้ำเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามในการที่จะอนุรักษ์การทำลายทองรดน้ำให้คงอยู่ได้นั้น เราต้องมีความจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาค้นคว้าเพื่อปรับปรุง พลิกแพลง คลี่คลายเทคนิค กระบวนการ วิธีการ วัสดุ ระยะเวลาให้ง่ายและกระชับ สะดวกต่อผู้ที่ต้องการเรียนรู้

ดังนั้นจากสภาพปัญหาดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะสร้างสรรค์กระบวนการทำลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบที่มีความแตกต่างกัน ๑.บนพื้นไม้ ๒.บนแผ่นพลาสติกอะคลิลิก ๓.บนพื้นผ้าใบวาดภาพ ครึ่งนี้ มุ่งสร้างสรรค์เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการการทำลายทองรดน้ำโดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีน เพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาที่แปลกใหม่ ลดเวลา เพิ่มชิ้นงาน เพิ่มรายได้ มีคุณค่าในเชิงวิชาการด้านงานประณีตศิลป์ ส่งผลด้านการนำไปใช้สำหรับการเรียนการสอน ศิลปินรุ่นใหม่ที่มีฝีมือสามารถนำไปปรับเปลี่ยนตนเองตามยุคสมัย จนได้เป็นผลงานที่มีความงดงามที่เชิดชูภูมิปัญญาในงานประณีตศิลป์ของชนชาติไทยสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

๑. เพื่อสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีน บนพื้นระนาบที่มีความแตกต่างกัน เช่น บนพื้นไม้ บนแผ่นพลาสติกอะคลิลิก บนพื้นผ้าใบ
๒. เพื่ออนุรักษ์สืบสานศิลปะวัฒนธรรมประเพณี ศิลปะประจำชาติ และความสำคัญของภูมิปัญญาไทย
๓. เพื่อเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพ ลดเวลา เพิ่มรายได้ให้กับผู้สนใจ ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จากการสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำโดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีน

ความสำคัญของการศึกษา

๑. เป็นการสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีน บนพื้นระนาบในรูปแบบต่างๆ เช่น บนพื้นไม้ บนแผ่นพลาสติกอะคลิลิก และบนพื้นผ้าใบ รวมถึงองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง สามารถนำเอาองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยนี้ ไปใช้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาองค์กรและการอนุรักษ์ สนับสนุนหรือฟื้นฟูงานประณีตศิลป์ของศิลปะไทย

๒. องค์ความรู้ที่ได้จากการสร้างสรรค์ จะเป็นประโยชน์ต่อองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังเช่นในส่วนของวงการด้านการศึกษาจะได้เผยแพร่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการศึกษา ให้ความรู้เพื่อใช้ในการศึกษาค้นคว้าแก่ผู้ที่มีความสนใจ เช่น ขยายไปสู่ระบบการเรียนการสอนทั้งในระบบและนอกระบบหรือตามอัธยาศัย ผู้เรียนหรือผู้เข้ารับการถ่ายทอดเกิดเจตคติ ทักษะ สามารถนำไปใช้ในการประกอบอาชีพได้ มีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพการทำลดลายนองรตน้ำ เป็นการปลูกฝัง สังคมและคงไว้ซึ่งข้อมูลข่าวสารอันเป็นประโยชน์ ให้ผู้ที่มีความสนใจ ได้ศึกษาหาความรู้สืบต่อไปโดยไม่สูญสิ้นไป พัฒนาสร้างเป็นคู่มือการสร้างสรรคลดลายนองรตน้ำต่อไป

๓. สามารถที่จะสร้างชื่อให้กับประเทศไทย และส่งเสริมการแลกเปลี่ยนศิลปะและวัฒนธรรมกับต่างประเทศได้ ซึ่งอ้างส่งเสริมไว้ซึ่งภูมิปัญญาในงานประณีตศิลป์อันล้ำค่าของชนชาติไทย

กรอบการศึกษา

จากหัวข้อการสร้างสรรคลดลายนองรตน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลส์ สกรีน จึงได้กำหนดขอบเขต โดยมีความแตกต่างกันบนพื้นระนาบดังนี้

- บนพื้นไม้
- บนแผ่นพลาสติกอะคริลิก
- บนพื้นผ้าใบ

วิธีการดำเนินการศึกษา

งานวิจัยในเรื่องการสร้างสรรคลดลายนองรตน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลส์สกรีนนี้เป็นงานวิจัยประเภท R&D ย่อมาจากคำว่า Research & Development แปลว่า การวิจัยและพัฒนา ซึ่งคำนี้ได้ถูกนำมาใช้งานกันอย่างแพร่หลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละหน่วยงานจะนำไปใช้ในการสื่อความหมายอย่างไร ซึ่งโดยความหมายของการวิจัยและพัฒนา คือ การศึกษา ค้นคว้า และเรียนรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใด (เช่นผลิตภัณฑ์ วิธีการ กระบวนการ กลุ่มคน องค์ความรู้) เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อสิ่งดังกล่าวเป็นอย่างดี และนำความรู้ความเข้าใจนั้นมาใช้ในการปรับปรุงหรือพัฒนาในสิ่งที่มีอยู่ให้ดีขึ้น หรือเป็นการสร้างสิ่งใหม่ (Innovation) ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นด้านนวัตกรรมใหม่ๆ หรือเป็นด้านที่ ทำเพื่อให้เกิดการปรับปรุงพัฒนาสิ่งเดิมที่มีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น จะเห็นว่าต่างก็มีคุณค่าด้วยกัน ทั้งสองด้านขึ้นอยู่กับวาระและโอกาส จากเหตุการณ์การค้นพบสิ่งใหม่ๆ ในอดีตของนักวิทยาศาสตร์ จะเห็นว่าเมื่อทำการวิจัยและพัฒนาโดยมีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อที่จะ

ปรับปรุงผลิตภัณฑ์เดิมให้ดีขึ้น เราก็อาจค้นพบนวัตกรรมใหม่ๆ ได้อย่างไม่คาดคิด งาน R&D โดยทั่วไปมุ่งเน้นในเรื่องของความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ การหาผลิตภัณฑ์ใหม่ การหาวัตถุดิบใหม่ การปรับปรุงผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่เดิมให้มีคุณภาพที่ดีขึ้น ให้มีต้นทุนที่ถูกลง ให้การทำงานง่ายขึ้น

จากประสบการณ์ในการทำงานเกี่ยวกับการทำลวดลายทองรดน้ำของผู้วิจัย ผู้วิจัยได้เห็นปัญหาในการปฏิบัติในกระบวนการทำเป็นอย่างมากและในการที่จะอนุรักษ์การทำลายทองรดน้ำให้คงอยู่ได้นั้น เราต้องมีความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับปรุง พลิกแพลง คล้ายคลึงเทคนิค กระบวนการ วิธีการ วัสดุ เวลา จากงานลายทองรดน้ำแบบโบราณดั้งเดิม และประสบการณ์ของอาจารย์ผู้สอนในสถาบันต่างๆ ตลอดจนศิลปินอิสระ ซึ่งการทำลวดลายทองรดน้ำนั้นเป็นงานในด้านประณีตศิลป์อันทรงคุณค่าทางด้านเอกลักษณ์ของชาติไทยเรา ที่มีความงดงามวิจิตรด้วยฝีมือของบรมครูช่างตั้งแต่โบราณกาลและสามารถที่จะทำได้เป็นจำนวนมากพอที่จะสามารถจำหน่ายในเชิงธุรกิจได้ และผู้ที่สนใจนำไปปฏิบัติได้ง่ายมากยิ่งขึ้น

แผนการดำเนินงาน

๑. การกำหนดประเด็นปัญหาในการวิจัย
๒. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า
๓. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
๔. วิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย
๕. สรุปผลการวิจัย
๖. การนำเสนอผลการวิจัย(ผลงานการวิจัย)

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เพื่ออนุรักษ์สืบสานศิลปะวัฒนธรรมประเพณี ศิลปะประจำชาติ และความสำคัญของภูมิปัญญาไทย และเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพ ลดเวลา เพิ่มรายได้ให้กับผู้สนใจให้มีคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น จากการสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำโดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีน

ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยผู้วิจัยได้ตั้งความมุ่งหมายไว้ คือ

๑. เพื่อสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีน บนพื้นระนาบที่มีความแตกต่างกัน ๑.บนพื้นไม้ ๒.บนแผ่นพลาสติกอะคริลิก ๓.บนพื้นผ้าใบวาดภาพ

๒. เพื่ออนุรักษ์สืบสานศิลปวัฒนธรรมประเพณี ศิลปะประจำชาติ และความสำคัญของภูมิปัญญาของชาติไทย

๓. เพื่อเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพ ลดเวลา เพิ่มรายได้ให้กับชุมชนและผู้สนใจ ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จากการสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำโดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีน

ผลจากการสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีนและกระบวนการถ่ายทอดการทำลวดลายทองรดน้ำ ปรากฏผลการศึกษาดังนี้

การสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีนสามารถที่จะทำลงบนพื้นวัสดุได้ทั้งบนพื้นไม้บนแผ่นพลาสติกอะคริลิกบนและพื้นผ้าใบวาดภาพสามารถสกรีนออกมาลวดลายคมชัด เช็ดรักไม่หลุด ปิดทองรดน้ำออกง่าย ผลงานออกมาคมชัด ทงมีความมันวาว ใช้เวลาไม่นาน สกรีนได้หลายชิ้น สามารถนำไปให้ผู้ที่มีความสนใจนำไปปฏิบัติได้ง่ายขึ้น เร็วขึ้น ใช้เทคนิคซิลค์สกรีนมาใช้เพื่อลดเวลา ลดขั้นตอน เพิ่มปริมาณผลผลิตในการทำลวดลายทองรดน้ำเพิ่มมากขึ้น สามารถนำวัสดุ ผลงาน และกระบวนการที่ได้ ไปสร้างธุรกิจขนาดกลาง ขนาดย่อมและเพื่อการส่งออกเพื่อสร้างรายได้แก่ชุมชนและผู้สนใจต่อไป

การสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีน มีทั้งหมด ๙ ขั้นตอนด้วยกัน คือ ขั้นที่ ๑ การเตรียมน้ำยาและการผสมน้ำยาทรดล ขั้นที่ ๒ การออกแบบปริ้นส์แบบลงกระดาษไข ขั้นที่ ๓ การล้างทำความสะอาดพื้นวัสดุ ขั้นที่ ๔ การสกรีนลงพื้นวัสดุ ขั้นที่ ๕ ตรวจสอบลวดลายให้คมชัด ขั้นที่ ๖ การเช็ดรักถนอมรัก ขั้นที่ ๗ การปิดทอง ขั้นที่ ๘ การรดน้ำ ขั้นที่ ๙ การเขียนซ่อมลายรดน้ำ

ในการใช้น้ำฝักส้มป่อยเป็นตัวทำละลายนั้น มีอัตราส่วนผสมไม่ตายตัวโดยต้องมีการทดสอบโดยการทดลองเขียนบนชิ้นงานจริง ปล่อยให้แห้ง ภูมิภาคเป็นอันใช้ได้ ซึ่งในขั้นตอนการทำแล้วแต่มีความสำคัญมีได้น้อยไปกว่ากันเลยเพราะในทุกๆ ขั้นตอนนั้นช่างต้องอาศัยความรู้ ความชำนาญที่สั่งสมเพาะบ่มสืบทอดกันเป็นระยะเวลาอันยาวนานจากรุ่นหนึ่ง ไปยังอีกรุ่นหนึ่ง จากบรรพบุรุษสู่ผู้สืบทอด จากนายจ้างสู่ลูกจ้าง จากนายช่างสู่ลูกมือ จากพ่อแม่สู่ลูกหลาน โดยผ่านกระบวนการสังเกตเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และกระบวนการทดลองประดิษฐ์ คิดค้นหมายรวมถึงการค้นคว้า ทดลองต่าง ๆ เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องเหล่านั้นส่งผลต่อการฝึกฝนบ่มเพาะองค์ความรู้ที่เป็นความเพียรวิริยะอุสาหะสรรสร้าง จนได้ผลงานที่มีคุณภาพเป็นภาพเดียวในโลกควรค่าแก่การสืบทอดอนุรักษ์ ด้วยความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง

การสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีน จากขั้นตอนการจากการออกแบบลวดลายด้วยฝีมือของแต่ละคน จึงมีคุณสมบัติพิเศษของลายเส้นที่แสดงความเป็นตัวตนที่สามารถเรียกได้ว่า อัตลักษณ์ของการทำลวดลายทองรดน้ำ

ควรค่าแก่การสืบทอดในความงดงาม ความมั่งคั่งของทองคำเปลว ตัดกับสีดำที่บอบบางสวยงาม

ผลการศึกษาระบบการถ่ายทอดการสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีนปรากฏผลการศึกษาดังนี้

จากการสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีนพบว่า ภูมิปัญญาไทยกับการถ่ายทอดการทำลวดลายทองรดน้ำถือเป็นประสพการณ์ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเนื่องจากการได้มีการผ่านการกลั่นกรองมาตั้งแต่บรรพบุรุษหลายต่อหลายรุ่น ที่สืบทอดกันมานับจากอดีตจนปัจจุบัน ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในงานประณีตศิลป์ ที่มีความสำคัญซึ่งได้มีการถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา จากชนรุ่นหนึ่ง ไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่อาจมีความแตกต่างในการใช้วัสดุอุปกรณ์และกระบวนการทำซึ่งอาจมีความแตกต่างกัน ซึ่งการถ่ายทอดในระบบการเรียนรู้ได้มีการถ่ายทอดโดยใช้วิธีการสอนปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ที่มีอายุมากกว่า มีความรู้มีประสบการณ์ในเรื่องการทำลวดลายทองรดน้ำโดยมีแรงจูงใจ จากผลงาน ตามสถานที่ทั้งหน่วยงานราชการหรือภายในวัดวาอาราม ผู้เรียนเมื่อมีความชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนในรุ่นหลังต่อไป

ปัจจุบันระบบการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ในการถ่ายทอดการทำลวดลายทองรดน้ำยังเกี่ยวเนื่องกับทางพระพุทธศาสนา คือ วัด ซึ่งในระยะต่อมามีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน สถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการทำลวดลายรดน้ำ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ซึ่งแต่ก่อนมีการสืบทอดแบบครูพักลักจำจากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นการสืบทอดเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตซึ่งแสดงถึงความเชื่อในระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน จึงเป็นงานประณีตศิลป์ ที่แสดงออกถึงวัฒนธรรมที่มีการเรียนรู้และการถ่ายทอดการเป็นตัวเองซึ่งพื้นฐานกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม และวัฒนธรรมของไทยเป็นการเรียนรู้โดยประสบการณ์ตรงและสังเกตดูจากผู้อื่น ซึ่งการเรียนรู้จากสังเกต (Observational learning) จะใช้รูปแบบการเรียนรู้นี้เป็นเบื้องต้นในการเรียนรู้ โดยการสังเกตการณ์เปลี่ยนแปลงจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวของสิ่งเหล่านั้น ซึ่งอาจจะเป็นการสังเกตวิธีทำแล้วตีความหมายสรุปรวบยอด จนเกิดปัญญาก่อนเกิดเป็นองค์ความรู้ที่ต้องการดังเช่น การถ่ายทอดการสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีนนั่นเอง

องค์ความรู้การทำลวดลายทองรดน้ำนั้นก็คือกลวิธีการทำของช่างทั้งหลายซึ่งส่งผลให้เกิดการคิดค้นจนได้สัดส่วนที่พอเหมาะที่พอดีสำหรับการผสมวัสดุที่มีความเหมาะสมกับการทำลวดลายทองรดน้ำ ล้วนเกิดมาจากการกลั่นกรองลงมือทดลอง ทดลองผสมวัสดุที่นำมาทำด้วยตัวเองจนได้วัสดุทดแทนการนำเข้าวัสดุตั้งต้นของการทำลวดลายทองรดน้ำด้วยสัดส่วนที่พอเหมาะลงตัว ตามจริตหรือความเหมาะสมของแต่ละบุคคล เพราะการทำลวดลายทองรดน้ำไม่มีสูตรหรืออัตราส่วนผสม การชั่ง การตวงที่เป็นมาตรฐานตายตัว การมี

ประสบการณ์ในการทำลวดลายทองรดน้ำต้องมีมากพอและยาวนานเท่านั้น ซึ่งจะสามารถจะสังเกตแล้วนำมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสม

อภิปรายผล

จากข้อค้นพบจากการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยสามารถอภิปรายถึงสิ่งที่เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับงานวิจัยชิ้นนี้ได้ว่า การสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีน การสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีนสามารถที่จะทำลงบนพื้นวัสดุได้ทั้งบนพื้นไม้บนแผ่นพลาสติกอะคริลิกบนและพื้นผ้าใบวาดภาพสามารถสกรีนออกมาลวดลายคมชัด เช็ดรักไม่หลุด ปิดทองรดน้ำออกง่าย ผลงานออกมาคมชัด ทงมีความมันวาว ใช้เวลาไม่นาน สกรีนได้หลายชิ้น สามารถนำไปให้ผู้ที่มีความสนใจนำไปปฏิบัติได้ง่ายขึ้น เร็วขึ้น ใช้เทคนิคซิลค์สกรีนมาใช้เพื่อลดเวลา ลดขั้นตอน เพิ่มปริมาณผลผลิตในการทำลวดลายทองรดน้ำเพิ่มมากขึ้น สามารถนำวัสดุ ผลงาน และกระบวนการที่ได้ ไปสร้างธุรกิจขนาดกลาง ขนาดย่อมและเพื่อการส่งออกเพื่อสร้างรายได้แก่ชุมชนและผู้สนใจต่อไป

ในกระบวนการ เทคนิควิธีการ มีการสืบทอดมีเทคนิคเฉพาะตัวของแต่ละคน และยังคงมีการทำลวดลายทองรดน้ำแบบดั้งเดิมอยู่ อาจมีแบบที่มีการพัฒนาขึ้นมาใหม่ ปะปนอยู่บ้าง แต่ถึงอย่างไรก็ตามยังคงมีการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองไว้อย่างดี และสิ่งที่สืบทอดมาช้านานยังคงอยู่ไม่เสื่อมคลาย มีกระบวนการสืบทอดทางปัญญา นั่นคือการที่บรรพบุรุษของเรา ได้ประดิษฐ์คิดค้นขึ้น นั่นคือเอกลักษณ์ ในด้านความงดงามของงาน ประณีตศิลป์

จากการสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีน และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำลวดลายทองรดน้ำ ปรากฏผลการศึกษา ดังนี้

การสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีน มีทั้งหมด ๙ ขั้นตอนด้วยกัน คือ ขั้นที่ ๑ การเตรียมน้ำยาและการผสมน้ำยาหรดาล ขั้นที่ ๒ การออกแบบปริ้นส์แบบลงกระดาษไข ขั้นที่ ๓ การล้างทำความสะอาดพื้นวัสดุ ขั้นที่ ๔ การสกรีนลงพื้นวัสดุ ขั้นที่ ๕ ตรวจสอบลวดลายให้คมชัด ขั้นที่ ๖ การเช็ดรักถนอมรัก ขั้นที่ ๗ การปิดทอง ขั้นที่ ๘ การรดน้ำ ขั้นที่ ๙ การเขียนซ่อมลวดลายรดน้ำ ในการใช้น้ำฝักส้มป่อยเป็นตัวทำละลายนั้น มีอัตราส่วนผสมไม่ตายตัวโดยต้องมีการทดสอบโดยการทดลองเขียนบนชิ้นงานจริง ปล่อยให้แห้ง ถูไม่หลุดเป็นอันใช้ได้

ลักษณะเด่นของการสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีน นอกจากจะจัดเป็นงานประณีตศิลป์ชั้นสูง ซึ่งใช้สำหรับตกแต่งสิ่งของเครื่องใช้เครื่องประดับชาวบ้านธรรมดา เครื่องใช้ในพระพุทธศาสนา ตลอดจนจนถึงในสวนที่เกี่ยวข้อง

กับพระมหากษัตริย์ โดยใช้ตกแต่งวัสดุสิ่งของที่มีขนาดเล็กดังเช่น พานแว่นฟ้า โตก ตะลุ่ม ที่บิคมگیر ไปจนถึงงานประดับตกแต่งบนพื้นผนังห้องที่มีขนาดใหญ่

กระบวนการการสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลด์ สกรีน มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เช่น ในเรื่องของการใช้วัสดุอุปกรณ์ทดแทน เพราะวัสดุบางอย่างในปัจจุบันหายากมีราคาแพง จึงมีการปรับเปลี่ยนและเลือกใช้วัสดุอุปกรณ์ เทคนิคกระบวนการต่างๆ ของแต่ละบุคคลที่จะสามารถนำมาทดแทนของเดิม แต่ความ ประณีต ความวิจิตรบรรจงในความงดงามของลวดลายทองรดน้ำนั้นยังคงอยู่และมีคุณค่า ดังเดิม

การสืบทอดภูมิปัญญาที่มีการสืบทอดมาอย่างยาวนานจากการเรียนรู้โดยการกระทำ โดยการปฏิบัติในลักษณะครูพักลักจำส่งต่อจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง แบบพี่สอนน้อง แบบครูสอนศิษย์ แบบนายช่างสอนลูกมือ โดยมีการผ่านเทคนิคและกระบวนการถ่ายทอด ทางวัฒนธรรมหรือกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และจากการสังเกตดูจากผู้อื่นคือการเรียนรู้แบบสังเกต แล้วนำมาประยุกต์ใช้ตามความถนัด หรือตามความเหมาะสม ตามจริตของแต่ละบุคคล ซึ่งในการทำลวดลายทองรดน้ำนั้นไม่มี สูตรหรืออัตราส่วนผสมการซึ่งหรือดวงที่เป็นมาตรฐานตายตัว การมีทักษะประสบการณ์ใน การทำงานที่มากพอและยาวนานเท่านั้น ซึ่งจะสามารถจะสังเกตแล้วนำมาปรับปรุง เปลี่ยนแปลงประยุกต์ใช้ ตามความเหมาะสม มีองค์ประกอบของการถ่ายทอดในด้านต่างๆ มีลำดับขั้นตอนในการเรียนรู้พอสรุปได้ ๓ หลัก โดยเริ่มจาก ๑) หลักความเหมือน ประกอบ ไปด้วยการเลียนแบบ ดูแบบอย่างจากการสังเกต จากการปฏิบัติของผู้ถ่ายทอด ทดลองทำ ตามตัวอย่างทีละขั้นตอน การทำซ้ำ เป็นการย้ำทักษะ เพื่อให้เกิดความแม่นยำ ให้เกิดความ ชำนาญ ๒) หลักความต่าง ประกอบไปด้วย ความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงจากวัสดุ เทคนิค ขั้นตอนกระบวนการ การทำลวดลายทองรดน้ำ จากดั้งเดิมแบบโบราณมาคลี่คลาย ประยุกต์ใช้วัสดุอุปกรณ์ให้ทันกับเหตุการณ์ปัจจุบัน ๓) หลักความเป็นฉันทัน เป็นรากเหง้าทาง วัฒนธรรม สุนทรียภาพตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรม (ความเป็นฉันทัน) ซึ่งในวิถียุทธของ คนและผลงานทางด้านศิลปะที่ได้แสดงออกมาเป็นวัฒนธรรมทางศิลปะมีอยู่ ๒ ระดับด้วยกัน คือ

๑. วัฒนธรรมที่เป็นสันดานภายใน (สันดานสุก) สิ่งที่เป็นครูอยู่ภายใน การเก็บสั่งสม ความรู้ความสามารถที่ทับถมเอาไว้ภายใน เป็นคุณสมบัติทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ เมื่อมีโอกาส สิ่งเหล่านั้นก็จะไหลออกมาภายนอกในรูปแบบของงานศิลปะ แสดงถึงความเป็นฉันทัน

๒. วัฒนธรรมที่เป็นของสังคมภายนอก วัฒนธรรมของสังคมภายนอกเป็นเข้าหลอม ให้คนในชุมชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความรู้สึกนึกคิดคล้าย ๆ กัน รับรู้ว่าเป็นวัฒนธรรม ของกันและกัน เช่น เพลงที่แสดง ความเป็นเชื้อชาติ มอญ ลาว เขมร พม่า ญวน มาเลย์ ไทย ข่า ฝรั่ง เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปหลักการทั้ง ๓ หลักดังกล่าวในส่วนของความเหมือน ความแตกต่าง และความเป็นฉัน มีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ด้วยกัน คลุกเคล้ากันจนแยกไม่ออก หรือจะขาดอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองในด้านของสุนทรียภาพและลักษณะนิสัยด้านศิลปะ อย่างสมบูรณ์

จากทฤษฎีการเรียนรู้ที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นผู้วิจัยได้ศึกษาและสรุปทฤษฎีการเรียนรู้โดยแบ่งออกเป็น ๖ องค์ประกอบ ดังนี้ ขั้นเตรียมความพร้อม ขั้นการฝึกหัด ขั้นการลงมือกระทำ ขั้นการกระทำอย่างชำนาญ ขั้นนำไปใช้ และขั้นการแก้ปัญหา

เพราะฉะนั้นการทำลวดลายทองรดน้ำจะใช้ระยะเวลาในการเรียนรู้ทั้ง ๖ องค์ประกอบประมาณ ๑ สัปดาห์ถึงสามเดือน และฝึกฝนความชำนาญเป็นแรมปี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบของแต่ละบุคคล

ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑. เนื่องจากกระบวนการทำลวดลายทองรดน้ำแบบโบราณดั้งเดิม ยังคงมีผู้สืบทอดองค์ความรู้อยู่ แม้ว่าการทำลวดลายทองรดน้ำจะมีผู้สืบทอด ซึ่งยึดเป็นอาชีพมีจำนวนน้อยลงก็ตาม หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องจึงควรเข้ามามีบทบาทในด้านให้การสนับสนุน เพื่อเป็นการอนุรักษ์เกี่ยวกับงานหัตถศิลป์ เกี่ยวกับการทำลวดลายทองรดน้ำซึ่งเป็นมรดกและเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยให้สืบทอดต่อไป และยังคงดำรงอยู่ต่อไป

๒. การบริหารการจัดการเรื่องการทำลวดลายทองรดน้ำ หรือผู้ที่มีความสนใจควรให้หน่วยงานเข้ามาให้การสนับสนุน ในด้านต่าง ๆ รวมถึงทุนทรัพย์เพื่อช่วยเหลือผู้ที่ต้องการสืบทอดอาชีพนี้ หรือผู้ที่ต้องการศึกษา ฝึกฝนยึดเป็นอาชีพ และควรให้องค์ความรู้ มีการถ่ายทอดแก่ผู้ที่สนใจเกี่ยวกับกระบวนการทำลวดลายทองรดน้ำ ควรมีการดูแลและติดตามผลอย่างต่อเนื่องเพื่อที่จะได้สร้างงาน สร้างอาชีพ และคนที่ต้องการทำอาชีพนี้ เนื่องจากหายากลงทุกที เพราะการทำลวดลายทองรดน้ำถือเป็นงานหัตถศิลป์ชั้นเอก ซึ่งกว่าจะได้ออกแต่ละชิ้นต้องใช้กำลังแรงกาย แรงใจ ใช้เวลาและความอดทน และต้องมีความประณีตสูง จึงจะมีความสมบูรณ์สมกับเป็นเอกลักษณ์ของชนชาติไทย ที่นานอารยประเทศต่างให้ความยกย่องให้เป็นหนึ่งเดียวในโลกในด้านของความวิจิตรงดงามของภูมิปัญญาไทย จึงควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนต่อไป

๓. ควรส่งเสริมในเรื่องของการให้ข้อมูลองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำลวดลายทองรดน้ำให้มีความหลากหลายรูปแบบ เช่น ให้ข้อมูลองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการทำลวดลายทองรดน้ำให้เข้าไปอยู่ในสถานศึกษา จัดเป็นการเรียนรู้ภายในโรงเรียน โดยให้เป็นการเรียนรู้แบบประชาชน ชาวบ้าน ครู และนักเรียน หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ให้กับคนรุ่นใหม่ได้รู้จัก เห็นความสำคัญ เห็นคุณค่าของภูมิปัญญา การทำลวดลายทองรดน้ำนี้โดยทั่วกัน เพื่อจะได้ยึดถือสืบทอดภูมิปัญญา การทำลวดลายทองรดน้ำได้ต่อไป

ในอนาคตอยากให้เด็กยุคใหม่ หรือผู้สนใจ เห็นความสำคัญในการทำลวดลายทองรดน้ำ มีการสืบสานเกี่ยวกับลวดลายโบราณดั้งเดิม และพัฒนาลวดลายให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ ในปัจจุบัน เพราะอนาคตต่อไปอาจสูญหายไป

ข้อเสนอแนะใช้การศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

๑. ทำเป็นคู่มือ สรุปเป็นองค์ความรู้การทำลวดลายทองรดน้ำดั้งเดิม และ การสร้างสรรค์ลวดลายทองรดน้ำบนพื้นระนาบ โดยใช้เทคนิคซิลค์สกรีน
๒. การสร้างและพัฒนาหลักสูตรการสอนเกี่ยวกับการทำลวดลายทองรดน้ำ
๓. พัฒนาเกี่ยวกับวัสดุอื่นๆ ที่สามารถนำมาเขียนลวดลายทองรดน้ำได้

บรรณานุกรม

- กานต์ทิศา สีหมากสุก. (๒๕๔๙). กรรมวิธีของงานลายรดน้ำและลักษณะของลวดลาย : กรณีศึกษาจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์วิทยาเขตเพาะช่าง. วิทยาลัยนพนธ์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ.กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- กันยา สุวรรณแสง. (๒๕๔๒). การพัฒนาบุคลิกและการปรับตัว. กรุงเทพฯ : โอเดียน สโตร์.
- กันยา สุวรรณแสง. (๒๕๔๒). บุคลิกภาพและการปรับตัว. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : รวมสาส์น.
- จาร์จรรณ ธรรมวัตร. (๒๕๔๓). ภูมิปัญญาอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. อุบลราชธานี : ศิริธรรม ออฟเซ็ท.
- จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. (๒๕๑๖). ลายรดน้ำและลายกำมะลอ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- ฉลอง ฉัตรมงคล. (๒๕๔๐). หนังสือช่างศิลป์ไทย:การอนุรักษ์เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของ กรมศิลปากร ชุดที่ ๑ เล่มที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๓๗. กรุงเทพฯ: บริษัทอัมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- ทรงศิริ สาประเสริฐ. (๒๕๔๒). ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน. วิทยาลัยนพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- น ณ ปากน้ำ[นามแฝง]. (๒๕๒๔). หนังสือวิวัฒนาการลายไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ เมืองโบราณ.

น ณ ปากน้ำ . (๒๕๓๓). หนังสือศิลปะลายรดน้ำ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ เมืองโบราณ.
นุสรรา จิตตเกษม (๒๕๕๕) : พลวัตงานช่างศิลป์ไทย : กระบวนการปรับตัวเพื่อการ
ดำรงอยู่ของช่างปิดทองคำเปลว. วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษย
ศาสตร์และสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยบูรพา. ถ่าย
เอกสาร.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. (๒๕๔๖). กรุงเทพฯ :
ราชบัณฑิตยสถาน.

พระราชวรมณี. (๒๕๔๑). กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ :
กระทรวงศึกษาธิการ.

ยศนันท์ แยมเมืองและคณะ(๒๕๔๗). หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน ทัศนศิลป์ ชั้น
มัธยมศึกษาปีที่๔ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ บริษัทโรงพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
ศิลป์ พีระศรี. (๒๕๐๓). ตู๋ลายรดน้ำ. พระนคร : กรมศิลปากร โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด
ศิวิพร.

เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล. (๒๕๕๐). ศิลปะการปิดทอง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ เศรษฐศิลป์.
สีโรจน์ พวงบุปผา (๒๕๕๓). งานสร้างสรรค์ศิลปะไทยร่วมสมัย/จิตรกรรมลายทอง
ร่วมสมัย. วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาศิลปะไทย ภาควิชาศิลปะไทย. กรุงเทพฯ: บัณฑิต
วิทยาลัย.มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.

สีสัง สุพวงแก้ว. (๒๕๕๕). สีบสายลายทอง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ บริษัท ทริเพิ้ล เอ็ด
ดูเคชั่น จำกัด.

สุกัญญา จันทะสุน. (๒๕๓๘). ภูมิปัญญาชาวบ้านและกระบวนการถ่ายทอด : การศึกษา
“พิธีเสนเรือน” ของลาวโซ่ง จังหวัดพิษณุโลก. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์
มหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัย ศิลปากร

สนั่น รัตนะ. (๒๕๔๕). ศิลปะลายรดน้ำ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ หจก.เอมี เทรดตั้ง.

สนั่น รัตนะ. (๒๕๔๘). ศิลปะลายกำมะลอ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ สิปประภา.

สันติสุข ฤทธากร, ม.ล. (๒๕๔๑). การศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านด้าน
ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน

อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

----- (๒๕๐๕) หนังสือการทำลวดลายทองรดน้ำ ประดับกระจกและประดับมุก.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เณศ

----- (๒๕๕๒) หนังสือมณฑลลายรดน้ำ อัดตสันตมหาเถรจารย์. อ่างทอง : วรศิลป์
การพิมพ์ (แดง)

----- (๒๕๒๕) หนังสือศิลปะและวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๖ ศิลปกรรมกรุงรัตนโกสินทร์

คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนโรงพิมพ์
ยูไนเต็ดโปรดักชั่นจำกัด.

----- (๒๕๔๕). หนังสือความรู้ทั่วไปในงานช่างศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ : บริษัท ศิลป์การ
พิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด.

----- (๒๕๔๘). หนังสือลายรดน้ำกับพัฒนาการวิทยาลัยช่างศิลปะ สถาบันบัณฑิต
พัฒนศิลป์ กรมศิลปากร. กรุงเทพฯ : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด
อนุสรณ์ ก้อนจันทร์เทศ. (๒๕๕๐) : พิพิธภัณฑฯ ช่างสิบหมู่. วิทยานิพนธ์ สาขาวิชา
สถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาสถาปัตยกรรม. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
นเรศวร. ถ่ายเอกสาร

----- (๒๕๔๕). เอกสารประกอบการเรียนการสอนวิชาซีพีศิลปะไทยโบราณช่างสิบหมู่
หมู่ช่างเขียนเรื่องลายรดน้ำ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนโรงเรียนกาญจนาภิเษก
(วิทยาลัยในวัง) กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์บริษัท เอกพิมพ์ไท จำกัด.

ด้านภูมิปัญญาวัฒนธรรม

การศึกษาประเพณีบุญแห่แหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ ไทสลาบแก้ว ตำบลทองเสน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

ชิตา บุญเรือง^๑, วนิษฐา ศิวพันธ์^๒, กนกพร เกตุบำรุง^๓

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องการศึกษาประเพณีบุญแห่แหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทสลาบแก้ว ตำบลทองเสน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบ และบทบาทประเพณีบุญแห่แหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทสลาบแก้ว ตำบลทองเสน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ผู้วิจัยใช้วิธีรวบรวมเอกสาร และเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์ และสังเกตแบบมีผู้ร่วม

ผลการศึกษาค้นคว้า ประเพณีบุญแห่แหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทสลาบแก้ว ตำบลทองเสน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นประเพณีที่มีการรับเอาแบบอย่างจากทางภาคเหนือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง นำมาประยุกต์ให้มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทสลาบแก้ว จังหวัดสิงห์บุรี รูปแบบของประเพณีประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ การหัดข้าวพันก้อน การห่มข้าวพันก้อน และการประกอบพิธีบุญแห่แหวด มี ๒ ขั้นตอนย่อย ได้แก่ การเทศน์โมกข์เวียนมาฮ้อยแสน และการเทศน์มหาชาติจำนวน ๑๓ กัณฑ์ บทบาทของประเพณี พบว่ามี ๓ บทบาท ได้แก่ บทบาทด้านการสืบทอดความเชื่อถึงความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องโรคภัยไข้เจ็บความตาย และความเชื่อเกี่ยวกับข้าวพันก้อน บทบาทด้านการสร้างอัตลักษณ์ และบทบาทด้านการสร้างความสามัคคี

คำสำคัญ ประเพณีบุญแห่แหวด, กลุ่มชาติพันธุ์ไทสลาบแก้ว, ห่มข้าวพันก้อน, บทบาท

^๑ นิสิตศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทย จีน ปีที่ ๔ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

^๒ นิสิตศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทย จีน ปีที่ ๔ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

^๓ นิสิตศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทย จีน ปีที่ ๔ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

บทนำ

ชนชาติไทยเป็นกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ร่วมกัน ทั้งวิถีชีวิต ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี อันเป็นมรดกสืบทอดมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคน มีการสั่งสม สืบสานเป็นแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติ จนเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชน และ วัฒนธรรมประเพณียังเป็นสิ่งที่ช่วยทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ประเพณีเป็นระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คน ในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้น ๆ ผ่าฝืน มักถูกตำหนิจากสังคม ลักษณะ ประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติมีทั้งประสมกลมกลืนเป็นอย่งเดียวกัน และมีผิดแผกกัน ไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่น ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่ เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณี จึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคมโดยเฉพาะศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณี ไทยมากที่สุด วัฒนาอารามต่าง ๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรม ที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาล (กรมศาสนากระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๒, หน้า ๑) จะเห็นได้ว่า สถาบันทางสังคม โดยเฉพาะสถาบันศาสนานั้นเป็นสถาบันที่สำคัญในการทำหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ กลุ่มเกลาคคนในสังคมให้กระทำความดี ด้วยการประพฤติปฏิบัติตามบทบัญญัติของศาสนาในรูปแบบของพิธีกรรมและประเพณีของแต่ละสังคม

ประเพณีบุญผะเหวดเป็นประเพณีหนึ่งที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชน เพราะ เป็นกรอบแนวคิดและแนวปฏิบัติที่ชุมชนในสังคมต้องประพฤติปฏิบัติ อันเป็นแนวคิดที่ มนุษย์เรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเองเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่ให้เกิด ความสงบสุข ความสามัคคี ความเสียสละ ทำให้สังคมมีกฎกติกา มีระเบียบแบบแผน กลายเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของประชาชนสืบต่อกันมา จะเห็นได้ว่า สิ่งสำคัญหนึ่งที่จะเห็นได้จากงานบุญผะเหวด นั่นคือ ความเชื่อในเรื่องพระศรีอาริย์ ความเชื่อว่าถ้าได้ฟังเทศน์ มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ จะได้อานิสงส์สูงสุด การสร้างศิลปะ ผ้าผะเหวด ธงผะเหวด รูปแบบ ขั้นตอนการจัดงานมีความต่อเนื่องกัน แต่ละพิธีกรรมจะสื่อให้เห็นถึงความละเอียดละไมทาง จิตใจของผู้สร้างสรรคงานศิลป์ เพราะศิลปะเปรียบดั่งภาษาที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมของ มนุษยชาติ ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน บ่อเกิดของอารยธรรมแหล่งต่าง ๆ ของมนุษยชาติ ต่างก็มีแนวโน้มที่ให้อิทธิพลสืบต่อกันมาอย่างไม่จบสิ้นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ๒๕๔๖, หน้า ๓๘) บุญผะเหวดจึงเป็นประเพณีที่รวมเอาความรู้หลายแขนงเข้าด้วยกัน เป็นศาสตร์และศิลป์ที่อยู่บนความเชื่ออันมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง

ชุมชนไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นชาวลาวแก้ว ลาวจากหัวเมืองหลวงพระบาง เนื่องมาจากสงครามศึกเจ้าอนุวงศ์ ตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๗๑ - ๒๓๗๓ นอกจากจะเผาเมืองเวียงจันทน์ เสียสิ้นแล้ว ยังได้กวาดต้อนผู้คนระลอกใหญ่อีก ต่อเนื่อง มีทั้งครอบครัวลาวเวียงและลาวเวียงจากเมืองอื่น ๆ ซึ่งในส่วนของลาวแก้วตาม เอกสารของราชการไม่มีปรากฏ แต่ส่วนใหญ่จะเรียกกันรวม ๆ ว่า ลาวเวียง และสำหรับทาง ราชการชื่อลาวแก้วไม่ได้เป็นที่รู้จัก แต่อาจเป็นการรู้จักกันในเฉพาะกลุ่มเท่านั้น การสำรวจ ในตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ซึ่งมีชาวลาวแก้วอยู่เกือบทั้งตำบล และได้มี การสืบทอดประเพณีของชาวไทยลาวแก้วมาจนถึงปัจจุบัน ในภายหลังผู้ใหญ่ปราณี บัวพนัส อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๒ ของตำบลทองเอน ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยลาวแก้วให้คงอยู่จึงได้ก่อตั้งชมรมอนุรักษ์วัฒนธรรม ไทยลาวแก้วขึ้น (พินิตสุภา ธรรมประมวล, ๒๕๖๐, หน้า ๙)

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรีได้สืบทอด ประเพณีบุญผะเหวดหรือประเพณีแห่ข้าวพันก้อนไว้ ซึ่งการแห่ข้าวพันก้อนมีมาตั้งแต่สมัย โบราณคู่กับชาวทองเอน เป็นประเพณีอย่างหนึ่งที่พุทธศาสนิกชนในรอบ ๑ ปี จะต้องทำข้าวปลา อาหารมาบูชาคุณของพระพุทธเจ้า พร้อมกับฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งมีจำนวนคาถาทั้งหมด ๑,๐๐๐ คาถา ข้าวที่นำมาบูชาจึงต้องมี ๑,๐๐๐ ก้อน ทั้งนี้ เพื่อเป็นการบูชาพระคาถาพัน ในการเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นการสืบสานและธำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และสร้าง ความสามัคคีของคนในหมู่บ้านและคนในละแวกเดียวกัน ชาวบ้านเชื่อกันว่า อานิสงส์ของ การทำบุญในครั้งนี้ จะส่งผลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการประกอบอาชีพ มีโชคลาภและมีความสุขในการประกอบกุศล (ปราณี บัวพนัส, ๒๕๖๓) ในแต่ละปีชาวบ้านจะมาร่วม ประเพณีบุญผะเหวดและการแห่ข้าวพันก้อน ซึ่งทำให้เห็นว่าชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญกับ ประเพณีท้องถิ่นเป็นอย่างดี จึงทำให้ประเพณีนี้ยังคงมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า ประเพณีบุญผะเหวด เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา ของคนในชุมชน มีการสืบทอดต่อกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง ความสามัคคีของคนในท้องถิ่น ผู้วิจัยมีแนวคิดที่จะศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบ และ บทบาทของประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เพื่อช่วยอนุรักษ์และเผยแพร่ประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว แก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ให้คงอยู่สืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และรูปแบบประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี
๒. เพื่อศึกษาบทบาทประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

ขอบเขตการวิจัย

๑. ขอบเขตพื้นที่

ศึกษาประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ในพื้นที่ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

๒. ขอบเขตประชากร

ประชากรในตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ที่เป็นผู้รู้เกี่ยวกับประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว

๓. ขอบเขตเนื้อหา

ศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบ และบทบาทของประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบและบทบาทของประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี มีรายละเอียดของวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างประชากร ผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ลักษณะของกลุ่มที่เลือกตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นกลุ่มผู้รู้ ให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ในการวิจัยครั้งนี้ มีกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ให้ข้อมูลจำนวน ๖ คน ดังนี้

๑) นางดุชนี ถมเขียว อายุ ๖๔ ปี บ้านเลขที่ ๓๓/๓ หมู่ที่ ๑๒ ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นผู้ที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการทำข้าวพันก้อน

๒) นางปราณี บัวพนัส อายุ ๕๗ ปี บ้านเลขที่ ๔๓/๑ หมู่ที่ ๑๑ ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นผู้ที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการทำข้าวพันก้อน

๓) นางสาว จำปาทอง อายุ ๗๑ ปี บ้านเลขที่ ๔๒ หมู่ที่ ๑๑ ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการทำข้าวพันก้อน และประเพณีบุญผะเหวด

๔) นางเหลียม ยวนเขียว อายุ ๕๘ ปี บ้านเลขที่ ๔๑ หมู่ที่ ๑๑ ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการทำข้าวพังก่อนและประเพณีบุญผะเหวด

๕) นางจิตรา นนท์ แสงวิไลสาร อายุ ๕๖ ปี บ้านเลขที่ ๓/๑ หมู่ที่ ๑๒ ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการทำข้าวพังก่อนและประเพณีบุญผะเหวด

๖) นางนง ทิมสวา อายุ ๖๗ ปี บ้านเลขที่ ๔๖/๑ หมู่ที่ ๑๑ ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการทำข้าวพังก่อน การแห่ข้าวพังก่อน

๒. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๒.๑ แบบสัมภาษณ์ มี ๒ แบบ ดังนี้

๒.๑.๑ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นแบบสัมภาษณ์ที่กำหนดขอบเขตของคำถาม ไว้ล่วงหน้า ใช้สำหรับสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลประวัติความเป็นมาและรูปแบบของประเพณี

๒.๑.๒ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ไม่ได้กำหนดขอบเขตของคำถามไว้ล่วงหน้า สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ใช้สำหรับสัมภาษณ์เกี่ยวกับบทบาทของประเพณี

๒.๒ แบบสังเกต ใช้แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นแบบสังเกตที่ใช้ในกรณีที่ผู้วิจัย ร่วมทำกิจกรรมด้วย ได้แก่ การสังเกตประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว

๒.๓ อุปกรณ์บันทึกภาพและเสียง ใช้สำหรับบันทึกภาพเคลื่อนไหวและบันทึกเสียง ผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ กล้องถ่ายภาพ โทรศัพท์เคลื่อนที่

๓. การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๑ สัมภาษณ์ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลจำนวน ๖ คน

๓.๒ สังเกตแบบมีส่วนร่วมในประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ผู้วิจัยสังเกต ศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรม ตลอดจนการมีส่วนร่วมของผู้ที่มาร่วมพิธีกรรม

๔. การวิเคราะห์ข้อมูล

๔.๑ รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตมาตรวจสอบความถูกต้อง และความชัดเจนอีกครั้ง ทั้งข้อมูลประเภทเอกสารและข้อมูลภาคสนาม

๔.๒ นำข้อมูลที่ได้อ่านจำแนกออกเป็นหมวดหมู่และวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

๔.๓ นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา

๔.๔ นำข้อมูลจากการวิเคราะห์ให้ผู้เชี่ยวชาญและผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้องความเที่ยงตรง

ผลการวิจัย

๑. การศึกษาประวัติความเป็นมา และรูปแบบประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

๑.๑ ประวัติความเป็นมาประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

ประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว จังหวัดสิงห์บุรี มีประวัติความเป็นมาที่เป็นแบบเฉพาะของลาวแก้วในตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี (จิตรานนท์ แสงวิไลสาร, ๒๕๖๓ ; ปราณี บัวพนัส, ๒๕๖๓ ; สวย จำปาทอง, ๒๕๖๓ ; เหลี่ยม ยวนชัยม, ๒๕๖๓) ดังนี้

ประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว จังหวัดสิงห์บุรี หรือที่เรียกว่า “ประเพณีแห่ข้าวพันก้อน” ในกลุ่มชาติพันธุ์ลาวแก้ว ชุมชนแห่งนี้ได้อพยพมาจากถิ่นฐานเดิมคือลาวเวียงจันทน์เมื่อเทียบกับในสมัยล้านนา ซึ่งชุมชนนี้ถูกเรียกว่า ลาวแก้ว ชาวลาวแก้วเป็นคนร่าเริง ชอบความสนุกสนานและเล่นรวมกันเป็นกลุ่มในวันสำคัญ งานประเพณีต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ คือการทำบุญงานบุญผะเหวดและการแห่ข้าวพันก้อน ถือเป็นพิธีกรรมที่สำคัญอีกพิธีหนึ่งในงานบุญใหญ่ของชาวไทยเชื้อสายลาวแก้ว โดยเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญมหาทานของพระเวสสันดรหรือเทศน์มหาชาติ

แรกเริ่มที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้วรับประเพณีบุญผะเหวดเข้ามา จัดทำขึ้น ๒ วัน ในช่วงขึ้น ๑๒ - ๑๓ ค่ำเดือน ๑๑ ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๙ - ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๓ ก่อนวันงานชาวบ้านจะนำต้นกล้วย ต้นอ้อย มาตกแต่งศาลาการเปรียญอย่างสวยงาม ให้มีบรรยากาศคล้ายป่าหิมพานต์ ลาวแก้ว ตำบลทองเอน นิยมนำธงมาประดับเสานับเท่าจำนวนอายุของตน เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ ชุมชนลาวแก้วจะช่วยกันจัดสถานที่และเตรียมงาน โดยให้ลูกหลานช่วยกันจัดเครื่องประกอบพิธี ได้แก่ การทำเมี่ยงห่อใบชะพลู บั้นข้าวเหนียวนึ่งเป็นก้อน ๆ ใส่กระหวงใบตอง เรียกว่า ข้าวพันก้อน ก่อนใส่จานจัดวางหน้าธรรมาสน์ เพื่อนำมาบูชาคาถาพัน จากนั้นวันรุ่งขึ้นเป็นการแห่ข้าวพันก้อน โดยมีเครื่องดนตรีบรรเลงประกอบพิธี ได้แก่ ระนาดและฆ้อง พร้อมทั้งมีการโห่ร้อง เดินเวียนให้ครบทั้ง ๓ รอบ ถือได้ว่าเป็นการบูชาพระรัตนตรัย ทำแล้วจะเป็นสิริมงคลต่อตนเอง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บในสมัยก่อนชาวบ้านที่ทำานจะนำเครื่องประกอบแห่ข้าวพันก้อนนำไปใช้ในพิธีทำขวัญข้าวต่อ เชื่อว่าหากนำเอาข้าวพันก้อนที่บูชาพระพุทธรูป ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าแล้วจะทำให้ต้นข้าวออกมากองงามได้ผลผลิตดี รวงข้าวมีเมล็ดเต็มรวง และสิ่งทีแสดงถึง

ความเป็นอัตลักษณ์ ของชาวลาวเงี้ยวทองเอน คือ การแต่งกายด้วยผ้าซิ่น เสื้อสีอ่อน และหม้อสไบในวันงานบุญ

การจัดงานบุญผะเหวดหรือเทศน์มหาชาติ โดยคนในชุมชนจะออกมาร่วมกันจับสลาก เพื่อให้ได้ลำดับของกัณฑ์เทศน์มหาชาติ จำนวน ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งเป็นการฟังเทศน์ ๑,๐๐๐ พระคาถา ในเรื่องราวของพระเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ภายในวันเดียว การจัดทำมณฑลประรำพิธีให้เป็นประดุงป่าหิมพานต์ ด้วยรูป เทียน ดอกไม้ อย่างละ ๑,๐๐๐ และถวายข้าวเหนียว ๑,๐๐๐ ก้อน เพื่อบูชา ๑,๐๐๐ พระคาถา และมีการจุดเทียนตามจำนวนกัณฑ์เทศน์เรียกว่า เทียนคาถาพัน เชื่อว่าเมื่อฟังเทศน์มหาชาติครบทุกกัณฑ์ภายในวันเดียว จะทำให้ไปเกิดในภพพระอริยมตไตรย นับเป็นงานบุญอันยิ่งใหญ่ทั้งดงาม และเป็นอีกหนึ่งพิธีกรรมที่สะท้อนถึงศรัทธาความเชื่อเรื่องการทำบุญให้ทานในพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

๑.๒ รูปแบบประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวเงี้ยว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

ประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวเงี้ยว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี มีรูปแบบขั้นตอน (ดูขนิ ถมเขียว, ๒๕๖๓; นาง พิมสวาม, ๒๕๖๓; บุญสม เสือเอี้ยว, ๒๕๖๓) ดังนี้

๑.๒.๑ การจัดเตรียมวัสดุและอุปกรณ์

การจัดเตรียมวัสดุและอุปกรณ์ ที่ใช้ในการทำประเพณีบุญผะเหวดในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวเงี้ยว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ดังนี้

๑.๒.๑.๑ วัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำข้าวพันก้อน เป็นวัสดุที่คัดเลือกขนาด สีสีนที่สวยงาม และหาได้ง่ายตามท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวเงี้ยว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เพื่อนำมาจัดทำข้าวพันก้อน ดังนี้

๑) วัสดุที่ใช้ในการทำข้าวพันก้อน ประกอบไปด้วย ข้าวเหนียว กระทง ไม้กลัด

๒) วัสดุที่ใช้ในการแห่ข้าวพันก้อน ประกอบไปด้วย ข้าวพันก้อน ดอกไม้ เทียน ข้าวตอก และดอกบานไม่รู้โรย

๑.๒.๑.๒ วัสดุและอุปกรณ์ในพิธีเทศน์มหาชาติ มีการตกแต่งโดยการนำต้นอ้อย ต้นกล้วย มาติดตามเสา และบริเวณธรรมมาสน์ในพิธีเทศน์มหาชาติ

๑.๒.๒ การทำข้าวพันก้อน

การทำข้าวพันก้อนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวเงี้ยว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี มีลำดับขั้นตอน ดังนี้

๑.๒.๒.๑ ชาวบ้านจะนำข้าวเหนียวที่นึ่งมาเองจากบ้านนำมารวมกันที่วัด จากนั้นชาวบ้านจะช่วยกันเย็บกระทง โดยใช้ไม้กลัดกลัดที่กระทงแบบโบราณ

๑.๒.๒.๒ นำข้าวเหนียวมาปั้นเป็นก้อนกลม ๆ ใส่ให้เต็มกระทง แล้วนำกระทงที่ใส่ข้าวเหนียวเสิร์ฟจสมบูรณ์มาวางเรียงใส่ในจาน ๓ กระทง

ภาพที่ ๑ ข้าวพุ้นก้อนที่จัดใส่ไว้ในจาน

๑.๒.๒.๓ มีการนำข้าวตอกมาใส่ในกระทงใบตอง เพื่อนำไปใช้ในการประกอบในพิธีแห่ข้าวพุ้นก้อน

ภาพที่ ๒ ข้าวตอกใส่ในกระทง

๑.๒.๒.๔ มีการทำเมี่ยงเพื่อใช้ประกอบพิธีแห่ข้าวพันก้อน

ภาพที่ ๓ การทำเมี่ยงห่อใบชะพลู

๑.๒.๒.๕ เมื่อปั้นข้าวพันก้อน ทำข้าวตอกและเมี่ยง เสร็จแล้ว จะนำไปวางบนโต๊ะหน้าธรรมมาสน์ เพื่อใช้ในการประกอบพิธีแห่ข้าวพันก้อน

ภาพที่ ๔ ข้าวพันก้อน ข้าวตอก และเมี่ยงที่จัดไว้ในถาด

๑.๒.๒.๖ นำข้าวพั้นก้อน ข้าวตอก ดอกบานไม่รู้โรย และเทียน
๑ เล่ม จัดใส่จานวางเรียงเป็นแถวให้เรียบร้อย

ภาพที่ ๕ การจัดเรียงงานใส่ข้าวพั้นก้อน

๑.๒.๓ การแห่ข้าวพั้นก้อนประเพณีการแห่ข้าวพั้นก้อนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว
แก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี มักจัดในช่วง ๑๒ - ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ ของ
ทุกปี ซึ่งเป็นพิธีกรรมหนึ่งในบุญเทศน์มหาชาติ มีขั้นตอนดังนี้

๑.๒.๓.๑ เริ่มต้นจากการจุดธูป เทียน เพื่อบูชาพระรัตนตรัย

ภาพที่ ๖ การกราบบูชาพระรัตนตรัยก่อนแห่ข้าวพั้นก้อน

๑.๒.๓.๒ จากนั้นเริ่มจุดเทียนและปักลงในจาน หรือถาดกระทง ข้าวเหนียว เพื่อใช้ในการประกอบพิธีการแห่ข้าวพันก้อน

ภาพที่ ๗ การจุดเทียนปักลงในจานข้าวพันก้อน

๑.๒.๓.๓ เริ่มการแห่วนรอบศาลาการเปรียญจำนวน ๓ รอบ จะมีการร้องโห่ประกอบพิธีเมื่อเดินเวียนครบแต่ละรอบ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการบูชาพระรัตนตรัย

ภาพที่ ๘ การแห่ข้าวพันก้อน

๑.๒.๓.๔ มีดนตรีบรรเลงประกอบในพิธีการแห่ข้าวพันก้อน คือ ระนาดและซออู้

ภาพที่ ๘ ดนตรีที่ใช้ประกอบในพิธี

๑.๒.๓.๕ เมื่อเวียนครบ ๓ รอบแล้ว จะต้องนำข้าวพันก้อนที่แห่ไปวางหน้าธรรมาสน์

ภาพที่ ๑๐ การเดินเรียงแถวมาวางข้าวพันก้อน

๑.๒.๓.๖ เมื่อเสร็จพิธีการแห่ขบวนข้าวพันก้อน จะนำเทียนมาวางลงบนกระถางน้ำมันต์

ภาพที่ ๑๑ การวางเทียนลงบนกระถางน้ำมันต์

๑.๒.๓.๗ ในช่วงท้ายจะจบด้วยการสวดมนต์กราบพระรัตนตรัย และกรวดน้ำเพื่ออุทิศบุญกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นอันเสร็จพิธีในช่วงเช้าในการแห่ข้าวพันก้อน

๑.๒.๔. การประกอบพิธีบุญผะเหวด

ประเพณีบุญผะเหวด เป็นมรดกของบรรพบุรุษที่ชาวลาวแก้วได้สืบทอดต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมที่ดงามแฝงด้วยคติความเชื่อเรื่อง บุญ บาป ความดี ความชั่ว สิ่งที่ควรทำ และสิ่งที่ควรเคารพให้อยู่ในศีลธรรมทางพุทธศาสนา สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้คนในชุมชนเป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ กตัญญูรู้คุณ เคารพผู้อาวุโส พระสงฆ์ และเป็นคนดี มีศีลธรรม ส่งผลให้เกิดสังคมสงบสุข ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของประเพณีและพิธีกรรมของไทย ในขณะเดียวกันชาวลาวแก้วได้นำคตินานบุญผะเหวดไปใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น หากบุคคลใดใจบุญ มักได้รับการกล่าวเปรียบเปรยเหมือนพระเวสสันดร หากบุคคลใดเที่ยวขอจะได้รับการเปรียบเปรยเป็นชุก หากบุคคลใดเมื่อได้รับการเปรียบเทียบแบบนั้น ชาวบ้านจะมีทั้งดีใจและเสียใจ และจะพยายามปฏิบัติตนเองให้ได้รับการยกย่องเป็นบุคคลที่ดี การจัดงานบุญผะเหวดของจังหวัดสิงห์บุรีได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของประเพณีบุญผะเหวด จึงได้นำมาจัดขึ้นเป็นประเพณีประจำตำบลทองเอน จังหวัดสิงห์บุรี จนมีชื่อเสียงและมีความโดดเด่นทางวัฒนธรรมและประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ซึ่งมีรายละเอียดการจัดงานเทศน์มหาชาติ ดังนี้

๑.๒.๔.๑ การเทศน์มาลัยหมื่น มาลัยแสน

ในตอนเย็นหลังจากชาวบ้านรับประทานอาหารเสร็จเรียบร้อย ทางวัดจะ ตีกลองเป็นสัญญาณให้ญาติโยมมารวมตัวกันอีกครั้ง เพื่อร่วมฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์และเทศน์มาลัยหมื่น มาลัยแสน การเทศน์มาลัยหมื่น มาลัยแสน ถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในงานประเพณีบุญผะเหวด เพื่อเป็นการเน้นให้เห็นถึงความสำคัญและอานิสงส์ของการฟังเทศน์มหาชาติ เมื่อชาวบ้านมาพร้อมกันแล้ว จะมีผู้นำกล่าวไหว้พระรับศีล และอาราธนาพระปริตร พระภิกษุสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จนแล้วเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระภิกษุสงฆ์ขึ้นสู่ธรรมาสน์ ผู้นำกล่าวคำอาราธนาเทศน์มาลัยหมื่น ดังนี้

“สุระหิตัง นิจจังตังตัง ธัมมัง วันทามิ ข้าไหว้บาทนาโถ กับทั้งพระศรีมหาโพธิกุศลโลตมวลมามีอิตราข้าไหว้นับได้ด้วยโกฏิ เทพพระมาลัยโปรดปรานี ตั้งไว้ตบเศร้าข้ากราบเศียรเกล้าวันทา ด้วยมาลาตวงดอกพร้อมด้วยข้าวตอกบรรณาการทั้งข้าวเปลือกข้าวสารผายแผ่ บูชาแก่ให้สัพพัญญู องค์พุทธโธผู้ประเสริฐอัคคะเลิศองค์พระธรรม สังฆมนำขาด ตามโอวาทคำสอน ชินาวารองค์ประเสริฐสมมุติสงฆ์เลิศทรงธรรม พวกข้าน้อมนำมาพร้าพร้อมน้อมกายและอินทรีย์จิตยินดีประมาท ฟังโอวาทคำสอน ในบวรพุทธศาสน์ ด้วยบาทพระคาถาว่าโยโส สุนทะหิตังธัมมัง ะรัง สักกัจจัง อารานัง กะโรมะ”

ภาพที่ ๑๒ การเทศน์มาลัยหมื่น มาลัยแสน

เมื่อพระสงฆ์เทศน์กัณฑ์มาลัยหมื่นจบแล้ว ผู้นำกล่าวคำอาราธนาเทศน์มาลัยแสน ดังนี้
“ยังยั้ง สัทธัมมะ ะรังตะหัตตปะโก ะระสะตัง สักกัจจัง นะมัสสามิ ผุ่่งข้าทั้งหลาย
นรหญิงชายถ้วนถี่พร้อมภาคที่วันทายกมือมาใส่เกล้า กัมกราบเท้านาโถ องค์พุทธโธล้ำยิ่ง
พร้อมทุกสิ่งสักการด้วยจิตบานเฮือง ชุ่มมุ่นมอดแผ่บุญกุศล หวังเอาตนข้ามโอบ พ้นจากโลก

สงสาร ขอให้ได้พบศาสนาของพระศรีอารยโไว้ว่าทองคำพระบาทอนาคตรงเกียรติยศไชธรรม อันจักนำมาตรัสในภายหน้า ขอให้ข้าได้สัมฤทธิ์ บวรมัยมิตรเห็นธรรมโสदानำบังเกิดไกลจากโลกอสังขญ์ อวิจิแสนล้ำ พันภาคต่ำสู่ญาณทอง เดิมตามคลองอันวิเศษตัดกิเลสสวัญญะวนพร้อมทุกคนผายแผ่ กัณฑ์มาลัยแสนผายแผ่กว้างเมตตาธรรมช้าน้อมนำบ่ขาด บ่ประมาทตั้งใจฟัง ขอให้สมหวังในชาตินี้และชาติหน้าพวกข้าน้อยยวันทา ตามบาทพระคาถาว่า อัถละธัมมัง ปะกาเสถโน โสภาสะ อารานัง กระโรมะ”

๑.๒.๔.๒ การเทศน์มหาชาติ

เมื่อพระสงฆ์ที่รับกิจนิมนต์เทศน์คาถาพัน ขึ้นธรรมาสน์เรียบร้อยแล้วจะเทศน์สังกาส บอกสังกาสในปัจจุบัน แล้วเทศน์ต่อด้วยพระคาถาพันเป็นภาษาบาลี มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระเวสสันดรชาดกจำนวน ๑๓ กัณฑ์

การเทศน์พระเวสสันดรในอดีต พระสงฆ์ในวัดจะแจกหนังสือเทศน์แล้วซ่อมจนคล่องแล้ว เมื่อถึงกัณฑ์ของตนจะขึ้นธรรมาสน์เทศน์ ตามทำนองต่าง ๆ ดังนี้ กัณฑ์ทศพร หิมพานต์ ทานกัณฑ์ วนปเวศ นิยมเทศน์ทำนองมหาชาติธรรมวัตร ไม่ต้องเล่นเสียง หรือใช้เสียงพลิกเพลง กัณฑ์จุลพน มหาพน กุมาร ในเทศน์ทำนองเสียงแข็ง เสียงสูงต่ำ ช้าบ้างเร็วบ้าง ชุ่มเสียง นำฟัง เล่นเสียงปะปน กัณฑ์มัทรี ผู้เทศน์ใช้ทำนองเสียงแผ่ว ๆ เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความสงสาร สลดสังเวช เทศน์ไปตัดเสียงโศกราพัน สักกบรรพ ผู้เทศน์ใช้ทำนองธรรมวัตร ไม่ต้องเล่นเสียง ซึ่งมีการจัดรูปแบบการเทศน์มหาชาติ ดังนี้

๑) เป็นการจัดเทศน์แบบเรียงกัณฑ์ต่อเนื่อง ๑๓ กัณฑ์ พระนักเทศน์จะขึ้นธรรมาสน์เทศน์ครั้งละ ๑ รูป ไปตลอดทั้งวันจนครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์

๒) การนิมนต์พระเทศน์มหาชาติ เจ้าอาวาสวัดเป็นผู้นิมนต์พระนักเทศน์เอง โดยท่านใช้ความรู้จักหรือคุ้นเคยเป็นการส่วนตัว หรือตามคำบอกเล่าของญาติโยมว่าพระรูปไหนเทศน์ดีท่านก็จะนิมนต์มาเทศน์ และในการเทศน์แต่ละกัณฑ์นิยมพระที่มีความสามารถและความเชี่ยวชาญ โดยเฉพาะน้ำเสียงเพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่อง กล่าวคือ ในกัณฑ์ทศพร วิธีการเทศน์จะเป็นทำนองธรรมวัตร ใช้เสียงเนือย ๆ จึงมักนิยมพระผู้ใหญ่โดยเฉพาะเจ้าอาวาสวัดที่จัดงานเป็นผู้เทศน์ เป็นทำนองต้อนรับญาติโยมที่มาฟังเทศน์มหาชาติคล้ายกับการเปิดงานไปในตัว กัณฑ์วนประเวศน์ นิยมพระหนุ่มหรือสามเณร เพราะเนื้อหาเป็นบทชมธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ กัณฑ์ชูชก พระที่เทศน์เป็นพระผู้ใหญ่ที่มีเสียงใหญ่ เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของชูชก และมีความชำนาญในการเทศน์ เป็นต้น

๓) พระนักเทศน์ประจำกัณฑ์ หลังจากทีพระนักเทศน์ประจำกัณฑ์รับกิจนิมนต์จากเจ้าของกัณฑ์แล้ว ท่านจะขึ้นไปนั่งบนธรรมาสน์ จากนั้นเจ้าของกัณฑ์แต่ละกัณฑ์จะจุดเทียนหน้าธรรมมาสน์พระนักเทศน์ แล้วจุดเทียนบูชาประจำกัณฑ์นำไปตั้งบนชั้นสาคร ซึ่งได้ใส่น้ำสะอาดไว้เต็มขันวางไว้ในพิธี ถือได้ว่าเป็นน้ำพระพุทธรมณต์ที่

มีความศักดิ์สิทธิ์อย่างยิ่ง ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเมื่อนำไปบูชาจะสามารถชำระและปิดเป่าสิ่งอัปมงคลทั้งปวงให้หายไป

๔) เพลงประกอบการเทศน์มหาชาติ ในการเทศน์มหาชาติ แต่ละกัณฑ์จะมีวงปี่พาทย์บรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประจำแต่ละกัณฑ์ โดยอาศัยเค้กการดำเนินเรื่องตามที่แบบโบราณที่วางไว้ หลังจากจบกัณฑ์สุดท้าย วงปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงกราวรำต่อ เนื่องจากกราวรำเป็นเพลงที่แสดงความยินดีปรีดาที่ได้ประกอบกุศลกิจสำเร็จเรียบร้อยด้วยดี และยังเป็นการอนุโมทนาให้กับผู้ที่มาร่วมการกุศล

๕) เจ้าของกัณฑ์เทศน์ จะนิมนต์พระนักเทศน์เฉพาะกัณฑ์นั้น ๆ เรียกว่า “เทศน์กินกัณฑ์” ในระหว่างที่พระกำลังเทศน์ เจ้าของกัณฑ์จะจุดเทียนเท่ากับพระคาถาประจำกัณฑ์รอบซันสาครที่ตั้งไว้ เพื่อเป็นการบูชากัณฑ์เทศน์ ซึ่งห้ามให้เทียนขาด โดยการจุดเทียนตามพระคาถาพันจะช่วยให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เมื่อจบการเทศน์แต่ละกัณฑ์ พระสงฆ์จะให้พรขณะนั่งอยู่บนธรรมาสน์ เมื่อให้พรเสร็จแล้วจะลงมาจากธรรมาสน์เพื่อมารับเครื่องกัณฑ์จากเจ้าของประจำกัณฑ์ เมื่อเจ้าภาพถวายเสร็จก็ถือว่าเป็นอันเสร็จพิธีกรรมในส่วนกัณฑ์นั้น ในกัณฑ์ต่อมาก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน ซึ่งในการเทศน์พระนักเทศน์จะใช้น้ำมนต์ธรรมวัตรจนจบ ๑๓ กัณฑ์ โดยจะเริ่มเรื่องด้วยนะโมห้าชั้นแล้วตามด้วยฉนวนยิบทประจำแต่ละกัณฑ์

ภาพที่ ๑๓ การจุดเทียนในการเทศน์มหาชาติ

๖) การถวายของกัณฑ์เทศน์ หลังจากจบการเทศน์ในแต่ละกัณฑ์ พระที่เทศน์บนธรรมาสน์จะลงมาจากธรรมาสน์ จากนั้นเจ้าของกัณฑ์จะถวายเครื่องกัณฑ์เทศน์แด่พระสงฆ์ เป็นอันเสร็จพิธีในกัณฑ์นั้น

๗) การนำของมงคลกลับมาบูชา หลังจากพระเทศน์ครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์แล้ว ชาวบ้านผู้มาร่วมฟังเทศน์จะมาตักน้ำพระพุทธรมนต์ในซันสาครใส่ขวดที่

เตรียมมา นำไปประพรมบ้านเรือน ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้บ้านเรือนอยู่ร่มเย็นเป็นสุข และนำผลไม้บูชาภัณฑ์เทศน์ เช่น กล้วย อ้อย มะพร้าว ที่อยู่ในพื้นที่นำกลับไปรับประทานที่บ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล เชื่อว่าทานแล้วจะโชคดี ต้นกล้วยต้นอ้อยส่วนหนึ่งจะถวายวัด แล้วแต่ทางวัดจะจัดการ เช่น หากต้นกล้วยยังต้นเล็กอยู่แต่มีความสมบูรณ์ก็จะนำไปปลูกไว้บริเวณวัด หลังจากนั้นชาวบ้านจะช่วยกันทำความสะอาดสถานที่ให้เรียบร้อย

๒. การศึกษาบทบาทประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแฉั่ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

จากการศึกษาบทบาทประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแฉั่ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี พบบทบาท ๓ ประการ มีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ บทบาทด้านการสืบทอดความเชื่อ

ประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแฉั่ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นประเพณีที่มีความเชื่อเป็นเอกลักษณ์ของคนภายในชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทด้านการสืบทอดความเชื่อผ่านประเพณี ดังนี้

๒.๑.๑ ความเชื่อเรื่องโลกหลังความตาย

ตามหลักศาสนาพุทธเชื่อว่า การทำบุญเป็นการทำทาน เพื่อให้เกิดเป็นบุญกุศลที่จะนำไปใช้ในภพหน้า ผู้ใดที่บูชาคาถาพัน ด้วยข้าวตอก ดอกไม้ ข้าวพันก้อน ดอกไม้ และเทียน อย่างละ ๑,๐๐๐ เมื่อตายไปจะไปจุติบนสวรรค์ เป็นนางฟ้าเทวดา เมื่อพระศรีอาริย์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้ามาจุติลง ยังโลกมนุษย์ นางฟ้าและเทวดาจะลงมาจุติด้วย และเมื่อฟังเทศน์มหาชาติครบทุกกัณฑ์ภายในวันเดียว เชื่อว่าจะทำให้เกิดในภพพระศรีอาริย์ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแฉั่ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ยังมีความเชื่อดังกล่าวและสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นผ่านประเพณีบุญผะเหวด

๒.๑.๒ ความเชื่อเกี่ยวกับข้าวพันก้อน

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแฉั่ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี มีความเชื่อเกี่ยวกับข้าวพันก้อนที่ว่า หลังจากการประกอบประเพณีบุญผะเหวดเสร็จเรียบร้อย ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพทำนาจะนำข้าวพันก้อนจากพิธีไปไว้ที่นา เพื่อใช้ในการทำขวัญข้าว นอกจากนี้ยังนำเอาข้าวพันก้อนไปบูชาพระพุทธรูป ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าจะทำให้ต้นข้าวออกมามีผลผลิตดี รวงข้าวมีเมล็ดเต็มรวง ประดุจดั่งต้นข้าวพันก้อนที่มีข้าวอยู่เต็มต้น

๒.๒ บทบาทด้านการสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่น

ประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแฉั่ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นประเพณีที่มีการรับแบบอย่างจากทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง นำมาประยุกต์ให้มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของ

กลุ่มชนชาวไทยลาวแก้ว รวมถึงการปรับประยุกต์ผสมผสานอุปกรณ์ในบางส่วนจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว เช่น มีการทำข้าวพันก้อน ทำเมี่ยงห่อใบชะพลู และพานดอกไม้ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดความคิดต่อการปฏิบัติของคนในชุมชน และเน้นย้ำให้เห็นถึงลักษณะการจัดพิธีบุญผะเหวดที่คนในชุมชนภาคภูมิใจ

๒.๓ บทบาทด้านการสร้างความสามัคคี

การจัดประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อให้คนในครอบครัว และชุมชนได้มีโอกาสพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยน ทำงานร่วมกัน ทำให้เกิดความสนิทสนม คุ่นเคยและสร้างความเป็นปึกแผ่นระหว่างคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี เนื่องจากในการจัดทำเตรียมสถานที่ในการประกอบพิธีเทศน์มหาชาติ ตลอดจนขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่การทำข้าวพันก้อน การประกอบและตกแต่งในงานบุญผะเหวดหรือเทศน์มหาชาติ รวมถึงการแห่ข้าวพันก้อน ล้วนอาศัยความร่วมมือร่วมใจและความสามัคคีในการทำงานของคนในชุมชน เพื่อให้การทำงานออกมาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ทั้งนี้การรวมกลุ่มกันจัดทำกิจกรรมภายในชุมชนยังช่วยลดปัญหาการขัดแย้ง เนื่องจากการจัดทำประเพณีบุญผะเหวดเป็นเหมือนสายใยที่เชื่อมโยงคนในชุมชนทุกเพศทุกวัยเข้าด้วยกัน เป็นการดึงจุดคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำ และเป็นการเสริมสร้างความปรองดองภายในชุมชนทำให้ชุมชนเกิดความสงบสุข

สรุปผลการวิจัย

๑. ประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นประเพณีที่ปรากฏในฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ในจารีตของคนอีสาน โดยคนในชุมชนจะจัดทำข้าวพันก้อนเพื่อเป็นพุทธบูชาในช่วงวันออกพรรษา ประเพณีบุญผะเหวด มีที่มาจาก การรับเอาแบบอย่างจากทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง นำมาประยุกต์ให้มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

รูปแบบของประเพณีบุญผะเหวด ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน ดังนี้

๑) การจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ แบ่งเป็นการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในพิธีแห่ข้าวพันก้อนและพิธีบุญผะเหวด (เทศน์มหาชาติ)

๒) การทำข้าวพันก้อน เริ่มต้นด้วยการนึ่งข้าวเหนียว เย็บกระทง นำข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนกลมๆ ใส่ในกระทงแล้วนำไปใส่ในงาน งานละ ๓ กระทง จากนั้นนำข้าวตอกและนำเมี่ยงที่ห่อเสร็จแล้วใส่ในกระทงแล้วจัดเรียงไว้ในถาด นำถาดไปตั้งไว้บนโต๊ะหน้าธรรมาสน์ ขั้นตอนสุดท้ายคือ นำกระทงข้าวตอก กระทง ดอกบานไม่รู้รุ่ย และเทียน ๑ เล่ม ใส่ในงานที่มีกระทงข้าวเหนียวแล้วนำงานไปจัดเรียงเป็นแถวให้เรียบร้อย

๓) การแห่ข้าวพันก้อน เริ่มต้นจากการจุดธูป เทียน เพื่อบูชาพระรัตนตรัย จากนั้นเริ่มจุดเทียนและปักลงในจาน หรือถาดกระถางข้าวเหนียว เพื่อใช้ในการประกอบพิธี การแห่ข้าวพันก้อน เริ่มการแห่วนรอบศาลาการเปรียญจำนวน ๓ รอบ จะมีการร้องให้ประกอบพิธีเมื่อเดินเวียนครบแต่ละรอบ มีดนตรีบรรเลงประกอบในพิธีการแห่ข้าวพันก้อน คือ ระนาด และฆ้อง เมื่อเวียนครบ ๓ รอบแล้ว จะต้องนำข้าวพันก้อนที่แห่ไปวางหน้าธรรมาสน์ นำเทียนมาวางลงบนกระถางน้ำมันต์ ในช่วงท้ายจะจบด้วยการสวดมนต์กราบพระรัตนตรัย และกรวดน้ำเพื่ออุทิศบุญกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นอันเสร็จพิธีในช่วงเช้าในการแห่ข้าวพันก้อน

๔) การประกอบพิธีบุญผะเหวด มี ๒ ขั้นตอน ได้แก่ การเทศน์มาลัยหมื่น มาลัยแสน และการเทศน์มหาชาติจำนวน ๑๓ กัณฑ์

๒. บทบาทของประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี พบว่ามีทั้งหมด ๓ บทบาท ได้แก่ บทบาทด้านการสืบทอดความเชื่อ มีความเชื่อที่น่าสนใจ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องโลกหลังความตาย และความเชื่อเกี่ยวกับข้าวพันก้อน บทบาท ด้านการสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่น และบทบาทด้านการสร้างความสามัคคี

อภิปรายผลการวิจัย

๑. จากการศึกษาประวัติความเป็นมา และรูปแบบประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี พบว่าเป็นประเพณีที่มีการรับเอาแบบอย่างจากทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง นำมาประยุกต์ให้มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชนชาวไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ทำให้เห็นถึงการอนุรักษ์และสืบทอดความเชื่อดั้งเดิมแม้ว่าจะมีการย้ายถิ่นฐาน และทำให้พื้นที่จังหวัดสิงห์บุรีในภาคกลางมีรูปแบบประเพณีคล้ายคลึงกับของประเพณีในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกด้วย

ส่วนรูปแบบรูปแบบประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ที่ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน ยังคงมีขั้นตอนสำคัญที่เป็นเอกลักษณ์ของบุญผะเหวดไว้ ได้แก่ การแห่ข้าวพันก้อน และการเทศน์มหาชาติซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสถาบันศิลปวัฒนธรรมเฉลิมพระเกียรติ (๒๕๖๒) ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง “คู่มือการจัดพิธีแห่ข้าวพันก้อนในงานประเพณีเทศน์มหาชาติ (บุญผะเหวด)” พบว่า “แห่ข้าวพันก้อน” เป็นพิธีกรรมที่สำคัญอีกพิธีหนึ่งในงานบุญผะเหวด หรือบุญมหาชาติ ซึ่งเป็นงานบุญใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญมหาทานของพระเวสสันดรที่จะต้องจัดทำพิธีกรรมต่าง ๆ ให้ครบถ้วนสมบูรณ์จึงจะได้อันนิสงส์สูง

๒. จากการศึกษาบทบาทประเพณีบุญผะเหวดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี พบว่ามีทั้งหมด ๓ บทบาทสำคัญ ได้แก่ บทบาทด้านการสืบทอด ความเชื่อ มีความเชื่อที่น่าสนใจ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องโลกหลังความตาย และความเชื่อเกี่ยวกับข้าวพันก้อน บทบาท ด้านการสร้าง อัตลักษณ์ของท้องถิ่น มีการผสมผสานวัฒนธรรมทางภาคอีสานและวัฒนธรรมของชาวไทยลาวแก้ว จนเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ และบทบาทด้านการสร้างความสามัคคี การสร้างให้คนในครอบครัวและชุมชนได้มีโอกาสพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยน ทำงานร่วมกัน ทำให้เกิดความคุ้นเคย และสร้างความเป็นปึกแผ่นของคนในชุมชน ทั้งนี้บทบาทด้านการสืบทอดความเชื่อสอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของสมนึก บ่อชน (๒๕๖๒) ที่ได้อธิบายถึงรูปแบบการจัดประเพณีบุญผะเหวด และความเชื่อทางพุทธศาสนาในเรื่องของพระศรีอริยเมตไตรย และความเชื่อเกี่ยวกับโลกหลังความตายที่เชื่อว่า ถ้าได้ฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดกให้จบในวันเดียวจะได้อานิสงส์สูงสุด ทำให้เหมือนได้เกิดร่วมศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย ดังมีการกล่าวไว้ในหนังสือมาลัยหมื่น มาลัยแสน ทำให้เห็นบทบาทร่วมกันของชุมชนต่างพื้นที่ที่ยังคงสืบทอดความเชื่อผ่านประเพณีบุญผะเหวด

ข้อเสนอแนะ

๑. ควรศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประเพณีบุญผะเหวดในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี โดยการศึกษาเปรียบเทียบกับประเพณีที่ปฏิบัติในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. ควรศึกษาประเพณีท้องถิ่นอื่น ๆ ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวแก้ว จังหวัดสิงห์บุรี เพื่อให้เห็นรูปแบบและบทบาทของประเพณีที่เป็นสะท้อนอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (๒๕๕๒). **การพัฒนาส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม.**
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. (๒๕๔๖). **ฮีตสิบสองคองสิบสี่.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
อุบลราชธานี.
- พนิตสุภา ธรรมประมวล. (๒๕๖๐). **การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานทุนทาง
วัฒนธรรมลาวแจ้ว ตำบลทองเอน อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี.** กรุงเทพฯ:
กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- สถาบันศิลปวัฒนธรรมเฉลิมพระเกียรติ. (๒๕๖๒) **คู่มือการจัดพิธีแห่ข้าวพันก้อนในงาน
ประเพณีเทศน์มหาชาติ (บุญผะเหวด).** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สมนึก บ่อชน. (๒๕๖๒). **การสร้างสรรค์บทเทศน์และประเพณีบุญผะเหวดในจังหวัด
ร้อยเอ็ด.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ. (๒๕๖๐). **ประเพณีบุญผะเหวดเทศน์มหาชาติ.**
สืบค้น พฤศจิกายน ๒๕, ๒๕๖๓, จาก https://www.m-culture.go.th/sisaket/ewt_news.
- อดิศักดิ์ ลิ้มปรุ่งพัฒนกิจ. (๒๕๖๑). **สืบสานประเพณีบุญผะเหวด (พระเวสสันดร).**
สืบค้น พฤศจิกายน ๒๕, ๒๕๖๓, จาก <https://www.๗๗kaoded.com/news/sanom/๖๒๓๒๐>.

การศึกษาพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ฟ้าประทุม ผิวเนียม^๑, ธินิดา อินมะตุม^๒, แพรวนภา อิ่มสวัสดิ์^๓

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องการศึกษาพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและบทบาทของพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี โดยศึกษาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารและเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระภิกษุในวัดพุน้อย และชาวบ้านในชุมชนตำบลชอนม่วง รวมถึงผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง

ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี แบ่งเป็น ๒ รูปแบบ คือ พิธียกเรือ และพิธีเสริมเรือ รูปแบบหรือขั้นตอนที่มีความสำคัญมากที่สุด คือ พิธีกรรมยกเรือ เนื่องจากเป็นหัวใจสำคัญของพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง เพราะเป็นขั้นตอนแรกเริ่มในการรับแม่ตะเคียนกลับไปดูแล และจากการศึกษาบทบาทของพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มีบทบาทที่สำคัญ ๕ ด้าน ได้แก่ บทบาทด้านการสร้างสัญลักษณ์ บทบาทด้านการสืบทอดความเชื่อ บทบาทด้านการปลูกฝังคุณธรรม บทบาทด้านการส่งเสริมกำลังใจ และบทบาทด้านเศรษฐกิจ

คำสำคัญ พิธีกรรม, เศรษฐกิจเรือทอง, ยกเรือ, เสริมเรือ, บทบาท

^๑ นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ชั้นปีที่ ๔ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

^๒ นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ชั้นปีที่ ๔ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

^๓ นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ชั้นปีที่ ๔ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

บทนำ

มนุษย์ทุกคนเกิดมาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มสังคมมีการสร้างวัฒนธรรมขึ้นมาในกลุ่มสังคมของตนเอง เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้รู้สึกอบอุ่น ปลอดภัย เป็นที่ยึดมั่นและยอมรับต่อกันมาเป็นเวลานาน เมื่อมนุษย์เกิดการยอมรับในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็จะแสดงออกทั้งทางกายและใจ การยอมรับนับถือนี้ถือได้ว่าเป็น “ความเชื่อ” ซึ่งมีทั้งความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อทางไสยศาสตร์ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา ฯลฯ ถือได้ว่าความเชื่อเหล่านี้ปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในสังคมไทย

สังคมไทยถือเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและผูกพันกับความเชื่อแตกต่างกันไปใน แต่ละท้องถิ่น โดยความเชื่อเป็นสิ่งที่เกิดจากการยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำรงชีวิต ถึงแม้ว่าโลกปัจจุบันจะมีวิทยาการที่ก้าวหน้าไปมากแล้วก็ตาม แต่เราก็คงพบว่ามนุษย์ยังมีความเชื่อในสิ่งที่ไม่มีความเหตุผลหรือเชื่อในสิ่งที่จะหาหลักฐานมาพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ยากอีกเป็นจำนวนมาก (สุนันท์ อุดมเวช, ๒๕๒๔, หน้า ๑๑๔) ในสังคมชนบทมีความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลในการกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับผีสางเทวดา แม้ว่าคนไทยส่วนใหญ่จะนับถือพุทธศาสนาแต่ความเชื่อในเรื่องผีสางเทวดาก็ได้รับการยอมรับนับถือมาช้านาน มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อทางศาสนา ไสยศาสตร์ ผี วิญญาณ และอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่นักวิชาการเคยอธิบายว่าความเชื่อแบบพุทธและผีดำรงอยู่ด้วยกัน ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดาที่ปรากฏในสังคมไทยมีทั้งที่ให้คุณและให้โทษ ผีที่ให้โทษจะเป็นผีที่อันตรายต่อคน ต้องมีการเซ่นไหว้เพื่อขอขมา ส่วนผีที่ให้คุณจะเป็นผีที่คอยคุ้มครองปกป้องพิทักษ์บ้านเมือง ช่วยรักษาคนให้หายจากการเจ็บป่วย ตลอดจนช่วยคลอบคลอบให้สมความปรารถนา ซึ่งคนไทยได้ยึดมั่นและยอมรับในการอยู่ร่วมกับความเชื่อนี้มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (สนธิ สมัครการ, ๒๕๓๙, หน้า ๑๒๔)

นางตะเคียนหรือเจ้าแม่ตะเคียน เป็นความเชื่อท้องถิ่นที่ชาวบ้านเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่จะมีรุกขเทวดาอาศัยอยู่ ในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาถือว่ารุกขเทวดาอยู่จำพวกเดียวกับพระภูมิซึ่งรุกขเทวดา หรือ รุกขภูมิเทวดา เป็นเทวดาที่อาศัยอยู่บนต้นไม้บนสวรรค์ชั้นที่ ๑ (จตุตถมหาวิคชา) รุกขเทวดาแบ่ง ออกเป็น ๒ พวก คือ พวกหนึ่งมีวิมานอยู่บนยอดต้นไม้ (รุกขวิมาน) หรืออยู่บนกิ่งก้านของต้นไม้ (สาขภูมิวิมาน) อีกพวกหนึ่งไม่มีวิมานแต่อาศัยอยู่ในต้นไม้ เชื่อกันว่ารุกขเทวดา คือวิญญาณของมนุษย์ที่ทำความดีไม่สมบูรณ์ จึงไปสิงอยู่ในต้นไม้ ความเชื่อนี้ปรากฏอยู่ในเรื่องไตรภูมิตามคติพุทธศาสนา และในพุทธประวัติ ซึ่งมีการอธิบายชนิดของเทพและเทวดาที่อาศัยอยู่ในสวรรค์ และเมื่อกลับมาพิจารณาเรื่องเทวดาที่อาศัยอยู่ในต้นไม้ ก็อาจพอจะสันนิษฐานได้ว่าในวัฒนธรรมท้องถิ่นของไทย ชาวบ้านจะมองว่าต้นไม้ใหญ่ โดยเฉพาะต้นตะเคียน คือที่สิงสถิตของรุกขเทวดาที่เป็นเพศหญิง (ชีวา โยธากิติ, และคนอื่น ๆ, ๒๕๖๒, หน้า ๑๙๔) ความเชื่อทางวัฒนธรรมได้ผสมผสานกับการอธิษฐานขอกลาง

ในการขนานนาขอให้ได้ตามสิ่งที่ประสงค์ เมื่อบรรลุผลสำเร็จและคิดว่าเกิดจากการขอจาก ต้นตะเคียน จึงนำมาสู่การขนแห้วบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในต้นไม้ ส่วนใหญ่จะขนแห้ว บวงสรวงกันด้วยเสื้อผ้าชุดไทย เครื่องสำอาง โต๊ะเครื่องแป้ง และเครื่องประดับของผู้หญิง เพราะเชื่อว่าเจ้าแม่ตะเคียนเป็นหญิงสาวที่รักสวยรักงาม แสดงให้เห็นถึงความเชื่อทางด้าน วัฒนธรรมในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่ตะเคียนซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับคนไทยมาเป็นเวลานาน (นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ, ๒๕๖๐, หน้า ๖๙)

วัดพุน้อย ตั้งอยู่ที่ ตำบลขอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี คำว่า “พุน้อย” เป็นชื่อของน้ำที่ผุดขึ้นมาตลอดทั้งปีไม่มีวันแห้ง ซึ่งพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านมีคลองน้ำผุดไหลผ่าน จึงเรียกหมู่บ้านแห่งนี้ว่า “บ้านพุน้อย” นอกจากนี้วัดพุน้อยยังเป็นที่ที่มีความเชื่อเรื่องการบูชาแม่ตะเคียน ผู้คนนิยมเข้ามากราบไหว้ขอพรศาลรุกขเทวดาหรือศาลแม่ตะเคียนทอง ที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัด

ความเป็นมาของการบูชาเจ้าแม่ตะเคียนที่วัดพุน้อยเกิดขึ้นจากหลวงปู่แบน จนทโส อดีตเจ้าอาวาสเป็นผู้เริ่มขึ้น จากประวัติของ หลวงปู่แบน ระบุว่าเมื่อครั้งยังเป็นฆราวาส หลวงปู่แบนได้ประกอบอาชีพค้าขายโดยใช้เรือเป็นพาหนะพายล่องไปตามลำน้ำต่าง ๆ เพื่อ ค้าขาย และเป็นผู้ที่สนใจเรียนวิชาคาถาอาคม ต่อมาเมื่อบวชเป็นพระภิกษุจึงได้ใช้วิชาอาคม ที่ได้เล่าเรียนมา ช่วยเหลือประชาชนจนเป็นที่เคารพนับถือ ประมาณพุทธศักราช ๒๕๑๖ มีชาวบ้านชุดพบต้นตะเคียนทองและ ได้นำต้นตะเคียนทองมาถวายหลวงปู่แบน ซึ่งหลวงปู่ แบนได้นิมิตสื่อสารกับรุกขเทวดาในต้นตะเคียนทอง ว่าให้นำต้นตะเคียนทองที่ตนอาศัยอยู่ นั้นมาสร้างเป็นเรือขนาดเล็ก ให้คนที่ศรัทธานำไปบูชาแม่ตะเคียนทองจะช่วยเหลือผู้คนใน ด้านการทำมาหากิน การค้าขายให้เจริญรุ่งเรืองหลวงปู่แบนจึงนำต้นตะเคียนทองนั้นมาทำ เป็นเรือลำปั้นขนาดเล็ก ปลุกเสกด้วยคาถาเมตตาค้าขายดีและทำพิธีอัญเชิญ ดวงจิต หรือ วิญญาณของแม่ตะเคียนทองไปสถิตอยู่ในเรือที่ทำจากไม้ตะเคียนนั้นทุกลำ เมื่อมีผู้ต้องการ นำไป บูชาก็ต้องมาเข้าร่วมพิธีรับเรือด้วยตนเอง และอัญเชิญดวงจิตหรือวิญญาณของแม่ ตะเคียนทองที่สถิตอยู่ใน ไม้ตะเคียนไปอยู่ด้วย เพื่อจะได้ช่วยดลบันดาลให้การทำมาหากิน ด้วยอาชีพต่าง ๆ โดยเฉพาะการค้าขาย มีความเจริญรุ่งเรืองและประสบผลสำเร็จ ด้วยเหตุ ดังกล่าวข้างต้น วัดพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัด ลพบุรี จึงมีชื่อเสียงโด่งดังด้านการทำพิธียก เรือและเสริมเรือแม่ตะเคียน “เศรษฐีเรือทอง” แสดงให้เห็นถึงความเชื่อของชาวบ้าน ที่เป็น ความเชื่อเกี่ยวกับโชคกลาง ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และ อำนาจลี้ลับ ที่สามารถดลบันดาลให้ได้ในสิ่งที่ต้องการได้ สังเกตได้จากบอกเล่าของประชาชน ที่มาร่วมพิธี และจากการเสนอข่าวทางโทรทัศน์ว่า ผู้ที่ทำพิธียกเรือและเสริมเรือแม่ตะเคียน ขณะทำพิธีมักเกิดอาการประหลาด กล่าวคือ มีการร้ายรำตามเสียงดนตรี เกิดอาการ ร้องไห้ ตัวสั่น ซึ่งเชื่อกันว่าเกิดจากการที่แม่ตะเคียนรับรู้และมาประทับลง จึงทำให้ความเชื่อ ที่มีต่อเรื่องนี้ ของคนในพื้นที่และนอกพื้นที่เพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ สังเกตได้จากกรณีนี้

ที่ติดสติ๊กเกอร์ “เศรษฐีเรือทอง” ซึ่งพบเห็นได้แพร่หลาย จึงแสดงให้เห็นความนิยมได้เป็นอย่างดี ซึ่งความเชื่อดังกล่าวมีผู้ศรัทธามาเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก

จะเห็นได้ว่า พิธียกเรือและเสริมเรือ “เศรษฐีเรือทอง” มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความคิด และความเชื่อของชาวบ้านเป็นอย่างมาก สะท้อนให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันระหว่างวิถีพุทธและความคิดทางไสยศาสตร์ของคนในท้องถิ่น สมศักดิ์ กรอบ मुख (๒๕๖๒) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการสร้างสรรค์การบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง “เศรษฐี เรือทอง” วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอ บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ไปแล้ว แต่อย่างไรก็ไม่มีการศึกษาด้านรูปแบบและบทบาทของพิธีกรรมเศรษฐีเรือทองอย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงมีแนวคิดที่จะศึกษารูปแบบและบทบาทของพิธีกรรมเศรษฐีเรือทองวัดพุน้อย รวมทั้งบทบาทของความเชื่อเรื่องแม่ตะเคียนที่มีต่อคนในท้องถิ่น ณ วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เพื่อรวบรวมเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในระดับสูงต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษารูปแบบพิธีกรรมเศรษฐีเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
๒. เพื่อศึกษาบทบาทพิธีกรรมเศรษฐีเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ขอบเขตการวิจัย

๑. ขอบเขตพื้นที่
ศึกษาวิจัยรูปแบบและบทบาทพิธีกรรมเศรษฐีเรือทอง เฉพาะของวัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
๒. ขอบเขตประชากร
กลุ่มประชากรหมู่ที่ ๑ ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี รวมทั้งบุคคลภายนอกที่เป็นผู้รู้และเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเศรษฐีเรือทอง
๓. ขอบเขตเนื้อหา
ศึกษารูปแบบและบทบาทของพิธีกรรมเศรษฐีเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการศึกษาพิธีกรรมเศรษฐีเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและบทบาทของพิธีกรรมเศรษฐีเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มีรายละเอียดของวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างประชากร ผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ลักษณะของกลุ่มที่เลือกตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นกลุ่มผู้รู้ ให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีในการวิจัยครั้งนี้ มีกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ให้ข้อมูลจำนวน ๑๐ คน ดังนี้

๑) พระโสภณ พัฒนคุณ อายุ ๖๗ ปี ที่อยู่ วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอ บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับการทำพิธียกเรือและเสริมเรือ

๒) พระสมุทิตติ อายุ ๔๕ ปี ที่อยู่ วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับการทำพิธียกเรือและเสริมเรือ

๓) นายต้อย ปัญจะบุตร อายุ ๕๐ ปี ที่อยู่ ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเศรษฐกิจเรือทอง

๔) นางปราณี สิงห์ทุม อายุ ๖๕ ปี ที่อยู่ ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับการทำพวงมาลัยดอกไม้สด ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาว ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

๕) นางสาวพรสุดา พยัคเดช อายุ ๓๗ ปี ที่อยู่ ตำบลธารเกษม อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องแม่ตะเคียน

๖) นายพวยง เรืองรัตน์ อายุ ๔๙ ปี ที่อยู่ ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ บริเวณ ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

๗) นายมานิช ไกรสร อายุ ๖๖ ปี ที่อยู่ ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติวัดพุน้อย

๘) นางสาวลิ้ม บุญอุฒิ อายุ ๙๓ ปี ที่อยู่ ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติหลวงพ่อแบน วัดพุน้อย และแม่ตะเคียนเป็นอย่างดี

๙) นายสำราญ แผ่นทอง อายุ ๕๕ ปี ที่อยู่ ตำบลพรหมนิมิต อำเภอตากาลิ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัดพุน้อย

๑๐) นายอภิชาติ นนทวงศ์ อายุ ๔๘ ปี ที่อยู่ ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับการทำพิธีแก้บนแม่ตะเคียน ศาลสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ในชุมชนชอนม่วง

๒. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๒.๑ แบบสัมภาษณ์ มี ๒ แบบ ดังนี้

๒.๑.๑ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นแบบสัมภาษณ์ที่กำหนดขอบเขตของคำถามไว้ล่วงหน้า ใช้สำหรับสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลรูปแบบของพิธีกรรม

๒.๑.๒ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ไม่ได้กำหนดขอบเขตของคำถามไว้ล่วงหน้า สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ใช้สำหรับสัมภาษณ์เกี่ยวกับบทบาทของพิธีกรรม

๒.๒ แบบสังเกต ใช้แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นแบบสังเกตที่ใช้ในกรณีที่ผู้วิจัยร่วมทำกิจกรรมด้วย ได้แก่ การสังเกตการประกอบพิธีกรรมเศรษฐกิจ

๒.๓ อุปกรณ์บันทึกภาพและเสียง ใช้สำหรับบันทึกภาพเคลื่อนไหวและบันทึกเสียงผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ กล้องถ่ายภาพ โทรศัพท์เคลื่อนที่

๓. การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๑ สัมภาษณ์ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลจำนวน ๑๐ คน

๓.๒ สังเกตแบบมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเศรษฐกิจ วัดพุน้อย ตำบลขอมม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ผู้วิจัยสังเกต ศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรมตลอดจนการมีส่วนร่วมของผู้ที่มาร่วมพิธีกรรม

๔. การวิเคราะห์ข้อมูล

๔.๑ รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตมาตรวจสอบความถูกต้อง และความชัดเจนอีกครั้ง ทั้งข้อมูลประเภทเอกสารและข้อมูลภาคสนาม

๔.๒ นำข้อมูลที่ได้นำมาจำแนกออกเป็นหมวดหมู่และวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

๔.๓ นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา

๔.๔ นำข้อมูลจากการวิเคราะห์ให้ผู้เชี่ยวชาญและผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้อง ความเที่ยงตรง

ผลการวิจัย

๑. การศึกษารูปแบบพิธีกรรมเศรษฐกิจ วัดพุน้อย ตำบลขอมม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

การศึกษารูปแบบพิธีกรรมเศรษฐกิจ วัดพุน้อย ตำบลขอมม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี แบ่งเป็นสองรูปแบบ ได้แก่ พิธีกรรมยกเรือ และพิธีกรรมเสริมเรือ มีรายละเอียดดังนี้

๑.๑. พิธีกรรมยกเรือ

ในการจัดเตรียมพิธียกเรื่อนั้น ต้องมีการจัดลำดับคิวของผู้เข้าร่วมพิธี การจัดเตรียมสถานที่การอบรมเตรียมความพร้อมของผู้ประกอบพิธี ผู้ที่ต้องการจะได้เรือแม่ตะเคียนทองของวัดพุน้อยกลับไปบูชา ต้องมาเข้าร่วมพิธีกรรมยกเรือก่อน ซึ่งเป็นวิธีการทดสอบความเชื่อ ความศรัทธา และการครอบครองสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยวิธีการทำให้ได้ครอบครองยากยิ่งขึ้น จึงเป็นการสร้างความศรัทธาต่อเรือแม่ตะเคียนทองให้มากยิ่งขึ้นไป

๑.๑.๑ การเตรียมตัว

ผู้ที่มารับเรือครั้งแรกก่อนที่จะทำพิธียกเรือได้นั้น จะต้องมีการอบรมเตรียมความพร้อมเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเรือเสียก่อน เพื่อที่เมื่อรับไปแล้วจะนำไปปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งเป็นการสร้างความเข้าใจร่วมกันว่าพิธีนี้ไม่ใช่ความงมงาย แต่เป็นความเชื่อความศรัทธาส่วนบุคคล หากว่ารับเรือไปแล้วประพุดิตนไมติ ไม่ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม เรือแม่ตะเคียนทองก็คงไม่ดลบันดาลหรือเกื้อหนุนให้ชีวิตดีขึ้นแน่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรรมกระทำ ความขยัน ตั้งมั่นในคุณธรรมและอาชีพที่สุจริตของเราเป็นหลักมากกว่า แต่เรือนี้จะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เครื่องเตือนใจ และคอยเกื้อหนุนอีกทางหนึ่ง (พระโสภณพัฒนคุณ, ๒๕๖๓) โดยวัดพุน้อยมีการติดป้ายประชาสัมพันธ์ขั้นตอนในการเข้าร่วมพิธีกรรมยกเรือไว้ ดังนี้

“การรับเรือมีการทำพิธีมีเฉพาะวันศุกร์เสาร์อาทิตย์เท่านั้น จองคว ล่วงหน้า ๑ วัน เปิดจองควยกเรือในเวลา ๑๖.๐๐ น. เพราะฉะนั้นคนที่จะต้องถึงวัดก่อน ๓ โมงเย็น ของวันที่จองควแล้วนั่งรอบบริเวณบันไดขึ้นศาลาด้านซ้ายมือเมื่อลงชื่อจองควรับ แล้วท่านจะได้รับเรือในวันถัดไป คือจองวันพฤหัสบดีก็รับเรือวันศุกร์จองคววันศุกร์รับเรือวันเสาร์ จองวันเสาร์ก็รับเรือวันอาทิตย์ ไม่รับจองควล่วงหน้าและโทรจองคว วันที่จะยกเรือ จะต้องฟังเทศน์ฟังการอธิบายก่อน การรับเรือเพื่อความรู้ถูกเข้าใจถูกที่ศาลาข้างโรงพยาบาล เวลา ๑๐.๐๐ น. เมื่อถึง เวลาช่วงบ่ายหลวงพ่อก็จะเรียกเข้าทำพิธีเชิญเรือเตรียมปัจจัยใส่เรือ ๑,๒๐๐ บาท เมื่อยกได้ ๑,๐๐๐ บาท ทำบุญค่าบูชาเรือ ส่วน ๒๐๐ เป็นขวัญฤกษ์ขวัญเรือ กลับบ้าน หากมีสามีภรรยาคนใดคนหนึ่งยกไม่ได้ก็สามารถยกใหม่ได้ เพราะสามีภรรยาเปรียบเหมือนคน ๆ เดียวกัน หากยกไม่ขึ้นเลยก็ไม่เสียดังคิด ๆ ทั้งสิ้น”

(ป้ายประชาสัมพันธ์พิธียกเรือ, บันทึกข้อมูลเมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๓)

๑.๑.๒ การจัดเตรียมสถานที่

การจัดเตรียมสถานที่ สำหรับประกอบพิธีของวัดพุน้อยได้จัดขึ้น
ขึ้นที่บนศาลาสำหรับทำพิธีโดยเฉพาะ เพราะมีขนาดกว้างขวางเพียงพอที่ผู้เข้าร่วมพิธีจะนั่ง
ประกอบพิธีได้

ภาพที่ ๑ การจัดเตรียมสถานที่ประกอบพิธี

สำหรับผู้ที่มาทำพิธียกเครื่องครั้งแรกนั้นจะมีการจัดเตรียมห้องไว้ให้
เตรียมเรือใหม่ก่อนที่จะเข้าร่วมพิธีก่อนด้วย ซึ่งหลังจากอบรมเตรียมความพร้อมเสร็จแล้ว
ผู้ที่มาทำพิธีจะต้องมาจัดเตรียมเรือใหม่ที่ห้องนี้ก่อนทุกครั้ง (พระโสภณพัฒนคุณ, ๒๕๖๓)

ภาพที่ ๒ ห้องสำหรับเตรียมเรือใหม่

นอกจากนี้ยังมีการจัดเตรียมสถานที่ไว้สำหรับผู้ที่มาขอทำพิธีที่ยังไม่ถึงลำดับของตนเองไว้ทางด้านล่างของศาลาเพื่อที่การทำพิธีจะได้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพราะทางวัดจะจัดลำดับผู้เข้ายกเรือไปที่ละชุด เพื่อไม่ให้พื้นที่ภายในพิธีแออัดยัดเยียดกันมากเกินไป โดยเตรียมสถานที่ไว้ให้ผู้เข้าร่วมพิธีท่านอื่น ๆ รอด้านล่างศาลา

ภาพที่ ๓ การจัดเตรียมสถานที่ประกอบสำหรับผู้รอเข้าร่วมพิธี

๑.๑.๓ การทำพิธียกเรือ

ขั้นตอนการทำพิธียกเรือ จะมีรายละเอียดในการทำพิธีหลังจากที่เตรียมตัวผ่านการอบรมมาแล้ว โดยขึ้นไปรับเรือบนศาลาที่จัดเตรียมไว้ให้ตามลำดับหมายเลข พระโสภณพัฒนคุณ เจ้าอาวาสวัดพุน้อย และเป็นพระสงฆ์ผู้ดำเนินการประกอบพิธียกเรือ ได้อธิบายรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธียกเรือของวัดพุน้อย (พระโสภณพัฒนคุณ, ๒๕๖๓) กล่าวไว้ ดังนี้

๑) การกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย

ช่วงเวลาประมาณ ๑๓.๐๐ น. พระสงฆ์ที่เป็นผู้ดำเนินการในการควบคุมดูแลการประกอบพิธีจะเชิญผู้เข้าร่วมพิธีตามลำดับหมายเลข เข้ามาในห้องสำหรับทำพิธีโดยเฉพาะ เมื่อเข้าห้องทำพิธีแล้วให้ผู้เข้าร่วมพิธีเตรียมตัวทำพิธีเชิญเรือ โดยเตรียมปัจจัยใส่เรือ ๑,๒๐๐ บาท หลังจากนั้นให้ถือเรือไว้เหนือศีรษะ แล้วกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย โดยท่องบทสวดนะโม ๓ จบ พร้อมกัน แล้วกล่าวบทสวดตามท่านเจ้าอาวาสที่ทำหน้าที่ประกอบพิธี ดังนี้

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต, อะระหะโต, สัมมาสัมพุทธัสสะ
เกศา โลมา นะชา ภัณฑา ตะโย ตะโย ภัณฑา นะชา โลมา
เกศา วะโมอะหัง วะโมอะหัง วะโมอะหัง

๒) การตั้งจิตอธิษฐาน

เมื่อกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยและคำบูชาเรือเสร็จเรียบร้อยแล้ว เจ้าอาวาสที่ประกอบพิธี จะให้ผู้เข้าร่วมพิธียกเรือทุกคนตั้งจิตอธิษฐานให้หนึ่งแล้วกล่าวคำว่า ะโมอะหัง ะโมอะหัง ไฉนใจ จากนั้นเจ้าอาวาสจะกล่าวเชิญแม่ตะเคียนให้มายังในพิธียกเรือ

ขอเชิญเจ้าแม่ตะเคียนทอง ลูกหลานที่เข้ามาในประรำพิธีนี้ ก็อยากจรรำรวยเขาอยากจะได้แม่ไปอยู่ด้วย ช่วยไปค้าคุณให้เขารำรวยด้วยนะแม่เนาะ ลูกหลานเขาตั้งใจมารับแม่ในวันนี้ขอให้แม่จงนำพาให้เรือเขาลอยเบาขึ้นไป ด้วยแรงบุญแรงกุศลที่ได้ทำกันมา ขอให้แม่ตกลงบันดาลให้เรือเขาลอยด้วยนะแม่ (พระโสภณพัฒนคุณ, ๒๕๖๓)

ตั้งแต่เจ้าอาวาสเริ่มกล่าวเชิญแม่ตะเคียน ผู้ร่วมพิธีบางคนเริ่มมีอาการตัวสั่น ส่งเสียงร้องไห้และบางคนลุกขึ้นมาแสดงอาการร่ายรำตามจังหวะเพลง จากคำพูดเชิญชวนของ เจ้าอาวาสแสดงว่า จิตวิญญาณของแม่ตะเคียนต้องการร่ายรำตามคำเชิญชวน ทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมมีอาการดังกล่าว การที่เขา ร่ายรำออกมาต้องเกิดจากจิตที่นิ่งของเขาด้วยที่สามารถส่งผ่านไปยังแม่ตะเคียนได้ ตอนที่รำก็ไม่มีใครรู้ว่าตนได้แสดงอาการร่ายรำอย่างนั้นออกมา (พระโสภณพัฒนคุณ, ๒๕๖๓)

ภาพที่ ๔ เจ้าอาวาสผู้ทำพิธียกเรือและเสริมเรือ

ภาพที่ ๕ เรือที่ผู้เข้าร่วมพิธีใช้สำหรับทำพิธียกเรือ

ภาพที่ ๖ ผู้เข้าร่วมพิธีบางคนลุกขึ้นมาร่ายรำ

๓) การรับเรือกลับไปดูแล

เมื่อจบพิธีจะต้องเข้าไปรับเรือกับเจ้าอาวาส แล้วท่านจะเก็บไว้ ๑,๐๐๐ บาท ใส่ไว้ในเรือ ๒๐๐ บาทเพื่อเป็นสิริมงคลสำหรับผู้รับเรือ เป็นอันเสร็จพิธีนำเรือกลับบ้านไปบูชาต่อไป

เมื่อรับเรือกลับไปบูชาได้แล้ว ก็มีวิธีการปฏิบัติบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง โดยเน้นคำสอนของพุทธศาสนา เนื่องจากวัดพุน้อยเป็นวัดในพุทธศาสนา วิธีปฏิบัติบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงต้องสอดแทรกคำสอนทางพุทธศาสนาเข้าไปด้วย หลักปฏิบัติพื้นฐานคือ “รักษาศีล ๕” เพื่อไม่ให้ภาพลักษณ์ของพิธีกรรม ดังกล่าวเป็นพิธีกรรมที่งมงาย ขัดกับหลักคำสอนทางพุทธศาสนาจนเกินไป วิธีปฏิบัติบูชาหลังจากยกเรือไปแล้ว ในสื่อ

ออนไลน์ของวัดพุน้อยคือ เฟซบุ๊กแฟนเพจ “มูลนิธิเศรษฐีเรือทอง วัดพุน้อย” ได้เผยแพร่วิธีปฏิบัติบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง ไว้ดังนี้

วิธีปฏิบัติบูชา “เรือแม่ตะเคียนทอง” ตามหลักคำสอนของหลวงปู่แบน

๑. ปฏิบัติตนเป็นคนดีหมั่นทำบุญ สวดมนต์รักษาศีล ๕
๒. ถวายพวงมาลัยหัวเรือท้ายเรือตามวันสะดวกทำแล้วสบายใจ
๓. แบ่งเงินส่วนหนึ่ง ที่ได้กำไรจากการค้าขาย อธิษฐานจิตออมบุญถวายให้แม่ ตะเคียนทองใส่เรือไว้เงินในเรือที่ออมบุญไว้เราสามารถนำไปสร้างกุศลร่วมบุญที่ใดก็ได้ตามศรัทธา และอุทิศบุญให้ท่าน

๔. การแขวนเรือควรแขวนให้อยู่ในที่ที่เรือสามารถหมุนได้ คล่องตัวไม่ติดผนัง แขนงภายใน อาคารร้านค้า บ้านเรือน

๕. เวลาเดินทางไปทำบุญก็ตั้งจิตเชิญท่านไปร่วมบุญรับพรด้วย

๖. ไม่มีบทสวดหรือคาถาบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง

๗. นำเรือมาเสริมบารมีได้ตามสะดวก สามารถนำเรือมาร่วมพิธีสำคัญของวัดพุน้อย เช่น พิธีไหว้ครู พิธีทำบุญหลวงปู่แบน พิธีงานจุลกฐิน เป็นต้น

๘. ไม่ควรปล่อยให้เรือสกปรก หมั่นทำความสะอาด ปิดทอง เปลี่ยนพวงมาลัย หัวใจสำคัญ ในการบูชาเรือคือข้อหนึ่งหากทำได้ชีวิตก็มีแต่สุข (มูลนิธิเศรษฐีเรือทอง วัดพุน้อย, ๒๕๖๑, ย่อหน้า ๒)

ภาพที่ ๗ เรือแม่ตะเคียนทอง

๑.๒ พิธีกรรมเสริมเรือ

พิธีกรรมเสริมเรือแม่ตะเคียนทองเป็นพิธีกรรมที่ต่อยอดมาจาก พิธีกรรมยกเรือแม่ตะเคียนทอง ผู้ที่จะเข้าร่วมพิธีกรรมนี้ต้องเป็นผู้ที่รับเรือแม่ตะเคียนทองไปแล้ว จากวิธีปฏิบัติบูชาเรือสามารถ “นำเรือมาเสริมบารมีได้ตามสะดวก” การเสริมบารมีเป็นการนำ เรือ

มาร่วมทำบุญผ่านพิธีกรรมเสริมเรือของวัดพุน้อยจากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย พบว่าขั้นตอนของพิธีกรรมเสริมเรือโดยสังเขป มีดังนี้

๑.๒.๑ จองลำดับเพื่อเข้าร่วมพิธีกรรม

๑.๒.๒ เมื่อเข้าห้องทำพิธีแล้วให้นำเรือไปวางไว้ต่อหน้าผู้ทำพิธีคือเจ้าอาวาสวัดพุน้อย ท่านจะนำสายสิญจน์มาคล้องไว้ที่เรือทุกลำที่เข้าพิธี

๑.๒.๓ เจ้าอาวาสจะให้ผู้เข้าร่วมพิธีอนุโมทนาเงินที่ใส่ไว้ในเรือที่เข้าพิธี เงินดังกล่าวเป็นผลมาจากวิธีปฏิบัติบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง ที่จะทำให้ผู้บูชาเรือเก็บสะสมเงินที่ได้จากการค้าขายหรือประกอบอาชีพอื่น ๆ มาแบ่งใส่ไว้ในเรือ ซึ่งเป็น “การออมบุญ” เมื่อนำเรือมาร่วมพิธีเสริมเรือที่วัดก็จะถวายเงินดังกล่าว ให้กับวัดเป็นการทำบุญให้ตน และอุทิศบุญให้แม่ตะเคียนที่สิ่งสถิตอยู่ในเรือ

๑.๒.๔ เจ้าอาวาสจะขึ้นบทชุมนุมเทวดา ๗ สำหรับเจริญพระพุทธมนต์ ๑๒ ตำนาน ดังนี้

สมันตา จักกะวาฬสุ อัคราคัจฉันตุ เทเวตา สัทธัมมัง มุนิราชัสสะ สุนันตุ สักคะโมกขะทั้ง สักเค กามะ จะ รูปะ คิริสิขะระตะณู จันตะลิกเข วิมานะ ที่เปรัฎฐะ จะ คาเม ตะรุระนะคะหะเน เคหะวัตถุมหิ เขตเต ภูมมา จายันตุ เทวา ชะละละละวิสะเม ยักขะคันธัพพะนาคา ตัญญันตา สันติเก ยัง มุนิวระจะนัง สาธะโว เม สุนันตุ อัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา อัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา อัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา

จากนั้นพระสงฆ์ อีก ๒ รูปจะขึ้นบทสวดกัระณียะเมตตะสุดตั้งและชัยมงคลคาถา ในขณะที่พระสงฆ์สวดบทดังกล่าวเจ้าอาวาสจะเปิดเพลงบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีไทยคือ “เพลงลาวกระทบไม้” พรมน้ำมนต์ไปที่ผู้เข้าร่วมพิธี และกล่าวเชิญชวนให้ผู้ร่วมพิธีกรรมรายรำ โดยกล่าวว่า “ขอเชิญนะแม่นะถ้าแม่จะรำเพลงไทย ๆ ถวายหลวงปู่แบบเพื่อขอความเป็นสิริมงคลก็ขอ เชิญนะแม่นะ เชิญเออะแม่ตะเคียนทอง ลูกหลานได้พาแม่มาเสริมเพิ่มบารมีพาแม่มาทำบุญนะแม่นะขอ เชิญนะแม่ที่รำสวยขอให้รำให้ชื่นใจรำให้มีโชคมีลาภนะแม่นะ” (พระโสภณพัฒนคุณ, ๒๕๖๓)

ผู้วิจัยสังเกตว่า ตั้งแต่เจ้าอาวาสเริ่มสวดบทชุมนุมเทวดาผู้ร่วมพิธีบางคนเริ่มมีอาการตัวสั่น ส่งเสียงร้องไห้และบางคนลุกขึ้นมาแสดงอาการร้ายรำตามจังหวะเพลง จากคำพูดเชิญชวนให้ร้ายรำของเจ้าอาวาส แสดงว่าจิตวิญญาณของแม่ตะเคียนต้องการร้ายรำตามคำเชิญชวนของเจ้าอาวาส ทำให้ผู้เข้าร่วม พิธีกรรมมีอาการดังกล่าวผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเสริมเรืออธิบายว่า “แม่ตะเคียนทองท่านดีใจ ที่ได้กลับมาวัดพุน้อย มาหาหลวงปู่ มาหาหลวงพ่อกับได้มาทำบุญ ทำให้แม่ดีใจ บางคนเขาก็ร้องไห้ร้องดีใจนะ บางคนเขาก็รำออกมา” (พยูง เรืองรัตน์, ๒๕๖๓)

๑.๒.๕ เมื่อผู้เข้าร่วมพิธีกรรมแสดงการรำยรำได้พอสมควรแล้ว เจ้าอาวาสจะบอกให้คลายออกจากสมาธิและให้พนมมือรับพรจากพระสงฆ์และทยอยเข้าไปรับเรือคืนจากเจ้าอาวาส จึงเสร็จสิ้นขั้นตอนทั้งหมดของพิธีกรรมเสริมเรือใช้เวลาประมาณ ๒๐ นาที

ผู้ที่มาเข้าร่วมพิธีเสริมเรื่อนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่เคยมาทำพิธียกเรือไปแล้วทั้งสิ้น เมื่อรับเรือไปแล้วต่างก็บอกกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า เรือแม่ตะเคียน ช่วยทำให้ชีวิตดีขึ้นจริง ๆ ไม่ได้เพียงแค่ให้โชคลาภหรือช่วยเรื่องค้าขายเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังช่วยคุ้มครองปกป้องรักษาคนในครอบครัวให้มีชีวิตที่อยู่ดีมีความสุข อีกด้วย ทำให้รู้สึกสบายใจที่มีเศรษฐีเรือทองไว้ในความดูแล เพื่อเป็นการตอบแทนแม่ตะเคียนที่คอยปกป้องคุ้มครองและอยากมีชีวิตที่ดีขึ้นมากกว่าเดิมผู้ที่รับเรือไปแล้ว ส่วนใหญ่จึงนำเรือกลับมาทำพิธีเสริมเรือเพื่อความเป็นสิริมงคล ที่วัดพุน้อยอีกครั้ง (อภิชาติ นนทวงศ์, ๒๕๖๓)

ภาพที่ ๘ ผู้เข้าร่วมพิธีเสริมเรือ

ภาพที่ ๙ เรือที่นำมาเสริม

ภาพที่ ๑๐ ผู้นำเรือมาทำพิธีเสริมเรืออีกครั้ง

๒. การศึกษาบทบาทพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลขอนแก่น อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

จากการศึกษาบทบาทพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลขอนแก่น อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี สะท้อนให้เห็นบทบาท ๕ ด้าน ได้แก่ บทบาทด้านการสร้างสัญลักษณ์ บทบาทด้านการสืบทอดความเชื่อ บทบาทด้านการปลูกฝังคุณธรรม บทบาทด้านการส่งเสริมกำลังใจ และบทบาทด้านเศรษฐกิจ มีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ บทบาทด้านการสร้างสัญลักษณ์

พิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลขอนแก่น อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มีสัญลักษณ์ที่แสดงว่าเป็นศิษย์หลวงปู่แบนและนับถือแม่ตะเคียน นั่นคือ การได้ครอบครองเรือที่มีสัญลักษณ์คำว่า “เศรษฐกิจเรือทอง” ตรงกับคำกล่าวของ พระสมุทิตติ (๒๕๖๒) ว่า “ผู้ที่มาทำพิธียกเรือและเสริมเรือที่วัดพุน้อย ทุกคนถือว่าได้ฝากตัวเป็นศิษย์หลวงปู่แบนแล้ว และเป็นผู้ที่มีความเชื่อความศรัทธาในแม่ตะเคียน แม้ว่าจะยกเรือได้หรือยกไม่ได้ก็ตาม” โดยผู้ที่สามารถยกเรือได้และมีเรือแม่ตะเคียนพร้อมคำว่าเศรษฐกิจเรือทองไว้ในครอบครอง จะต้องดำรงตนให้อยู่ให้ศีลธรรมอันดีงาม ประกอบสัมมาอาชีพที่สุจริต และดูแลปฏิบัติต่อเรือแม่ตะเคียนที่รับไปดูแลได้เป็นอย่างดี จึงถือได้ว่าพิธียกเรือและเสริมเรือของวัดพุน้อยนั้น คือ สัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเชื่อ ความรัก ความศรัทธาและพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่หลวงปู่แบนได้สร้างไว้และกลายเป็นพิธีกรรมที่ได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายของคนทุกเพศ ทุกสาขาอาชีพ ทั้งยังได้สอดแทรกวิธีการสร้างความร่ำรวยจากการมีเรือแม่ตะเคียนทองเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ด้วยการปฏิบัติตนตามหลักพุทธศาสนา เน้นย้ำให้ขยันทำมาหากิน

รู้จักเก็บหอมและปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมโดย ยึด “ศีล ๕” ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติตนพื้นฐานตามแนวทางของพุทธศาสนา จนก่อเกิดเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของวัดพุน้อยในปัจจุบัน

๒.๒ บทบาทด้านการสืบทอดความเชื่อ

พิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลขอนแก่น อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นพิธีกรรมที่แฝงด้วยความเชื่อ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทด้านการสืบทอดความเชื่อ ดังนี้

๒.๒.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับแม่ตะเคียน โดยมีความเชื่อกันว่า ต้นไม้ใหญ่จะมีรุกขเทวดาศัยอยู่ โดยเฉพาะต้นตะเคียนที่มีรุกขเทวดาที่เป็นเพศหญิง โดยเจ้าแม่ตะเคียนถูกจินตนาการทำให้เป็นหญิงงาม ไร้ผมยาว ห่มผ้าสไบเฉียง ซึ่งเป็นลักษณะการแต่งกายของสตรีไทยในสมัยโบราณ บ้างก็ว่าแม่ตะเคียนจะ ปรากฏให้เห็นเป็นเหมือนหญิงสาวชาวบ้านทั่วไป และมักจะมินิสัยที่ดุร้าย จะเห็นได้ว่าในสมัยก่อนการ ที่จะนำต้นตะเคียนมาเจาะทำเป็นเรือน มาทำเป็นเสาเรือนนั้น จำเป็นต้องให้ผู้มีวิชาอาคมมาทำพิธีบวงสรวง เช่น ให้อบกกล่าวขอขมาต่อดวงวิญญาณของแม่ตะเคียนเสียก่อน จึงจะนำมาใช้ประโยชน์ ทางใดทางหนึ่งได้ หากทำพิธีดังกล่าวได้ถูกต้อง ดวงวิญญาณอันมีนามสมมุติว่า แม่ตะเคียน ก็จะไปตามต้นตะเคียนที่ตนเองปกปักรักษาอยู่ นั่นก็คือถ้านำต้นตะเคียนไปเจาะเป็นเรือ ดวงวิญญาณ ของแม่ตะเคียนก็จะกลายเป็นแม่ย่านางคอยปกปักรักษาเรือลำนั้น เหมือนกับเรือแม่ตะเคียนเศรษฐกิจเรือทองที่รับไปก็จะมีแม่ตะเคียนคอยปกปักรักษาให้อยู่ดีมีมีความสุขเช่นเดียวกัน เจ้าแม่ตะเคียนจะช่วยปิดเป่าสิ่งไม่ดีให้ห่างไกลออกไป ช่วยให้การทำมาค้าขายดีขึ้น ให้โชคลาภ ทำให้ผู้ดูแลมีกำลังใจและที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ (พระโสภณพัฒนคุณ, ๒๕๖๓)

จากคำกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเจ้าแม่ตะเคียนเป็นรุกขเทวดาที่ศักดิ์สิทธิ์ สามารถดลบันดาลให้ชีวิตมีความสุขและปกป้องคุ้มครองเราได้ หลวงปู่แบนแห่งวัดพุน้อยจึงจัดพิธีกรรมนี้ขึ้นขึ้นเพื่อ แสดงออกถึงความเคารพและบูชา และเชื่อว่าการได้เรือไปครอบครองจะทำให้ชีวิตมีความสุขก้าวหน้าสำหรับทุกอาชีพ

๒.๒.๒ ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งของที่ใช้ไหว้ สิ่งของที่ใช้ไหว้เจ้าแม่ตะเคียน ได้แก่ ชุดไทย เครื่องสำอาง ดอกไม้เครื่องหอม พวงมาลัย ขนم ของหวาน ผลไม้ และนมสด จะไม่มีการนำเอาสัตว์ หรืออาหารคาวมาเป็นเครื่องเซ่นไหว้เด็ดขาด เพราะเชื่อว่ารุกขเทวดาในศาสนาฮินดูไม่ โปรดเนื้อสัตว์ (นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ, ๒๕๖๐, หน้า ๗๐) แต่ว่าสิ่งของที่นิยมนำมาเซ่นไหว้มากที่สุด ก็คือ ชุดไทย พวงมาลัย ดอกไม้เครื่องหอมและเครื่องสำอางต่าง ๆ เพราะเชื่อว่าแม่ตะเคียนเป็นรุกขเทวดาที่เป็นผู้หญิงจึงมีนิสัยรักสวยรักงาม ผู้คนส่วนใหญ่จึงนิยมเซ่นไหว้ด้วยสิ่งของพวกนี้

๒.๒.๓ ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาภ เชื่อกันว่าแม่ตะเคียนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มักให้โชคลาภคนส่วนใหญ่จึงนิยมมาขอโชคลาภ ขอหวยกับเจ้าแม่ตะเคียน พวง รุ่งรัตน์

(๒๕๖๓) กล่าวว่า “เมื่อหลายปีก่อนเคยมีคนมาขอโชคกับแม่ตะเคียนที่วัดพุน้อยแห่งนี้ และถูกลอตเตอรี่รางวัลใหญ่มีการแก้บนอย่างใหญ่โตทั้งรำถวาย การแสดงลิเก และฉายหนังกลางแปลง ทำให้ความศรัทธาด้านการให้โชคลาภของแม่ตะเคียน วัดพุน้อย มีชื่อเสียงโด่งดังไปอีก หลังจากนั้นจึงมีผู้มาทำพิธียกเรือแม่ตะเคียนกันมากมายจากทั่วประเทศไทย เพราะหวังอยากได้โชคลาภและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น”

๒.๓ บทบาทด้านการปลูกฝังคุณธรรม

วัดพุน้อยได้สอดแทรกวิถีการสร้างความรู้ร่ายจากการมีเรือแม่ตะเคียนทองเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ด้วยการปฏิบัติตนตามหลักพุทธศาสนา เน้นย้ำให้ขยันทำมาหากิน รู้จักเก็บออมและปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมโดย ยึด “ศีล” ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติตนพื้นฐานตามแนวทางของพุทธศาสนา และสอนว่าเมื่อได้เรือแม่ตะเคียนทองไปแล้วก็ต้องประพฤติตนเป็นผู้ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ดำรงตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม มิเช่นนั้นแล้วเรือที่รับไปก็จะไม่มีผลในการดลบันดาลสิ่งดีมาให้ (พระสมุทฺติ, ๒๕๖๓)

๒.๔ บทบาทด้านการส่งเสริมกำลังใจ

พิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง มีบทบาทด้านการส่งเสริมกำลังใจ ทำให้ผู้ที่มาร่วมพิธีกรรมได้รับกำลังใจในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ “พอได้มาเสริมเรืออีกครั้ง ก็ทำให้รู้สึกสบายใจขึ้น รู้สึกมีกำลังใจที่จะทำมาหากินต่อไป เพราะที่ผ่านมาที่ค้าขายที่อยู่แล้วได้กลับมาอีกครั้งก็มีกำลังใจมากขึ้นกว่าเดิม” (สำราญ แผ่นทอง, ๒๕๖๓) คำกล่าวของผู้ที่มาร่วมพิธีเสริมเรือเศรษฐกิจเรือทอง ดังกล่าว ทำให้เห็นว่าพิธีกรรมยกเรือและเสริมเรือเศรษฐกิจเรือทอง ของวัดพุน้อย สะท้อนบทบาทด้านการส่งเสริมกำลังใจและสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ผู้คนในทุกสาขาอาชีพเป็นอย่างมาก เนื่องจากเกิดกำลังใจที่จะตั้งใจประกอบอาชีพด้วยความสุจริต ทำหน้าที่ของตนเองโดยตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดีงามตามที่หลวงปู่สอน

๒.๕ บทบาทด้านเศรษฐกิจ

พิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง ทั้งพิธียกเรือและเสริมเรือของวัดพุน้อย ถือว่าเป็นพิธีกรรม ที่ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะทำให้ชาวบ้านในพื้นที่เกิดรายได้จากการทำเรือ การขายของพวกพวกมาลัย ชุดไทย ตะกร้าใส่เรือ ลอตเตอรี่ ฯลฯ ตลอดจนของกินของใช้ต่าง ๆ โดยเฉพาะธุรกิจเกี่ยวกับที่พักและรีสอร์ทที่มีคนจากต่างจังหวัดมาพักเป็นประจำเพื่อเตรียมตัวสำหรับการทำพิธียกเรือและ เสริมเรือในวันถัดไป รวมไปถึงทำให้มีรายได้เข้าวัด จนสามารถนำไปพัฒนาปรับปรุงวัดให้ดีขึ้นได้ จากการบูชาเรือแม่ตะเคียนและการบริจาคต่าง ๆ พิธียกเรือและเสริมเรือของวัดพุน้อยจึงสะท้อนบทบาทด้านเศรษฐกิจได้อย่างชัดเจน

สรุปผลการวิจัย

๑. ผลการศึกษารูปแบบพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลขอนแก่น อำเภอ บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี พบว่ามี ๒ รูปแบบ แบ่งเป็นพิธีกรรมยกเรือประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน และพิธีกรรมเสริมเรือประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน มีรายละเอียดดังนี้

๑.๑ พิธีกรรมยกเรือมี ๓ ขั้นตอน ได้แก่

๑.๑.๑ การเตรียมตัว

ผู้ที่มารับเรือครั้งแรกก่อนที่จะทำพิธียกเรือได้นั้น จะต้องมีการอบรมเตรียมความพร้อมเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเรือเสียก่อน เพื่อที่เมื่อรับไปแล้วจะได้นำไปปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งมีการทำพิธีมีเฉพาะวันศุกร์เสาร์อาทิตย์เท่านั้น และต้องจองลำดับล่วงหน้า ๑ วัน เมื่อถึงวันทำพิธียกเรือ เวลาประมาณช่วงบ่ายหลวงพ่อก็จะเรียกเข้าทำพิธีเชิญเรือ

๑.๑.๒ การจัดเตรียมสถานที่

ผู้ที่มาทำพิธียกเรือครั้งแรกนั้นจะมีการจัดเตรียมห้องไว้ให้เตรียมเรือใหม่ก่อนที่จะเข้าร่วมพิธีก่อนด้วย ซึ่งหลังจากอบรมเตรียมความพร้อมเสร็จแล้ว ผู้ที่จะมาทำพิธีจะต้องจัดเตรียมเรือใหม่ที่ห้องนี้ก่อนทุกครั้งนอกจากนี้ยังมีการจัดเตรียมสถานที่ไว้สำหรับผู้ที่มารอทำพิธี ที่ยังไม่ถึงลำดับของตนเองไว้ทางด้านล่างของศาลาเพื่อที่การทำพิธีจะได้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

๑.๑.๓ การทำพิธียกเรือ

การทำพิธียกเรือ ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน ได้แก่ การกล่าวคำบูชา พระรัตนตรัย การตั้งจิตอธิษฐาน และการรับเรือกลับไปดูแล ดังนี้

(๑) การกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย ผู้เข้าร่วมพิธีถือเรือไว้เหนือศีรษะ แล้วกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย โดยท่องบทสวดนะโม ๓ จบ พร้อมกัน แล้วกล่าวบทสวดตามท่านเจ้าอาวาสที่ทำหน้าที่ประกอบพิธี

(๒) การตั้งจิตอธิษฐาน เมื่อกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยและคำบูชาเรือเสร็จเรียบร้อยแล้ว เจ้าอาวาสที่ประกอบพิธี จะให้ผู้เข้าร่วมพิธียกเรือทุกคนตั้งจิตอธิษฐานให้นิ่งแล้วกล่าวคำว่า ะโมอะหัง ะโมอะหัง ไว้ในใจ จากนั้นเจ้าอาวาสจะกล่าวเชิญแม่ตะเคียนให้มายังในพิธียกเรือ

(๓) การรับเรือกลับไปดูแล เมื่อรับเรือกลับไปบูชาได้แล้ว ก็มีวิธีการปฏิบัติบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง โดยเน้นคำสอน ของพุทธศาสนา วิธีปฏิบัติบูชาสังคักดิ์สิทธิ์จึงต้องสอดแทรกคำสอนทางพุทธศาสนาเข้าไปด้วย หลักปฏิบัติพื้นฐานคือ “รักษาศีล ๕”

๑.๒ พิธีกรรมเสริมเรือมี ๕ ขั้นตอน ได้แก่

๑.๒.๑ จองลำดับเพื่อเข้าร่วมพิธีกรรม

๑.๒.๒ นำเรือไปวางไว้ต่อหน้าผู้ทำพิธีคือเจ้าอาวาสวัดพุน้อย ท่านจะนำสายสิญจน์มาคล้องไว้ที่เรือทุกลำที่เข้าพิธี

๑.๒.๓ ผู้เข้าร่วมพิธีอนุโมทนาเงินที่ใส่ไว้ในเรือที่เข้าพิธี ซึ่งถือเป็นการทำบุญให้ตนและอุทิศบุญให้แม่ตะเคียนที่สิงสถิตอยู่ในเรือ

๑.๒.๔ เจ้าอาวาสจะขึ้นบทชุมนุมเทวดา ๗ สำหรับเจริญพระพุทธมนต์ ๑๒ ตำนาน

๑.๒.๕ ผู้เข้าร่วมพิธีคลายออกจากสมาธิ พนมมือรับพรจากพระสงฆ์และรับเรือคืนจากเจ้าอาวาส

๒. ผลการศึกษาบทบาทพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

พิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มีบทบาท ๕ ด้าน ได้แก่ บทบาทด้าน การสร้างสัญลักษณ์ บทบาทด้านการสืบทอดความเชื่อ บทบาทด้านการปลูกฝังคุณธรรม บทบาทด้านการส่งเสริมกำลังใจ และบทบาทด้านเศรษฐกิจ แต่ละบทบาทมีความสำคัญต่อคนในท้องถิ่น และช่วยสร้างเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะบทบาทด้านการสร้างสัญลักษณ์และการสืบทอดความเชื่อที่เป็นบทบาทสำคัญที่ทำให้คนในท้องถิ่นยังสืบทอดพิธีกรรมไว้

อภิปรายผลการวิจัย

๑. รูปแบบของพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี สามารถอภิปรายผล ดังนี้

พิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี แบ่งเป็น ๒ รูปแบบ คือ พิธียกเรือ และพิธีเสริมเรือ โดยจะจัดขึ้นในทุกวันศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์เท่านั้น รูปแบบหรือขั้นตอนในการจัดพิธีกรรมมีความละเอียดแตกต่างกันไปในแต่ละขั้นตอน ทำให้พิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง มีความสมบูรณ์แบบ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมศักดิ์ กรอบมุข (๒๕๖๒) ที่พบการทำพิธีเศรษฐกิจเรือทองและได้เข้าร่วมอยู่ในพิธีกรรมนี้ด้วย และพบว่ามี ๒ รูปแบบ คือ พิธีกรรมยกเรือ และพิธีกรรมเสริมเรือ นอกจากนี้ยังค้นพบเกี่ยวกับการสร้างสรรค์และการบูชาเรือแม่ตะเคียนทองเศรษฐกิจเรือทองอีกด้วย

ทั้งนี้ รูปแบบหรือขั้นตอนที่สำคัญมากที่สุด คือ พิธีกรรมยกเรือ เนื่องจากเป็นหัวใจสำคัญของพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลชอนม่วง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เพราะเป็นขั้นตอนแรกเริ่มในการรับแม่ตะเคียนกลับไปดูแล เป็นพิธีกรรมที่มีรายละเอียดย่อยอีก

๓ ขั้นตอน ได้แก่การกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย การตั้งจิตอธิษฐาน และการรับเรียกกลับไปดูแล ซึ่งในการรับเรียกกลับไปดูแล ก็จะมีวิธีปฏิบัติแยกไปอีก ถือเป็นพิธีกรรมขั้นแรกสุดที่ขาดไม่ได้ ของวัดพุน้อย ตำบลขอนแก่น อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี แสดงถึงความศรัทธา ที่มีต่อแม่ตะเคียน หากไม่มีพิธีกรรมเรียก ก็จะไม่มีการเสริมเรือเกิดขึ้นตามมา

๒. บทบาทพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลขอนแก่น อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี สามารถอภิปรายผล ดังนี้

พิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลขอนแก่น อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี สะท้อนให้เห็นบทบาท ๕ ด้าน ได้แก่ บทบาทด้านการสร้างสัญลักษณ์ บทบาทด้านการสืบทอดความเชื่อ บทบาทด้านการปลูกฝังคุณธรรม บทบาทด้านการส่งเสริมกำลังใจ และ บทบาทด้านเศรษฐกิจ ซึ่งทุกบทบาทถ่ายทอดมาจากทัศนคติจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้กลายเป็นพิธีกรรมที่มีคุณค่าทางจิตใจซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นฤพนธ์ ดวงวิเศษ (๒๕๖๐) ที่ได้กล่าวถึงบทบาทของเจ้าแม่ตะเคียนทองในแต่ละด้าน โดยเฉพาะบทบาทด้านการสืบทอดความเชื่อและบทบาทด้านการเสริมสร้างกำลังใจ

ทั้งนี้บทบาทที่มีความสำคัญมากที่สุด คือบทบาทด้านการสืบทอดความเชื่อ เนื่องจากความเชื่อ เรื่องรุกชเวทดา นางไม้ เป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมไทยมานาน เมื่อมีความเชื่อ จึงก่อให้เกิดพิธีกรรมตามมา จากการที่ชาวบ้านและคนทั่วไปมีความเชื่อเรื่องเจ้าแม่ตะเคียนนี้เอง จึงเป็นเหตุให้เกิดพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง เพื่อตอบสนองความเชื่อและเสริมสร้างกำลังใจให้แก่ตนเองและได้ปฏิบัติพิธีกรรมนี้สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

๑. สามารถศึกษาวิจัยการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลขอนแก่น อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี จากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้เห็นปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการสืบทอดพิธีกรรม

๒. สามารถศึกษาวิจัยพิธีกรรมเศรษฐกิจเรือทอง วัดพุน้อย ตำบลขอนแก่น อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ในประเด็นคติชนสร้างสรรค์

บรรณานุกรม

- ทิฆมา โยธาทักดี, และคนอื่น ๆ. (๒๕๖๒, พฤษภาคม). ผลกระทบต่อรายได้และการบริโภคจากความเชื่อด้านวัฒนธรรมของเจ้าแม่ตะเคียนในพื้นที่ลุ่มต่ำลำน้ำเจ้าพระยา. **วารสารพัฒนาสังคม, ปีที่ ๒๒ (ฉบับที่ ๑), ๑๘๓ - ๑๙๘.**
- นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ. (๒๕๖๐, กรกฎาคม - ธันวาคม). เจ้าแม่ตะเคียน : การสร้างเรือนร่างหญิงให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัฒนธรรมบริโภคแบบไทย. **วารสารสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร, ปีที่ ๑๓ (ฉบับที่ ๒), ๖๕ - ๙๘.**
- วัดพุน้อย. (๒๕๖๒). **วัดพุน้อย.** สืบค้น พฤศจิกายน ๑๓, ๒๕๖๓. จาก <https://www.http://watphunoi.com>
- สมศักดิ์ กรอบมุข. (๒๕๖๒). การสร้างสรรค์การบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง “เศรษฐีเรือทอง” วัดพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สนธิ สมภาร. (๒๕๓๙). **ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย วิเคราะห์เชิงสังคมมานุษยวิทยา.** กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุนันท์ อุดมเวช. (๒๕๒๔). **คติชนวิทยา.** เพชรบุรี: วิทยาลัยครูเพชรบุรี.

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

 ๓๒๑ ถนนนารายณ์มหาราช ตำบลละเลขุมคร

โทร/โทรสาร ๐๓ ๖๔๑๓ ๐๙๖ เว็บไซต์ www.tru.ac.th/culture

Facebook Fanpage : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี